

Chakoten

Dansk Militærhistorisk Selskab

**Danmark under
1. Verdenskrig
1914 – 1918**

September 2014

På kanten af krig - 1. Verdenskrig 1914 og Danmark

Baggrunden og vilkårene for indkaldelse af Sikringsstyrken i 1914

Af Claus Mogensen

Formålet med udgivelsen af denne særudgave af Chakoten er at markere 100-året for indkaldelsen af Sikringsstyrken. Men hensigten er også at visualisere, formidle og udvide kendskabet til baggrunden for Danmarks situation i 1914 og trække linjerne tilbage til nederlaget i 1864, den smertelige afståelse af landet syd for Kongeåen, og overvejelserne i tiden derefter om mulighederne for at generhverve det tabte.

Gradvist nåede man til erkendelse af, at der ikke var noget realistisk håb om udenlandsk bistand efter Frankrigs nederlag i den fransk-tyske krig i 1870. Det førte gennem 1890'erne til, at Danmark bestræbte sig på som småstat at demonstrere vilje til selvstændighed og opnå accept af sin neutralitet over for sin sydlige nabo stadig voksende militære magt. Den tyske militære opbygning medførte, at Tyskland og Storbritannien begyndte at betragte hinanden som mulige fjender.

Dansk neutralitet

Tyskland bekræftede accept af dansk neutralitet betinget af, at Danmark selv ville forsvare neutraliteten. Tyskland var især fokuseret på aktiv dansk imødegåelse af mulige engelske planer om forsøg

på at åbne en nordlig front ved at bruge Danmark, såvel til lands som til vands, som springbræt for et angreb på Tyskland.

Forsvaret af neutraliteten førte til politiske beslutninger om udbygning af især Københavns befæstning i perioderne 1886-1894 samt 1910-1918 med søforter, kystforter, kystbatterier, landforter, landbatterier og Vestvolden omkring København med tilhørende oversvømmelsesområder.

Efter skuddene i Sarajevo den 28. juni 1914 og de efterfølgende udvekslinger af krigserklæringer i juli og august blev Sikringsstyrken indkaldt, og den 7. august kunne man samlet mønstre 57.700 mand, hvortil kom 8.600 rekrutter. Alle forventede en kort krig af 6-8 ugers varighed. Sikringsstyrkens formål var en udvidelse af fredsberedskabet, som i givet fald skulle sikre en eventuel mobilisering af den samlede hærstyrke.

Sikringsstyrken

Indkaldelsen af Sikringsstyrken var præget af en vis duft af nationalromantik, og befolkningens patriotisme var meget høj. I takt med at faren syntes at drive over, faldt stemningsbølgen hurtigt.

Materiellet var utilstrækkeligt og for-

ældet. Forsyningerne var for små, og der blev afdækket alvorlige mangler på en række tekniske og udrustningsmæssige områder. De overbelagte og dårlige indkvarteringsforhold i lejrene, den trivielle vagttjeneste, det sløvende befæstningsarbejde og den megen fritid med familiemæssige afsavn førte til vagtforsæelser, absentering og dårlig disciplin med mange straffe til følge. Talrige klager blev fremført i pressen, og gradvist blev forholdet mellem minister og overkommando anstrengt, og det hele endte med, at man i 1918 stod med en træt hær, en træt generalstab og en træt forsvarsminister. Tilbage var oprydningen.

Vidtrækkende betydning

Udover indkaldelsen af Sikringsstyrken havde især to forhold omkring 1. Verdenskrig betydning for Danmark. Ved udbruddet af krigen blev de militærpligtige dansksindede sønderjyder tvunget til at kæmpe i den tyske hær. I løbet af de fire år blev der indkaldt ca. 30.000 sønderjyder af en befolkning på godt 160.000. Mere end 5.000 faldt i krigen, og mange kom tilbage som invalide.

De allierede sejrherre fastlagde fredsbetingelserne på fredskonferencen i Paris i 1919-1920. Her blev det bl.a. besluttet,

INDHOLD

- 4** *Hans Chr. Wolter:* Selskabet genskaber 1914-1918
- 6** *Henrik Denman:* Dansk soldat på Vestfronten
- 12** *Warmi Hansen:* Kongens Livjægerkorps ved krigsudbruddet i augustdagene i 1914
- 18** *Christian Paulin:* Tysk militær planlægning mod Danmark under 1. verdenskrig
- 26** *Bert Hansen:* De danske uniformer i 1914
- 34** *Michael H. Clemmesen:* Den danske flåde 1914
- 42** *Hans-Christian Eisen:* Tunestillingen i udenrigs og forsvarspolitisk sammenhæng
- 52** *Søren Østergaard:* Sikringsstilling Nord i Sønderjylland
- 58** *Henrik Denman:* Zeppelinbasen ved Tønder

Udgivet af Chakoten
– Dansk Militærhistorisk Selskab
September 2014. 69. årgang nr. 3

Ansvarshavende redaktør:
Henrik Denman
Billedredaktør: Claus Mogensen
Layout: Finn Hillmose.
Tryk: PE Offset & Reklame.
6800 Varde

CHAKOTEN 2014 ISSN 0901-4799

Forsiden

Forsidebilledet forestiller danske artillerister bakse en kaliber 12 cm jernkanon M/1887 i voldlavet på plads på en betonbrisk på Vestvolden i 1914.

Figurerne er modellerede af Christian Raun, bemalede af John Winther Hansen og støbt i fælleskab. Kanonen er udført af Niels Eriksen. Motivet er fotograferet af Finn Hillmose og udgør et udsnit af et diorama i Artillerimagasinet ved Vestvolden i Rødovre.

Neutralitetsvagt ved Skovshoved 1914.

Foto: Holger Damsgaard.

at befolkningen i Slesvig skulle afgøre sit nationale tilhørsforhold gennem en folkeafstemning. Efter i 56 år at have været en del af Tyskland, tilkendegav 75 % af stemmerne i den nordslesvigske afstemningszone den 10. februar 1920, at man ønskede et dansk tilhørsforhold. Uden det tyske nederlag i 1. Verdenskrig havde de dansksindede sønderjyder i Nordslesvig aldrig fået mulighed for atter at blive en del af Danmark.

Antologien

Indholdet i antologien består af 9 artikler, der på meget forskellig vis beskriver de væsentligste politiske og praktiske forhold. Samlet set giver de et solidt overblik over de betydelige problemstillinger, som samfundets beslutningstagere skulle forholde sig til. Artiklerne er skrevet af medlemmer af Dansk Militærhistorisk Selskab og erfarne fagfolk.

Illustrationerne udgøres for en stor dels vedkommende af primære kilder i form af originale fotografier af persongallerierne, de deltagende tropper, kortskitser og infrastrukturen primært i form af befæstningsanlæg og flådefartøjer.

1) Historieformidling af perioden 1914 til 1918 af Hans Chr. Wolter

2) Dansk soldat på Vestfronten. Da Thomas Dinesen kæmpede sig til Victoria-korset i 1918 af Henrik Denman

3) Kongens Livjægerkorps ved krigsudbruddet i augustdagene i 1914 af Warmi Hansen

4) Tysk militær planlægning mod Danmark under 1. Verdenskrig af Christian Paulin

5) De danske uniformer i 1914 af Bert Hansen

6) Den Danske Flåde 1914 af Michael Clemmesen

7) Tunestillingen i udenrigs- og forsvarspolitisk sammenhæng af Hans-Christian Eisen

8) Sikringsstilling Nord i Sønderjylland. Rester fra Den Store Krig 1914-18 af Søren Østergaard

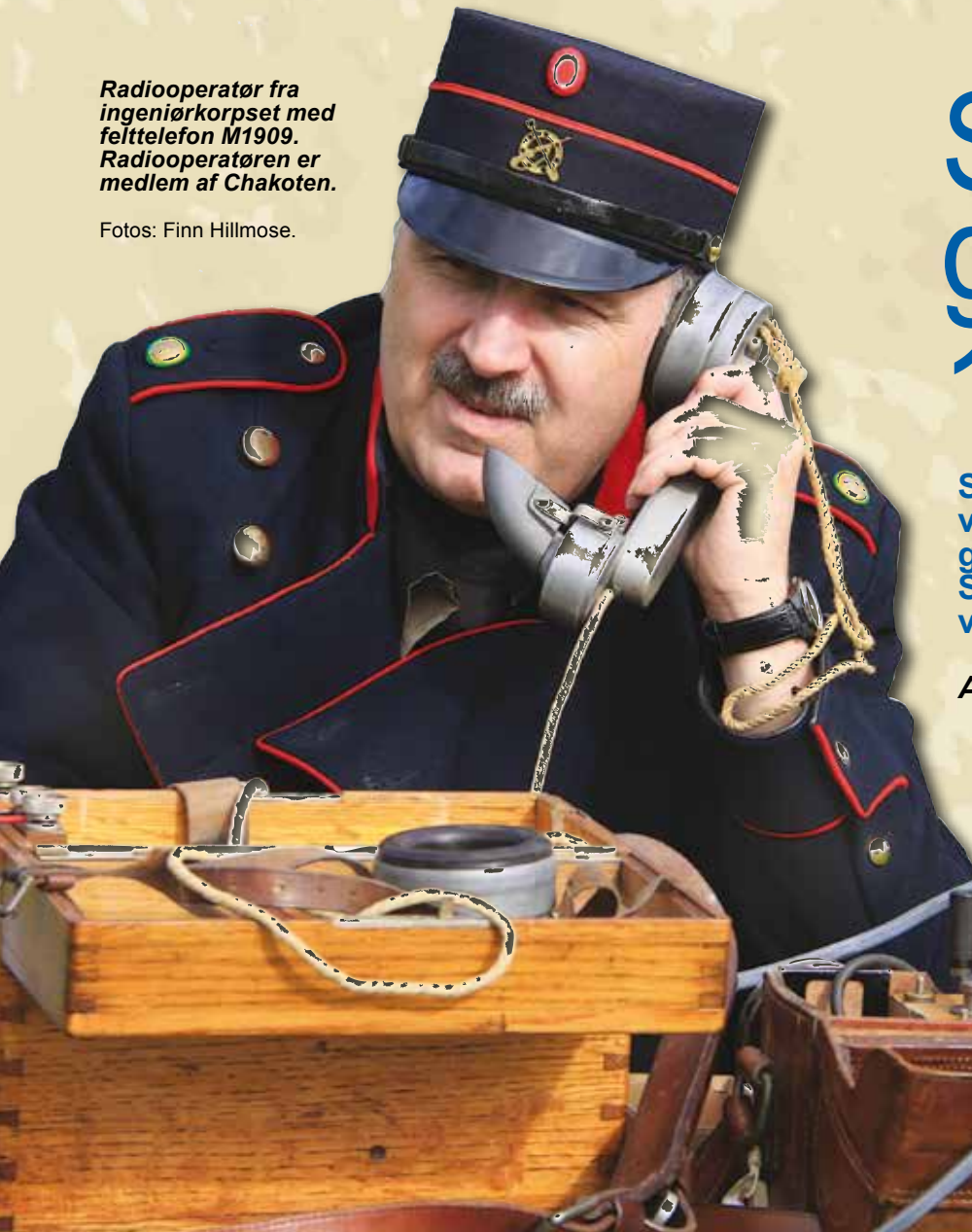
9) Zeppelinbasen ved Tønder anlagt i 1915 af Henrik Denman

Fondsstøtte til udgivelsen

Denne udgivelse har kun kunnet realiseres, fordi Helen og Ejnar Bjørnows Fond har tildelt Selskabet en bevilling, der dækker fremstillingen af publikationen. For dette bringer Selskabet sin varme tak til Fondens bestyrelse.

Radiooperatør fra ingeniørkorpset med felttelefon M1909. Radiooperatøren er medlem af Chakoten.

Fotos: Finn Hillmose.

Selskabet genskaber 1914-1918

Selskabets 1914-grupper vil visualisere perioden for at give et livagtigt billede af Sikringsstyrkens indsættelse ved Københavns Befæstning.

Af Hans Chr. Wolter

Gennem nogle år har Dansk Militærhistorisk Selskab opbygget viden og kapacitet til at kunne vise, hvordan danske styrker under 1. Verdenskrig var sammensat, fungerede, blev uniformeret og udstyret. Kompetente foredragsholdere har under Selskabets medlemsmøder bidraget med indsigt, ligesom forfattere i Selskabets tidsskrift *Chakoten* har leveret artikler om især Københavns nyere befæstning.

I 2013 har medlemmer af Selskabet ydet konsulentbistand samt praktisk hjælp til Museet for Danmark under 1. Verdenskrig ved Mosede Fort og Tunestillingen under Greve Museum.

På grundlag af effekter, udfasede uniformer m.v. stillet til rådighed af Den Kongelige Livgarde, stor hjælp fra Forsvarets Materieltjeneste og Telegrafregimentets Historiske Samling - samt bevillinger fra fonde - og baseret på et endog meget omfattende arbejde blandt medlemmer med tilpasning af uniformer og indsamling af relevante effekter, er det blevet muligt at uniformere interesserede medlemmer i munderinger, som

Frokost på Vestvolden. Overhornblæser, janitshar og stabstambur fra 8. Regiments musikkorps underholder sig med medlemmer af Chakoten i form af infanterister og sanitetspersonale foran Artillerimagasinet.

Cykelordonnans af fodfolket rapporterer til kornet i felthovedkvarteret. Begge er medlemmer af Chakoten.

blev båret af fodfolket, fæstningsartilleriet og ingeniørtropperne.

Formålet med Selskabets 1914-grupper er gennem arrangementer og offentlig medvirken at visualisere perioden 1914-1918 for derigennem at give et livagtigt billede af Sikringsstyrkens indsættelse ved Københavns Befæstning – ved forterne på Nordfronten og på Vestvolden. Grupperne består af to selvstændige dele: 1914-gruppen Nordfronten/Gladsaxefortet og 1914-gruppen Vestvolden.

Foto: Inger Rasmussen.

I sommeren 2013 var to medlemmer fra 1914-gruppen Nordfronten/Gladsaxefortet med som deltagere i forsvarrets traditionspleje ved paraden for H.M. Dronningen ved Vordingborg Kasernes 100-års jubilæum. Her blev den gamle 11. Bataljons fane, der i mange år tjente som regimentsfane for 5. Regiment (Falsterske Fodregiment), atter båret frem.

Stor aktivitet

Som optakt til markering af 100 året for Sikringsstyrkens indkaldelse i 1914 har Selskabets 1914-grupper i flere år deltaget i en række arrangementer, herunder især den årlige og meget velbesøgte **Befæstnings Dag** på Vestvoldens Rødovreafsnit og senest også på Gladsaxefortet. Begge steder bliver der etableret mandskabstelte med kogeplads, sanitetstelt, og datidens kommunikationsmidler bliver demonstreret i form af horn-, flag- og lyssignaler, ordonnans-tjeneste, felttelefoner og opsendelse af brevduer. Der afskydes endog salut fra en kopi af en gammel fæstningskanon opstillet på Rødovreafsnittet. Grupperne har desuden bidraget til andre begivenheder i tilknytning til Københavns nyere befæstning, bl.a. genindvielsen af Ejbybroen og Artilleritogsremisen på Vestvoldens Rødovreafsnit.

Selskabets 1914-grupper er blevet endda meget vel modtaget af kulturforvaltningerne og borgmestrene i Rødovre og Gladsaxe kommuner, hvor gruppernes

primære aktiviteter har fundet sted, og fra begge kommuner har der været ydet økonomisk støtte til gruppernes aktiviteter og drift i forbindelse med **Befæstnings Dag**.

Viden og forståelse

I sommeren 2013 støttede to af 1914-gruppens medlemmer iført de gamle uniformer op om Forsvarets traditionspleje som fanevagt for den gamle bataljonsfane, der tjente som Regimentsfane for 5. Regiment, til en parade for H.M. Dronning Margrethe i forbindelse med Vordingborg Kasernes 100 års jubilæum.

Selskabet håber og forventer, at vores udfarende visualisering under aktiviteterne i 2014 vil medvirke til at skabe mere viden og forståelse for, hvor gennemgribende det var, at Københavns befæstning var blevet opført, og at der den 1. og 5. august 1914 blev indkaldt 57.700 mand (i alt 8 årgange, hvor de ældste indkaldte var 43-45 år) til en sikringsstyrke, som måtte forvente, at de skulle i åben krig.

Der blev ikke mobiliseret, da man ville undgå at provokere Tyskland – derfor Sikringsstyrken.

1914-gruppen Vestvoldens kogeplads på Befæstnings dag på Vestvoldens Rødovreafsnit.

Soldater fra 1914-gruppen Nordfronten/Gladsaxefortet demonstrerer anvendelsen af hærens signalmidler anno 1914-1918 på Befæstnings Dag på Gladsaxefortet.

Dansk soldat på Vestfronten

Da Thomas Dinesen kæmpede sig til Victoriakorset i 1918

Af Henrik Denman

*"Now, boys, come along ...
De klatrede op, hver eneste mand
- de faldt overalt på marken,
mejet ned af den forbandede
maskingeværild".*

Ombord på damperen S/S "Kristianiafjord" befandt sig i april 1917 en ung dansker på vej over Atlanten til New York. Hans mål var at melde sig som frivillig i den amerikanske hær, men fik nej. Til gengæld blev han rekrut i den canadiske hær.

Godt et år senere befandt han sig på verdenskrigens kampplads i Frankrig. Han deltog i det store fremstød i august 1918, og modtog i december samme år den britiske hærs fornemste udmærkelse, Victoriakorset, for sin tapperhed i skyttegravskrigen ved Parvillers i Frankrig.

Hans navn er Thomas Dinesen, og han er én ud af fire danskere, der har modtaget Victoriakorset, med Anders Lassen som den mest berømte. Denne artikel skal handler om Thomas Dinesen, om hans liv og karriere med hovedvægt på hans deltagelse i Første Verdenskrig og ikke mindst hans indsats i august 1918, som han blev så højt dekoreret for.

Omkring 26.000 sønderjyder eller rettere dansksindede nordslesvigere var i tysk krigstjeneste under Første Verdenskrig, men andre, dog væsentligt færre, meldte sig som frivillige primært i den canadiske, amerikanske, britiske og franske hær. Historikeren Claus Bundgård Christensen skønner forsigtigt, at antallet af danske statsborgere i allieret

krigstjeneste har været 1.000-1.500 mand.

Thomas Dinesen var én af de frivillige, der deltog i krigshandlingerne i den canadiske hær. Han har skrevet om sin deltagelse i Første Verdenskrig i erindringsbogen *No Man's Land: En Dansker med Canadierne ved Vestfronten*. Også i dag er dele af bogen læseværdig, ikke på grundlag af dens refleksion over krigen eller indsigt i de større linjer i krigens gang, men den har sin styrke ved de reportagelignende beskrivelser af specielt kampene ved fronten.

Bogen er skrevet på grundlag af notater og dagbøger, som han flittigt skrev gennem hele perioden som soldat i den canadiske hær, så bogen vil her blive inddraget som en dansk øjenvidneretning fra kampene ved fronten.

Forunderligt nok er der kun skrevet ganske lidt om Thomas Dinesen, men her vil han stå som et eksempel på én af de danskere, der frivilligt meldte sig som soldat i allieret tjeneste i Den første Verdenskrig.

Af kendt familie

Thomas Dinesen blev født i 1892 på Rungstedlund. Hans far hed William Dinesen (1845-95), kaptajn, forfatter

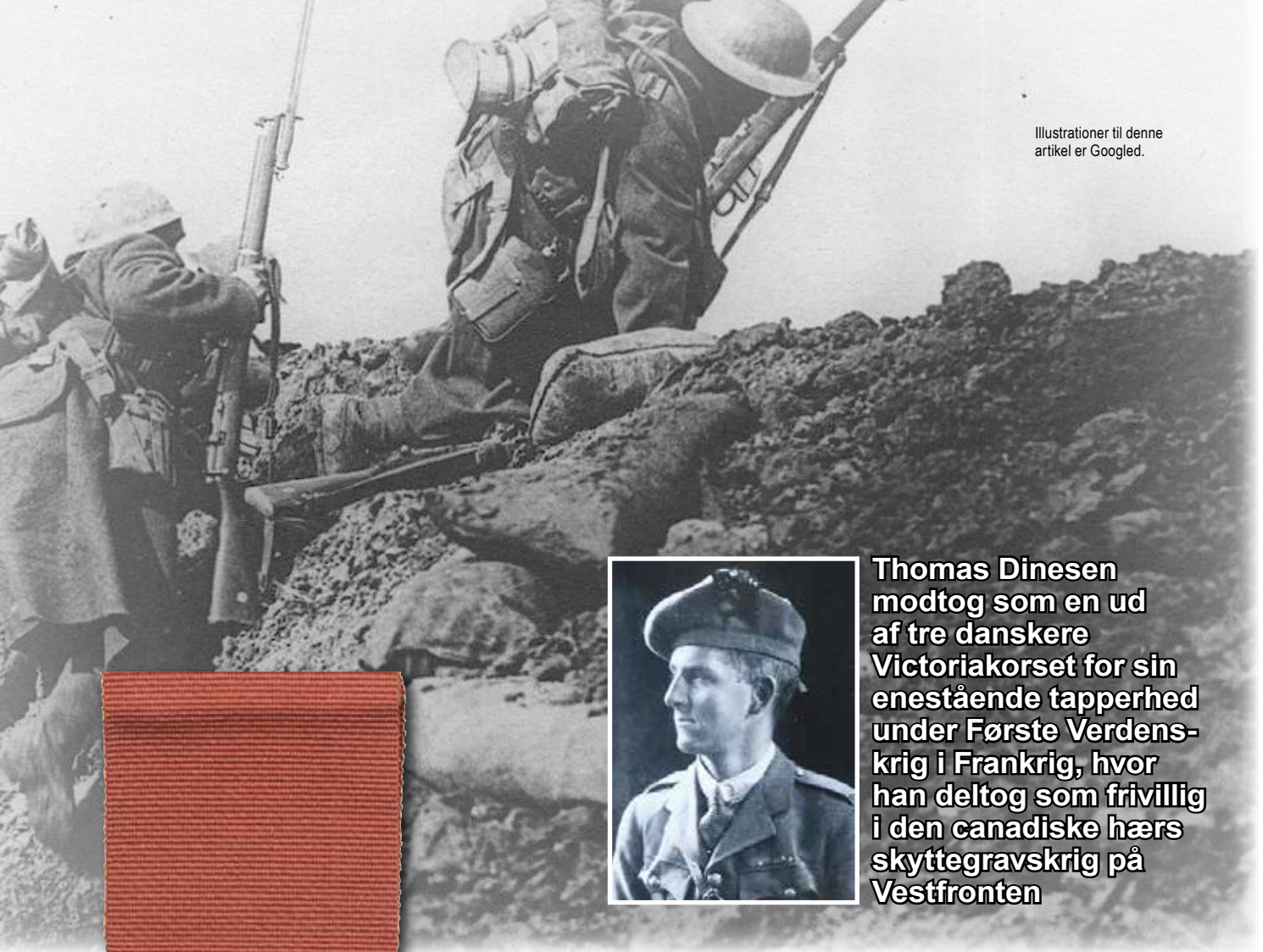
og medlem af Folketinget for Grenaa fra 1892. Han deltog i den 2. slesvigske krig i 1864, og det er ham, der er emnet for forfatteren Tom Buk-Swientys nye omfattende biografi, som allerede nu har fået strålende anmeldelser.

Faderen var kriger og litterat, der levede et både hektisk og dramatisk liv – og de spor kan føres videre hos hans tre børn, Thomas Dinesen og hans to mindre søskende, den verdensberømte forfatter Karen Blixen og Anders Dinesen.

Efter studentereksamen påbegyndte Thomas Dinesen studiet ved Polyteknisk Læreanstalt, hvorfra han tog kandidatexamen i 1916. Samme år blev han besidder af Det Wentzel Dinesenske fideokommis og arvede slægtens hovedgård Katholm ved Grenå, som han dog frasagde sig.

Da krigen brød ud i 1914, meldte han sig ind i Akademisk Skyttekorps, hvor han efter eget udsagn fik tiden til at gå med at sætte pigtråd ved Roskildevvej, lave øvelser med bajonetangreb ved Mølleåen og skyde til måls på skydebanerne på Amager.

Det var alt sammen udmærket, men kunne så langt fra tilfredsstille hans ønske om at blive aktiv soldat. "Men lige fra Krigens Aar havde jeg vidst, at jeg maatte med for Alvor," skriver han i sine erindringer.

Thomas Dinesen modtog som en ud af tre danskere Victoriakorset for sin enestående tapperhed under Første Verdenskrig i Frankrig, hvor han deltog som frivillig i den canadiske hærs skyttegravskrig på Vestfronten

Victoriakorset, The Victoria Cross, Storbritanniens højeste dekoration, indstiftet af dronning Victoria til belønning af navnlig militært personel, der under særlig farlige omstændigheder har udvist åbenbar heroisk adfærd eller opoffelse for fædrelandet. Det er et malteserkors, fremstillet af bronze fra erobrede kanoner i Krimkrigen; det bærer kongehusets hjelmtegn (en kongekrone med en kronet løve) og indskriften For Valour 'for tapperhed'.

Han ønskede at gå med som frivillig på fransk side. Både hans far og bedstefar havde vundet Æreslegionens kors som officerer i den franske hær, og han følte, at også han måtte være med til at

bekæmpe Tysklands truende fremmarch i Europa.

I erindringerne skriver han om to motiver til at melde sig som frivillig i krigen. Det ene motiv var at kæmpe mod det, han kaldte "prøjsertyranniet" og for noget, han med store ord beskrev som kulturens beståen, menneskehedens fremtid og verdens frelse, og en sådan fremtid var betinget af Tysklands nederlag.

Men der var et andet motiv – lysten til oplevelser, eventyr og drama. Efterhånden som krigen skred frem, blev det i stigende grad lysten til kamp i centrum af krigszonen, balancen mellem liv og død, der var hans drivkraft.

Han blev i 1916 indkaldt til marinen, men han brækkede benet ved en skiulykke og blev erklæret uegnet til tjeneste. I sommeren samme år meldte han sig til Fremmedlegionen, men fik afslag.

Derefter løb han det engelske konsulat i København på dørene for at få et pas, så han kunne rejse til England og melde sig som frivillig, men året efter fik han endeligt afslag. Han fik dog et tip om, at han kunne søge lykken i Amerika, og i marts 1917 fik han indrejsetilladelse.

Soldat med kilt

I New York forsøgte han forgæves at komme ind i den amerikanske hær. Via det canadiske rekrutteringskontor i New

York havde han endelig heldet med sig og blev den 12. juni 1917 indskrevet som rekrut i den canadiske hær – i The 42nd Battalion Royal Highlanders of Canada, også kaldet Canadian Black Watch. Han var nu blevet soldat i en enhed, der bar kilt.

Canada indtog ved krigens start en særstatus, idet alle canadiske soldater var frivillige, og det bød derfor ikke på store vanskeligheder for udlændinge at indtræde i canadisk krigstjeneste. Mange af de frivillige var amerikanere, og blandt de unge europæiske mænd var der også en del danskere. Fælles for dem var, at de i mange tilfælde meldte sig af idealisme eller af eventyrlust. De frivillige i den canadiske hær fik en forholdsvis god løn, og man lovede soldaterne betydelige jordstykker efter deres hjemkomst.

På vej til fronten

Efter en periode med træning og en uddannelse, han oplevede som noget mangelfuld, blev han afskibet i oktober fra Halifax til England, hvor uddannelsen fortsatte. Her så han for alvor frem til at blive sendt til fronten: "forhaabentlig skal vi, saa snart vi kommer tilbage fra Ferien, lære Skyttegravskrig og virkelig Soldatarbejde dér; nu har jeg været i Hæren i snart 5 Maaneder, og vi har i al ►

Da Thomas Dinesen kæmpede sig til Victoria-korset i 1918

den Tid ikke lært noget som helst, der kan komme os til Nytte ved Fronten.”

Han fik træning som skarpskytte i en lejr ved Aldershot, hvor hans tålmodighed blev sat på nye prøver. Han oplevede rekruttlivet som en lidelse, hvor det kun var udsigten til en mere spændende fremtid ved fronten, der holdt hans humør oppe. Han havde ikke indtryk af, at det hastede med at få de canadiske soldater til fronten, men han slog den lange ventetid hen med, at vinteren nok havde sat krigshandlingerne i bero.

Imarts kom der besked om, at han skulle sendes til fronten, og han ville dermed nå frem til at kæmpe i den ventede store tyske offensiv. Han imødeså det med spænding, men også en portion frygt: ”Det var rart, hvis man nu kunde sige med Sandhed, at man slet ikke var bange,” noterer han et sted.

Ved fronten

Den 15. marts 1918 gik canadierne i land i Frankrig. Thomas Dinesen var da blevet overført til The 42nd Infantry Battalion, Canadian Expeditionary Force.

Verdenskrigen gik ind i en ny fase den 21. marts, da tyskerne åbnede ild mod de britiske linjer og den tyske storoffensiv begyndte under navnet Operation Michael, sandsynligvis den blodigste dag under Første Verdenskrig.

”Vi er i frontlinjen for første gang,” skriver Thomas Dinesen om den dag, slaget begyndte. Han lå i en skyttegrav ved byen Avion lidt syd for den nordfranske by Lille. Inden afrejsen fra England til landgangen ved kysten og de efterfølgende daglange marcher til fronten gjorde han sig nogle betragtninger om hans nye situation:

”Der er vist ikke én af os, som ikke er glad over, at det nu endelig bliver til noget, at den langvarige Rekruttid er forbi, (det er snart 11 Maaneder siden, jeg rejste fra Danmark!) og at vi nu virkelig skal ud og prøve vores Kræfter. Jeg fortryder ikke et Øjeblik, at jeg rejste til Canada og gik ind i Hæren, jeg vilde gøre det samme om igen, hvis jeg fik Valget, jeg glæder mig til Skyttegravene og Ildprøven derude. Men – alligevel –”

Ved fronten ved Avion var han placeret lige midt i det værste bombardement, hvor granater hvislede og hvinede over hovederne på dem, ruiner stod i flammer og jord og murbrokker fæg ned over dem. Han var midt i det, han kaldte ”det flammede helvede”, og flere afsnit

Thomas Dinesen (siddende th) blev soldat i en enhed, der bar kilt.

i erindringerne rummer beskrivelser af krigshandlingerne, der lever op til de stærkeste reportager fra krigskorrespondenterne. Som dette afsnit:

”Dér springer én 5-6 Skridt borte, Vejret gaar fra mig et Øjeblik, Jord og Sten og Granatstrumper ryger os om Ørerne, og Luften fyldes med Sprængstoffernes skarpe, brændende Røg. Aaa, denne krudtrøg, Krigens Luft, det er som at lugte Tjære og raaden Tang om Foraaret ved Stranden, væmmeligt og dog herligt – opildnende, berusende.”

Thomas Dinesen var ikke direkte involveret i kampe, og det var mest opholdet dag ud og dag ind i de sammenskudte huse, der gik soldaterne på nerverne. Han gør i erindringerne status med følgende ord:

”Saalænge man endnu ikke har været med i rigtig Kamp, har man vel slet ikke Lov til at tale med om Krigens Slid, Haardhed og Lidelser. Et stormangreb mod Maskingeværer, som gør én venneløs, - et dagelangt, bedøvende Bombardement, hvor Granaterne finder Mand efter Mand i de opløjede Skyttegrave, - det kan nok prøve en Mands Styrke og Viljekraft til det yderste og mærke ham for Livet, - skulde man tro.”

Det skulle han snart finde ud af, da briterne i august 1918 angreb ved Amiens. Forinden havde Thomas Dinesen været sendt til en underofficersskole ved St. Hilaire ved den franske kyst og kort tid efter på en korporalskole i Cavron St. Martin, hvor han bl.a. lærte om tyske maskingeværer og håndgra-

nater, men – som han nævner – så blev soldaterne ikke uddannet i moderne skyttegravskrig. I juli blev han sendt tilbage til fronten, men måtte sygemeldes med spansk syge. Da han på ny var rask, stod han atter ved fronten med en klar fornemmelse af, at de stod foran et stort slag uden dog at have en viden om, hvad der skulle ske. ”Canadierne, Colonitropperne i det hele taget, bliver jo gerne sat ind, hvor det særligt gælder, hvor et ekstra voldsomt og hensynsløst Fremstød er nødvendigt,” skriver han.

The 42nd Battalion Royal Highlanders of Canada, også kaldet Canadian Black Watch.

Thomas Dinesen lå nu klar til det afgørende slag ved Amiens: ”Som en spændt Staalffjeder af utænkkelig Kraft ligger her og paa Bakkekammen nordpaa to Hundrede Tusind Mand, den engelske Hærs bedste Stødtropper, aandeløst ventende paa Signalet til Storm. To Tusind Kanoner er trængt sammen lige bag Tropperne, - Tanks, Rytteri, Aëroplaner, --- det er selve den britiske Løve, der ligger her, lydløst sammenkrøbet, med hver Nerve dirrende spændt til Spring.”

Den 12. august 1918

Claus Bundgård Christensen mener, at synspunktet om, at den tyske hær ikke blev slået på slagmarken, er forkert. Nederlaget i 1918 var militært, selv om de allierede ikke formåede at iværksætte ét enkelt afgørende slag, der kunne skabe det gennembrud, som ville afslutte krigen. Han fremhæver, at det afgørende i stedet var en række slag mod den tyske front, som blev stadig mere svækket, og efter slaget ved Amiens begyndte vedvarende offensive operationer, som for alvor lagde pres på den tyske hær.

Thomas Dinesen deltog i denne række af slag mod den tyske front, som banede vejen til den senere sejr. Han var netop fyldt 26 år og var ankommet til landsbyen Fouquescourt sammen med kaptajn Graffety, der orienterede ham om offensivens forløb.

De var nået til den gamle frontlinje fra 1915-16, og hans canadiske bataljon lå i den forreste skyttegrav foran den gamle engelske linje – med ingenmandsland lige foran. Tyskerne sad i deres gamle stillinger med fuldt besatte poster med maskingeværer. Her var de allieredes offensiv gået i stå.

De allierede havde gennemført voldsomme angreb to steder, så landsbyen Fouquescourt var indtaget, mens angrebet mod landsbyen Parvillers tre-fire km mod syd var slået tilbage. En bataljon var nedkæmpet uden resultat. Parvillers skulle nu erobres.

Situationen var ifølge Thomas Dinesen, at de ikke havde mulighed for at få støtte af hverken artilleri eller tanks. Mellem Fouquescourt og Parvillers lå der en flad og åben slette, gennemskåret af skyttegrave. De canadiske soldater vidste, at området var tæt besat med tyske soldater, selv om de ikke kunne se dem. Et frontalt angreb tværs over ingenmandsland var en umulighed, så en anden taktik blev udstukket, nemlig at tage den tyske linje fra flanken. Det krævede, at de måtte gå ned gennem skyttegravene fra Fouquescourt og slås med tyskerne skridt for skridt.

Kaptajn Graffety samlede sine folk i en skyttegrav midt i landsbyen og gav orderne. De var omkring 50 mand, og

de skulle gå gennem skyttegravene en for en, fem-seks skridt fra hinanden med to skytter med riffel og bajonet forrest. Efterhånden som de forreste faldt, skulle andre rykke op bagfra. Dagen gik til kl. 15.30, da signalet lød. Herefter gik de stille og roligt frem efter planen omkring en halv km uden at møde modstand.

Pludselig kom de under beskydning. Thomas Dinesen og hans kammerater sprang over vejen og ned i skyttegravene igen, og sprang så tilbage over vejen for blot at opdage, at den næste skyttegrav var spærret af bunker af pigtråd, hjelme og feltuniformer. Mens kuglerne feg om fødderne på dem, gik det op for dem, at de var gået i en forkert retning i forhold til planen. De var nu gået i stå, og – som Dinesen noterer – så var ingen af soldaterne ivrige efter at gå først.

Thomas Dinesen og en kammerat havde dog mod på at påtage sig opgaven. Hvad der videre hændte, kan man læse i hans frontberetning fra erindringsbogen, som er optrykt sammen med denne artikel. Det blev en dyrekøbt fremgang med mange døde og sårede, indtil mørket om aftenen standsede kampene.

Thomas Dinesen fortsatte med at deltage i nye fremstød og var med, indtil krigen sluttede.

Dansker på Vestfronten

Danskere deltog på begge sider af fronten. Dansksindede mænd, der boede syd for den dansk-tyske grænse, der var gældende frem til 1920, måtte aftjene deres værnepligt for Tyskland, mens danskere meldte sig som frivillige i en af de allierede hære.

Der er i sagens natur stor forskel på, hvordan dansksindede i tysk uniform og danskere i engelsk eller canadisk uniform oplevede begivenhederne på slagmarken. Claus Bundgård Christensen skriver i *Danskere på Vestfronten 1914-1918*, at intet tyder på, at de danske nordslesvigere har set nogen form for spænding i at deltage i krigen, men at de blot ønskede en snarlig fred.

Anderledes var det med nogle af de mænd, der meldte sig frivilligt i allieret tjeneste. Claus Bundgård Christensen skriver om denne gruppe soldater, at de især meldte sig grundet udlængsel og trang til at deltage i en verdenshistorisk begivenhed. Et typisk eksempel er netop Thomas Dinesen, men ifølge Claus Bundgård Christensen delte kun få hans motiver for at gå ind i krigen.

Thomas Dinesen kommer flere steder i sine erindringer ind på, hvad der motive-

Danskere med Victoriakorset

Fire danske soldater har modtaget Victoriakorset, der blev indstiftet i 1856 og regnes for at være den mest ærefulde medalje, en soldat kan modtage. 13 udlændinge født uden for Commonwealth har modtaget medaljen, heraf fire danskere.

Percy Howard Hansen (1890-1951)

for sin indsats i Slaget ved Gallipoli i Tyrkiet i 1915, hvor han havde rang af kaptajn.

Jørgen Christian Jensen (1891-1922) for den 2. april 1917 ved Noreuil i Frankrig sammen med fem kammerater at angribe en barrikade, hvor der var omkring 45 fjender og et maskingevær. En i gruppen skød skytten, og menig Jensen stormede skansen og smed en granat ind. Derpå truede han resten med en bombe i hver hånd og tvang dem til at overgive sig.

Thomas Dinesen (1892-1979) for den 12. august 1918 ved Parvillers i Frankrig at udvise usædvanlig tapperhed under 10 timers nærkamp, som resulterede i erobringen af halvanden kilometer stærkt befæstede, fjendtlige skyttegrave.

Anders Lassen (1920-45) for den 8. april 1945 ved søen Comacchio i Italien at lave en raid på den nordlige del af kystlinjen med en patrulje for at give tyskerne indtryk af, at en større landgang var på vej, og for at påføre flest mulige tab og skabe så meget forvirring som muligt.

Kilde: mlhist.dk

Da Thomas Dinesen kæmpede sig til Victoriakorset i 1918

rede ham til at søge i aktiv krigstjeneste, og efter at have berettet om de afgørende kampe i august 1918, gør han regnebrættet op:

"Jeg er ikke gaaet i Krig for Idealernes Skyld, - jeg slaas, fordi jeg elsker Oplevelsen, Faren og Daaden. Jeg har truffet Valget mellem den lille, farveløse Tilværelse hjemme, i København eller paa Katholm, og Eventyret her mellem Verdens stærke Ungdom, og jeg glæder mig hver Dag over mit Valg."

At dømme ud fra erindringerne, så var Thomas Dinesen afklaret med valget som professionel soldat, for hvem døden og livets afslutning kunne blive en realitet, hvad dag det skulle være. Han regnede ikke med at vende tilbage fra fronten, men slap heldigt fra krigen: "engang for alle gjorde jeg mig fri for Frygten for Døden ved frivilligt at se Døden i Øjnene: Det var næsten sikkert, at jeg vilde falde."

Han modtog den franske medalje Croix de Guerre, og den 13. december 1918 modtog han af kong George 5. Victoriakorset på Buckingham Palace.

På Victoriakorsets hjemmeside finder man følgende ord om Thomas Dinesens indsats som begrundelse for at tildele ham den store orden:

"Gennem 10 timers nærkamp mand mod mand udviste han en usædvanlig tapperhed, som resulterede i erobring af mere end halvanden km stærkt befæstede, fjendtlige skyttegrave. Fem på hinanden følgende gange stormede han ensom fremad og satte fjendtlige våben ud af aktion. Ene mand gjorde han med håndgranater og bajonet det af med 12 fjendtlige soldater. Hans vedvarende tapperhed var til stor inspiration for hans kammerater under en kritisk fase af denne aktion."

Thomas Dinesen fik flere medaljer for sin indsats i Første Verdenskrig. Ud over Victoriakorset og Croix de Guerre modtog han British War Medal (1914-20), Victory Medal (1914-19), King George VI Coronation Medal (1937), Queen Elizabeth II Coronation Medal (1953), Queen Elizabeth II Jubilee Medal (1977) og Dannebrogordenen. ■

Thomas Dinesens senere liv

Han søgte og fik sin afsked fra den canadiske hær i 1919, hvorefter han vendte tilbage til Danmark.

I årene 1921-25 opholdt han sig i to længere perioder på sin søster, Karen Blixens kaffefarm i British East Africa, i dag Kenya, beliggende i Ngong Hills sydvest for Nairobi, hvor han hjalp hende med farmens drift.

Han blev gift i 1926, og efter at have boet i København i nogle år flyttede han til Hillerød, hvorfra han holdt en tæt forbindelse til Karen Blixen, der da var vendt hjem fra Afrika.

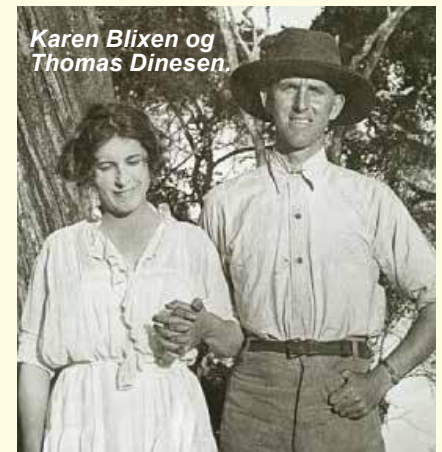
I 1956 overtog Thomas Dinesen familiebesiddelsen Lerbæk ved vejle efter sin bror, Anders Dinesen, men flyttede først ind på godset i 1966. Han fortsatte siden med betydeligt held sit påbegyndte forfatterskab bl.a. med to indsigtfulde bøger om faderen, Boganis i 1972, og sin verdensberømte søster, Tanne i 1974.

Danmark holdt sig uden for Første Verdenskrig, og militært fik krigen primært kun direkte betydning for indkaldelsen af Sikringsstyrken til forsvaret af Københavns Befæstning og for de ca. 64.000 dansksindede nordslegsvigere, der blev indkaldt til

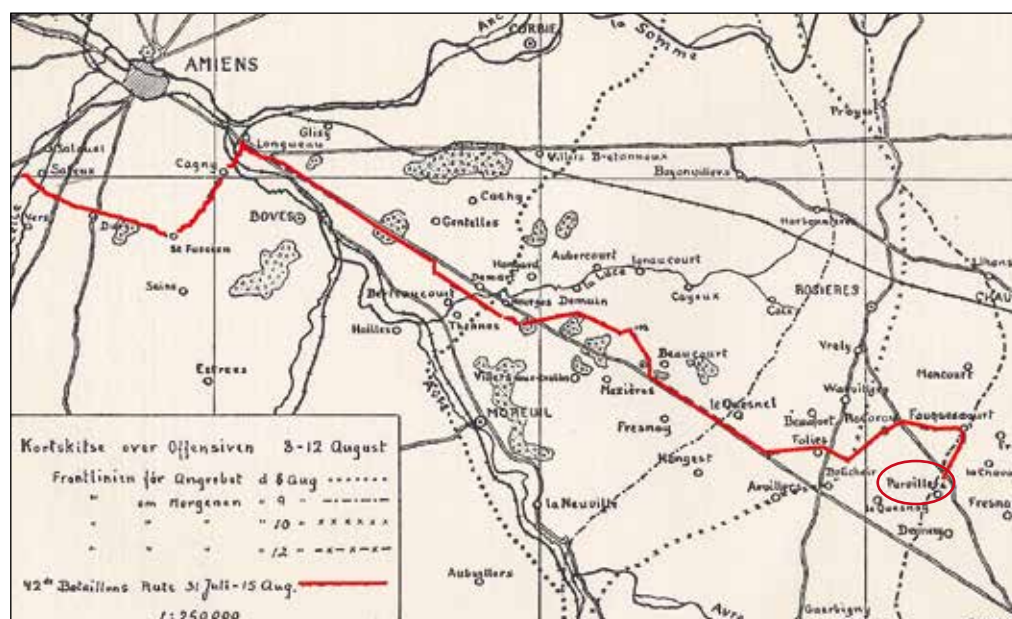

tyisk krigstjeneste. Et lille antal danskere meldte sig frivilligt til allieret krigstjeneste, og én af dem var Thomas Dinesen. Eventyrlyst, trang til oplevelser på kanten af livet og ønsket om at kæmpe for en verdensorden uden tysk dominans drev ham frem, men hans familiære baggrund og opvækst spillede også en afgørende rolle. Han var medlem af en familie, der var blottet for sentimentale følelser. Men stoltheden over at udvise mod og tapperhed lå til familien. Som Karen Blixen skrev til Thomas, da han fik Victoriakorset:

"Jeg har hørt, at det er lige ved det 1000de [Victoriakors], som er givet ud, saa du er altsaa mellem de 1000 modigste Mænd i Verden, hvad jeg for resten ikke har tvivlet om, men det er jo flot at have det sort paa hvidt!"

Karen Blixen og Thomas Dinesen.

Dinesens vej med 42de Bataillon, 31. juli-15. august 1918 til Parvillers.

På vej gennem trenchen for at bekæmpe og indtage tyskeres stillinger.

Thomas Dinesen: Kampen meter for meter

Thomas Dinesen skriver i sin selvbiografi *No Man's Land* fra 1929 om sin deltagelse ved fronten i Frankrig i 1918 og herunder det fremstød, han gjorde mod tyske stillinger for at erobre landsbyen Parvillers, og som udmærkede ham, så han senere modtog Viktoriakorset.

Angrebet var gaaet i Staa, men vi sad dér i Saksen, Delingen ventede paa os, - efter vores sørgelige Erfaringer var der ingen af de andre, som var ivrige efter at gaa først; men Mac og jeg havde jo nu faaet Blod paa Tanden og var villige nok. Jeg fik hurtigt Halleys Ud-rustning paa i Stedet for min egen, som jeg havde efterladt; vi fik fyldt Lommerne med Bomber igen og kom ind i den rigtige Trench lidt længere tilbage.

Et Øjeblik efter var vi Tyskerne paa Livet.

Jeg drejer rundt om et Hjørne, hurtigt, - to graa Tyskere lige foran mig, - to røde Glimt slaar lige mod mig - færdig

allerede altsaa! - men de rammer ikke, nu er det min Tur, - et Kasteskud mod den ene, - den anden styrter af sted rundt om Hjørnet og Vejen er fri. "Come on boys!" - ved næste Hjørne ryger Riffelkugler og Haandgranater mig om Ørerne fra en Maskingeværstilling, - jeg fyrer og fyrer, smider Riflen, da Magasinet er tomt, og kyler Bomber, saa Trenchen staa i én Røg. Mac er kommet op paa Siden af mig, hans Skud dunder lige i Øret paa mig, - bag fra kaster de Bomber i Snesevig, uden smaaligt Hensyn til, hvor de falder, de hyler og vræler: "Give them hell, boys!" De tyske Dynamitbomber falder i Trenchen og paa Volden rundt om Mac og mig, - vi smider os fladt ned i Bunden af Trenchen, naar én

ruller ned alt for tæt op af os, og vi bliver kun overdænget med Grus. Jack kommer op bagfra med en ny Forsyning af Mills bombs, - dér har I en Bombe lige i Synet og dér en til! Tyskerne løber fra Stillingen, og vi maser lige efter dem, flænger Hænder og Kilt paa Pigtraaden, hopper over det væltede Maskingevær og den dræbte Besætning, løber sveddræppende og stønnende gennem den tørre, haarde Trench, Hjørne efter Hjørne, - indtil vi render mod den næste Spærring og gaar løs paa den, hylende, med Riffelskud, Bomber og Bajonet, kampgale, ligeglade med alt i Verden undtagen det ene: at komme frem og dræbe.

Hele Eftermiddagen i Gaar sloges vi dér i Trencherne. Vi naaede at drive

Tyskerne helt ned til Parvillers, - til sidst skød vi paa dem, idet de sprang op af Trencherne og rendte ind bag Hækkene i Landsbyen. Men her fik de vist Forstærkning, og vi fik Ordre til at gaa tilbage for Overmagten; vi tabte, Fod for Fod, Hjørne for Hjørne næsten hele Sletten. Og saa frem igen, -- da Mørket faldt paa, endelig, stod vi midt paa Sletten, endnu langt fra Maalet. ■

De tyske maskingeværere slog dybe skår i de fremrykkende allieredes rækker.

Kongens Livjægerkorps i 1914

Livjægerkorpsets indsats ved fæstningsvolden ved Køge Bugt i augustdagene 1914

Samlet og bearbejdet af Warmi Hansen

I dagene op til stormagternes forventede krigserklæringer var det en travl uge for de frivillige Rekylgværkorps, med klargøring og udlevering af cykler, materiel og våben – så den enkelte frivillige, hjemme hos sig selv, var klar til udrykning med timers varsel. Udover at passe deres private arbejde skulle de frivillige også tage deres forholdsregler for, at ”noget skulle ske” – det blev en stadig venten på ”det afgørende øjeblik”, hvor indkaldelsen til udrykning kom...

Kongens Livjægerkorps' rekylafdeling havde meldt sig operationsdygtig, og afventende den nærmere ordre til at stille klar søndag morgen.

Søndag den 2. august 1914 stilledes der på Amager skydebaner, og melding afsendtes til overkommandoen. I løbet af formiddagen arbejdedes der energisk indenfor delingerne med samarbejdet af mandskabet i de udvidede rammer. Ved 11-tiden modtoges ordre til at møde kl. 14.00 om eftermiddagen ved Jarmers Tårn på Nørrevold, klar til udrykning, og mandskabet sendtes nu hjem til middagsspisning med ordre om at stille kl. 13.30 på det opgivne sted.

I alvorsfuld ro mødtes man til den befalede tid, og kort efter kom ordren til korpset om at melde sig til Frontkommandoen på Vestfronten ude ved Damhuskroen på Roskildevej. Under leveråb fra den store skare tilskuere, der havde samlet sig, formeredes afdelingen i marchkolonne og cyklede ud af Vesterbro.

Ved Vest-Frontkommandoen modtog korpset ordre til at besætte Gl. Køge Landevej ved fæstningen og ved Vallensbæk, samt patruljere mod Mosede, en ret omfattende opgave for en så lille styrke. På Hvidovre Sognevej, der fra Roskildevejen fører ned mod Flaskekroen, standsede afdelingen, og efter en indgående instruktion om forholdene og det ansvar, der nu påhvilede hver enkelt, ladedes geværerne med skarpt – hvad der yderligere understregede situationens alvor. Ankommen til gennemskæringen af fæstningsvolden ved Gl. Køge Landevej sad afdelingen af, og medens patruljerne tog fat på deres del af opgaven, gik resten af styrken i gang med at grave rekylgværreder og rydde for-terrænet, for at sikre frit skudfelt mod sydvest, således at alt straks var sat ind på at løse de stillede opgaver på bedst mulige måde.

Medens arbejdet gik sin gang, passerede der en stadig strøm af indflyttende landboere mod byen. Ejendommeligt nok, at folk i en sådan situation netop søger ind i en befæstet by i stedet for ud af den, men det er vel tanken om at ville søge sammen bag voldene, der bevirker det, for der kan vist ikke vælges noget farligere opholdssted i en krig end en befæstet by, der uophørligt er udsat for beskydning.

Da natten brød frem, var alt i så god orden, som den knappe tid havde tilladt, og en del af styrken gik nu i alarmkvarter på en gård lige bag fæstningen. Havde dagen været smuk, varm og solstrålen-

*Rekylgværskytte
med 8 mm
Madsen-
rekylgvær,
model 1903 i
Livjægerkorpset.*

de, så blev natten det modsatte, thi fra mørket faldt på, satte det ind med storm og regn, som piskende stod ind over det flade land ved Køge Bugt – ret en nat skikket for et overfald.

Ene om forsvaret

Bevidstheden om, at man var ene om forsvaret af den store strækning, der her var tildelt korpset, og at det hverken havde støtte i ryggen eller på fløjen (bortset fra en uddannet rekrutstyrke fra 4. Regiment, der kom til hjælp fra Avedørelejren), og det, at korpset kun kunne stole på sig selv, anspændte de tjenestegørende officerers ansvarfølelse til det yderste. Tilmed skulle de udsendte patruljers indkommende meldinger tages med en vis varsomhed. De måtte ofte undersøges personligt for ikke unødigt at alarmere styrkerne, der hvilede. En sådan nat, hvor nerverne tilmed som her var ekstra spændt af situationen, er der næsten ingen grænser for, hvad en nervøs post kan få ud af en – ved nøjere eftersyn – ganske uskyldig og fredelig terrængenstand.

Hen på natten lettedes opgaven noget, idet de yderste patruljer og besættelsen ved Vallensbæk Strand overtoges af Husarregimentet, der var blevet samlet og rykket ud, og som så blev sat ind på det yderste af fløjen langs Køge Bugt.

Da morgenen gryede efter den lange og anstrengende nat, blev Livjægerkorpset afløst af fodfolk fra 24. Bataljon, der var mødt i nattens løb og som nu, efter

Klokken 10 Aften.

„Dagens Nyheder“

Tirsdag den 28. Juli 1914

Krigens Udbrud.

Den østerrig-ungarske Udenrigsminister, Graf Buriak, har i Dag i Kjøbenhavn meddelt følgende Tilfælde:

Da den kongelige serbiske Hægering ikke har bekræftet den Nat, der blev fredeklædt i Maastricht, ser den kongelige og kongelige Hægering sig nødt til at erklære sig som værende i Krigstilstand med Serbien.

Telegrammer.
 (Fortsat fra side 7)

Tyskland afviser Sir Edward Greys Forsøg.
 „Løst“-Brevet i London i Aften har følgende indhold: Sir Edward Greys Forsøg på at bringe Tyskland og Østerrig-ungarske Regering til at indtræde i en fælles Hægering har mødt et afslægt svar. Tyskland har ingen anden Hægering end den kongelige Hægering, og den kongelige Hægering har ingen anden Hægering end den kongelige Hægering.

Den tyske Flaade passer Frederikshavn.
 (København, 28. Juli, (K.B.))
 En stor tysk Krigsflaade, bestående af 12 Krigsskibe, er i Aften ankommet til Frederikshavn.

Ruslands Mobiliseringer.
 Cæren har givet Fuldmyndighed til fuldstændig Mobilisering af Tyskland og Rusland.

Østerrig er forberedt paa Ruslands Indskriden.
 (København, 28. Juli, (K.B.))
 Østerrig er forberedt paa Ruslands Indskriden i Østerrig-ungarske Regering.

Den russiske Intervention.
 (København, 28. Juli, (K.B.))
 Den russiske Intervention i Østerrig-ungarske Regering er blevet afslægt.

En russisk Oberst arresteret som Spion i Wien.
 (København, 28. Juli, (K.B.))
 En russisk Oberst er blevet arresteret som Spion i Wien.

En russisk Oberst arresteret som Spion i Wien.
 (København, 28. Juli, (K.B.))
 En russisk Oberst er blevet arresteret som Spion i Wien.

En russisk Oberst arresteret som Spion i Wien.
 (København, 28. Juli, (K.B.))
 En russisk Oberst er blevet arresteret som Spion i Wien.

Avisernes forsider med de urovækkende nyheder og de europæiske stormagters "raslen med sablen".

Hverdagens arbejde krævede sin indsats, men havde vi i tidens løb delt manden, ja, så havde denne nat knyttet os fastere sammen end noget andet. Vi havde været rede til at sætte livet ind for den opgave, der var betroet os, således som vore forgængere gjorde i 1807, og enkelte af os var vel nærmest forbavsede over, at vi alle kunne vende hjem igen.

Med ordre til at stille om aftenen på Amager Skydebaner drog vi nu hver til sit. Dog samledes officererne ved en kop morgenkaffe hos "Josty" for endnu engang at gennemdrøfte gårsdagens og nattens hændelser og erfaringer.

Blandt de erfaringer, vi gjorde ved udrykning og bevogtning den omtalte nat, må absolut fremhæves den, der vel egentlig var den vigtigste, og som blev en værdifuld støtte i alle ens fremtidige overvejelser og planer vedrørende korpset, nemlig hvor velegnede de unge frivillige havde vist sig at være, til de opgaver, de var kommet ud for.

Det, at man på basis af den uddannelse, der kan gives frivillige i de få søndags- og morgentimer, der kan ofres - kan rykke ud under forhold som de beskrevne, hvor nerverne er spændt til det yderste, og hvor der er størst chance for ikke at vende tilbage fra den stillede opgave, med ganske unge mænd – 17-18-årige – mænd, hvoraf en del endda nærmest var ukendt med tjenesten i et cykelkorps og

at være blevet udrustet på Sølvgedes Kaserne, rykkede til afløsning. Det var højst interessant at se den samling tidligere soldater, der kom marcherende efter en gennemvåget nat med rejse, iklædning etc., de ligefrem vågnede med ét, da de – lige før de skulle marchere ud til afløsning af vore poster og besættelser – fik ordren til at lade med skarpt; i det øjeblik blev de til "soldater", og det var helt andre folk at se på, da de nu drog af, end da de kort før kom inde fra byen.

Efter at korpset var blevet afløst, rykkedes der hjem, og ved Valby Bakke tog vi en foreløbig afsked med hinanden.

Rekyldelingen ved Kongens Livjægerkorps.

Kongens Livjægerkorps i 1914

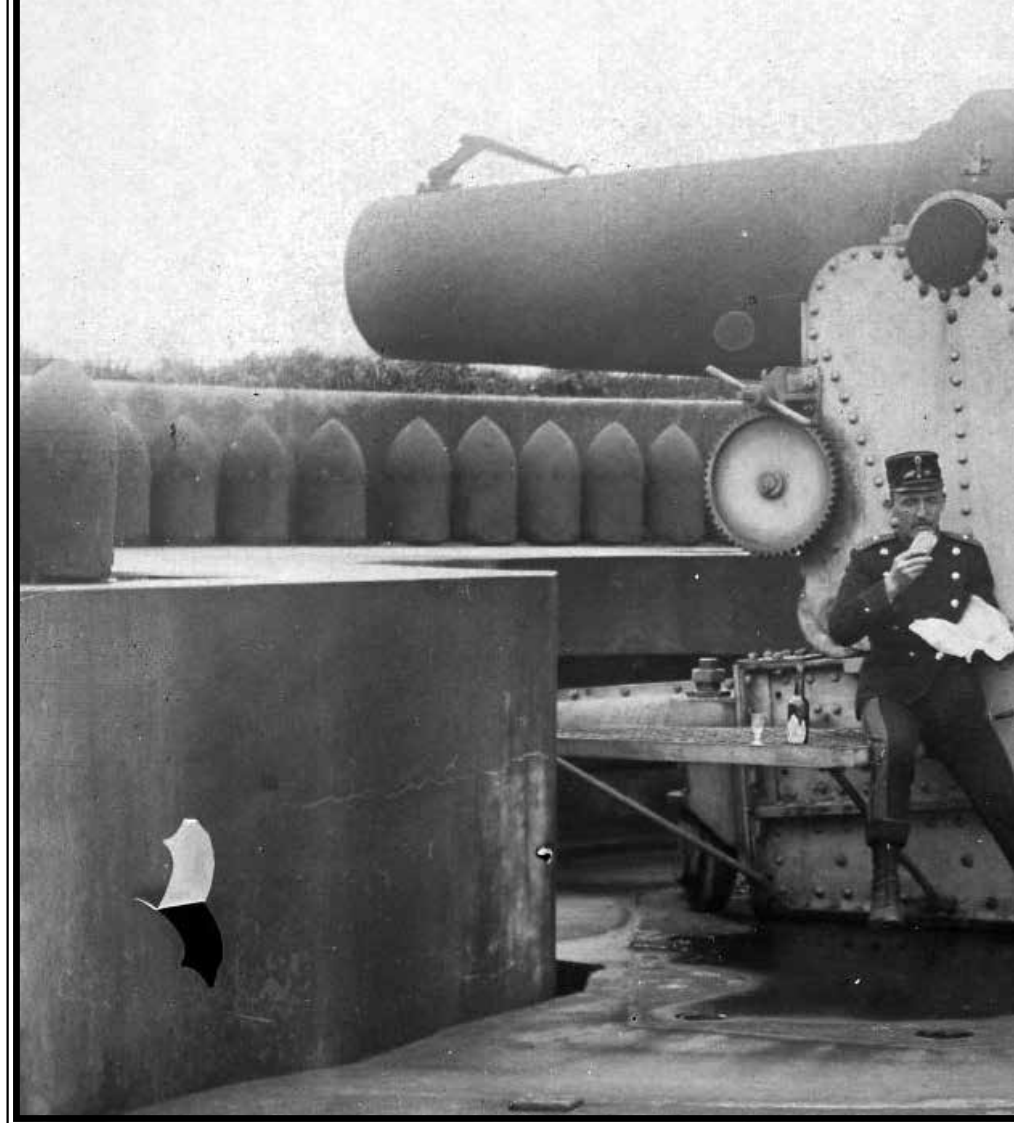
flere ganske uden træning, og så bagefter kan sige, at de opførte sig roligt, velovervejet og helt igennem som om, det blot drejede sig om en ganske almindelig større øvelse, viser bedre end alt andet, hvad frivillige korps kan betyde for hæren under alvorlige forhold.

Tænker man f.eks. den tanke igen, at disse unge, under så enerverende forhold, lader geværene med skarpt, patruljerer med skarpt i geværene, ligger på post og venter landgang, og hvad der nu ellers følger med under en sådan situation, stadig med skarpt i geværene og i en sådan nat som den beskrevne, alt sammen uden at der sker eet eneste uheld, uden at eet eneste skud løsnes ved uheld eller nervøsitet, ja, det kan bedst vurderes af faste befalingsmænd, der fra eksercits og øvelser så udmærket godt kender den situation med skud, der løsnes under ladning af geværer eller ved skødesløshed.

Korpsets nye opgaver

Kun to dage (aftener) levedes der os til yderligere at banke krigsstyrken sammen, før der atter blev kaldt på Livjægerne. Den øjeblikkelige fare var vel trukket over, men luften var ladet med uro – hvad ville England mon bestemme sig til – og så kom onsdagen, den dag, hvor England traf sin afgørende bestemmelse, og hvor Tyskland måske fortrød at have ladet os ligge i fred – men nu var det for sent, nu skulle der større styrker til for at overrumple os - og vor svage, men dog i dette tilfælde tilstrækkeligt virkningsfulde sikringsstyrke.

Onsdag den 5. august stillede afdelin-

gen om aftenen - for at rykke ud - efter modtaget ordre, hvor Livjægerne skulle melde sig til Vestfrontkommandoen.

I den mørke augustaften cyklede der ud af Roskildevejen til Damhuskroen, hvor Vestfrontkommandoen var beliggende i en lejet villa, og der modtoges ordre til at gå i alarmkvarter i Hvidovre i den sydlige udkant af Avedøre by og deltage i sikringsarbejderne på det sydlige frontafsnit af Vestvolden.

Efter ordrens modtagelse fortsatte afdelingen sin vej for snarest at komme i kvarter for natten.

Korpsfører Chr. Eriksen beretter om det videre forløb:

Jeg skal nu fortælle en lille personlig oplevelse, der viser, hvor stærkt nervøsiteten og spændingen havde grebet om sig. Frygten for fremmede troppers landsætning og indgriben var betydeligt mere udbredt, end man egentlig forestillede sig.

Når man fra Roskildevejen drejede mod syd ad Hvidovrevej til Avedøre og Brøndbyerne, delte vejen sig lige efter Vestbanens spor til højre i nogle små sandede veje mellem småhuse og haver, disse veje kaldet militærvej 1, 2 og 3 (i dag Kløverprisvej og Park Alle), og hvor der manglede komplet vejviserskilte – beboerne behøvede dem jo ikke, de kendte vejene, og stort set andre kom der ikke på de kanter.

Nu havde jeg fået den opgave, medens afdelingen sad af et øjeblik, at orientere mig om den rette vej, kort over disse småveje havde jeg ikke, og mørkt var det, klokken var omkring 9, og der var intet lys at se i nogle af småhusene – gode råd var altså dyre. Begynde at

Det yderste sydlige voldstykke af Vestvolden (set mod nordvest) og med Gammel Køge Landevej, som skær sig igennem det flade landskab og volden.

Avedøre Batteri. Dette skytsanlæg udgjorde Vestfrontens sydligste værk og var beliggende ca. 800 m øst for punkt 0 af Vestenceinten. Batteriet var ca. 150 m langt og bestod af en 15 m tyk og 5 m høj jordvold med store traverser og deri indbyggede ammunitionsrums. Bestykningen udgjordes af otte 29 cm haubitser, der var velegnede til beskydning af mål på søen. Stormfriheden var tilgodeset af en våd grav, der omgav hele batteriet samt standpladser for noget maskinskyts. Skønt batteriets primære opgave var "bekastning" af mål på søen, var det i enhver henseende underlagt landbefæstningen.

tilbage åbenbart overbevist om at have gjort sin pligt. Nå – det gjaldt nu om at komme til ro, så kunne sagen jo ordnes bedre ved dagens lys. Der udstilledes vagt, inddeltes vagtskifte, og så begyndte vi at arrangere os bedst muligt i halmen. Inden der var begyndt at falde ro over gemytterne, alarmerede vagtposten, at der kom en bil med forplejning til os. Jeg fo' ud på vejen og så i nattemørket konturerne af en stor lastbil, hvorfra vor intendants stemme lød: "Hvor mange mand har du her?" Det viste sig, at det var naturalforplejningen, der skulle uddeles. Atter var gode råd dyre – det var en situation, vi ikke var indstillet på.

Spørgsmålet om forplejning havde vi aldrig beskæftiget os med i korpset, vi ►

banke beboerne op ville jeg meget nødig – hvad skulle jeg dog gøre? Da så jeg pludselig et svagt lysskær bag de tildækkede ruder i et lille hus, jeg fo' derhen og bankede på. Tavshed - - lyset slukkedes! Nu vidste jeg, at der var nogen vågen, altså bankede jeg på igen og igen, indtil jeg endelig hørte slæbende trin, og en skælvende kvindestemme spurgte, hvem det var, der bankede.

Jeg begyndte at forklare og langt om længe lykkedes det mig med stort besvær at gøre den "usynlige" klart, at det var danskere og ikke tyskere, der spurgte om vej. Jeg fik så den ønskede oplysning, men selv så nær København havde frygten for, at tyske soldater var på vej, grebet beboerne.

Nu fortsatte afdelingen sin vej, og ved den udpegede alarmplads over for Avedørelejrens sydøstlige hjørne skiltes den i smågrupper for at finde vej til de udpegede kvarterer for denne nat.

Med en halvdeling skulle jeg i kvarter i et lille hus lige i nærheden. Jeg fandt huset, hvor alt var mørkt, og kun med største besvær lykkedes det at banke familien op. Det viste sig, at de havde ventet på os hele dagen, og nu havde slået sig til tåls med, at vi ikke kom.

Vi fik anvist et udhus, hvor der fandtes en del halm, og manden trak sig nu

De frivillige Livjægere er i augustdagene 1914 – i fuld gang med at etablere skudfelter og skudstillinger på Avedøre afsnittet.

Kongens Livjægerkorps i 1914

havde haft nok med den almindelige uddannelse og havde vel tænkt os at blive anbragt ved en afdeling og forplejet der, hvis vi kom ud under feltforhold. Nu stod jeg i nattens mørke på Avedøre-vejen og skulle modtage sukker, kaffe, leverpostej, pølse, flæsk, ærter, brød og andre sager – det bedste var leverpostej, for den var da i blikdåser – hvor i alverden skulle jeg dog gøre af alt dette? Nå, der måtte handles hurtigt, der var jo andre, der også skulle have forplejning udleveret, så der var ingen tid til lange overvejelser, huer og kokekar måtte afleveres til foreløbige opbevaringssteder, og snart forsvandt bilen i nattemørket, mens vi begav os til ro i halmen.

Dagen brød frem, smuk og solstrålende, med spekulationer over, hvorledes jeg skulle gribe forplejningsspørgsmålet an.

Efter at morgentoiletet – ved vandposten – var overstået, satte jeg mandskabet i gang med rengøring og pud-sning, overgav kommandoen til ældste underofficer og begav mig på vej til de andre kvarterer for at se, hvorledes mine kammerater havde grebet sagen an; de havde alle som landsoldater prøvet, hvad indkvartering og kantonement ville sige, medens jeg – som fhv. marinesoldat – ikke før havde været ude for noget sådant. Vores storture i korpset kunne jo ikke tælle med, der havde vi altid været gæster og kunne sætte os til færdigdæk-kede borde.

Rundturen gav forskellige gode impulser, frokosten klaredes, og konen i huset påtog sig at sørge for middagen, så nu var den side af sagen i orden, og efter frokost drog den samlede afdeling af sted for at påbegynde sit arbejde med deltagelse i de store rydningsarbejder,

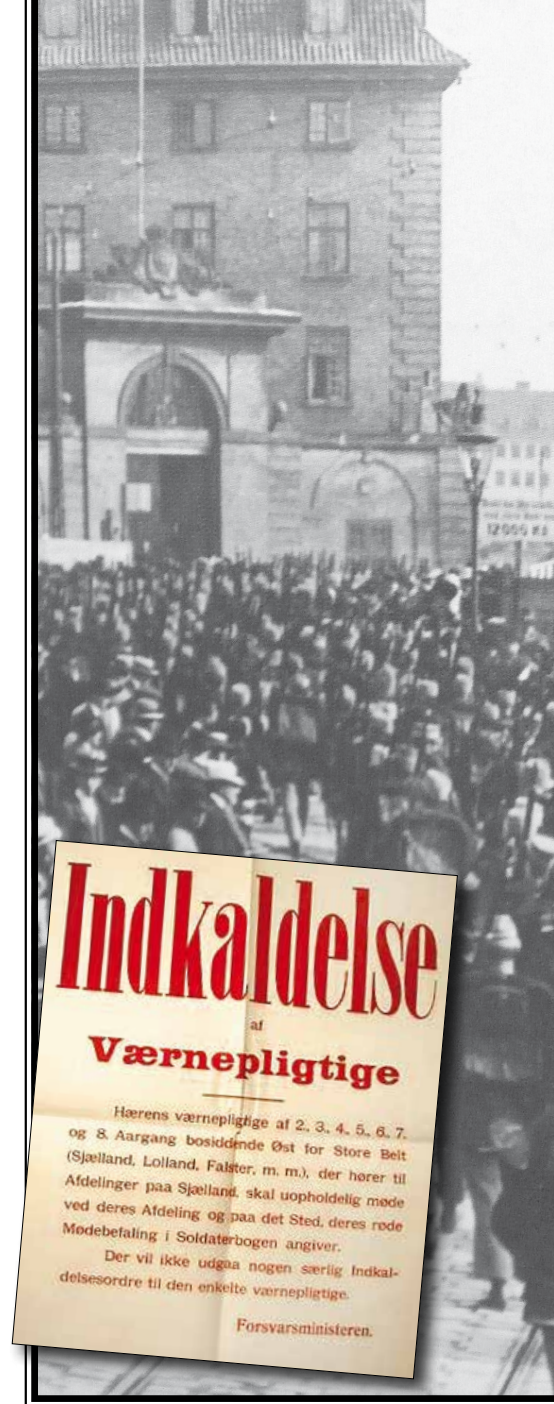
således at for-terrænet blev skudfrit øst for Brøndbyerne.

Samme aften blev afdelingerne trukket sammen i 2 kvarterer for næste aften at blive samlet i eet kvarter på ”Frydenhøj” også kaldet ”Himmerigsgården”.

I den ugestid afdelingen lå indkvarteret i Avedøre, kunne man hver morgen se de frivillige drage af til den nærliggende Ingeniørlejr, hvor de fik udrustningen kompletteret med skovsæve, hakker, økser og spader m.m. for derfra at begive sig ud til arbejdsfeltet foran befæstningsvoldene, hvor der blev slidt bravt med rydning og træfældning – et temmelig hårdt og varmt – samt meget uvant arbejde.

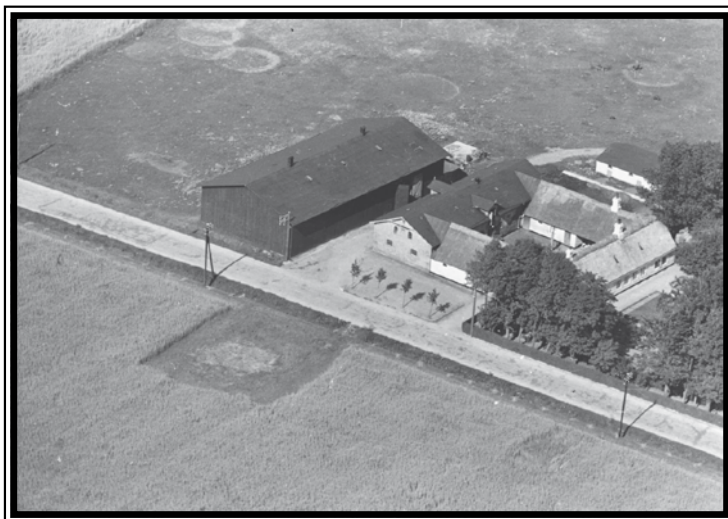
Frokosthvilet holdtes på stedet, og de solide ”klemmer”, som Intendanturmandskabet havde forsynet os med, gled ned med glubende appetit. Om eftermiddagen gik turen så via Ingeniørlejren, hvor redskaberne afleveredes, hjem til gården, hvor de store portioner ærter og flæsk – efter en hårdt tiltrængt personlig rengøring – forsvandt som dug for solen. Aftenhvilen blev nydt, efter vel overstået pudsning, på grøftkanten uden for gården med ivrigt studium af dagens aviser. Det var, som om man var langt, langt væk fra byen, alt var så forandret og mærkeligt uvist, og kort efter at retræten havde lydt, var roen faldet på, alle sov, trætte af det uvante arbejde, til trods for genen ved ikke at måtte trække af tøjet; kun vagtholdet vågede – delvist i alt fald.

Korpset var nok udlagt med ordre fra myndighederne. Men det var alligevel ikke rigtig indkaldt, og som følge af dette, kneb det en del med at holde styrken til tjeneste om dagen, idet enkelte principaler, der ikke ville anerkende indkaldelsen, krævede, at deres personale mødte på deres arbejdsplads, hvorfor en del af styrken hver morgen måtte cykle ind til byen og passe deres arbejde, for så om aftenen at tage ud og tilbringe natten sammen med korpset.

I længden var denne situation uholdbar, og da det, trods forskellige henvendelser til de militære myndigheder, ikke lykkedes at få nogen ændring i forholdet, bestemtes det i et officersråd at meddele overkommandoen, at man ikke fortsat kunne holde medlemmerne til tjeneste uafbrudt uden reel indkaldelse, og derfor måtte framelde sig tjenesten, hvorefter afdelingen – også i betragtning af den store sikringsstyrke, der nu var indkaldt og den øjeblikkelige situation, som ikke krævede ekstraordinære forholdsregler – afmarcherede til byen og nu gik over til almindelig – dog daglig – tjeneste og sædvanlig søndagstjeneste.

For afdelingens officerer lå sagen noget anderledes end for mandskabets vedkommende, idet de – så godt som alle – var overført til tjeneste ved korpset fra deres respektive militære afdelinger og således var pligtige til enhver tjeneste, der måtte kræves af korpset.

Den store gård, ”Frydenhøj” også kaldet ”Himmerigsgården”, hvor Livjægerne lå i kantonement i de anspændte augustdage.

**Sølvgade Kaserne
med nyindkaldte
soldater til
Sikringsstyrken.**

Således var Kongens Livjæger Korps' indsats i augustdagene 1914. Korpset fik ingen lejlighed til – som forgængerne i 1807 – at vise, hvad det duede til, men ingen, som fulgte dets arbejde i hine bevægede dage, vil med mindste skygge af ret kunne anfægte, at Kongens Livjæger Korps ikke ville have været beredt til på bedste mulig måde at yde sin indsats til det yderste, om forholdene havde krævet det.

Korpsets udrustning og bevæbning

Uniformen: I 1912, mørkegrøn med grønne snore (officererne guldsnøre). Hue: grøn (grøn emaljeknap med kongens navnetræk for officerer), for andre: forgyldt stjerne med rigsvåbenet. Våbenfrakke: grøn med sorte kanter og forgyldte knapper (officererne: forgyldt agraf på ærmet, underofficererne og menige: grøn agraf på ærmet). Alle, undta-

Kortudsnit af den yderste sydlige del af Vestenceinten og Avedøre Batteri med Gammel Køge Landevej og gården "Frydenhøj". Strandarealet er Avedøre Holme, som i dag er opfyldt - og et af de største industriområder tæt på København.

get officerer og rekrutter: forgyldt krone på skulderklapperne. Officersdistinktioner af flettede guldsnøre. Benklæder: mellemgrå med to sorte lidser langs sidesømmene. Gult/brunt lædertøj, gamascher, putties eller lange sorte støvler. I 1917, uniformen grå med grønne snore (officererne guldsnøre). Våbenfrakke: feltgrå med røde kanter (fodfolket), grøn besætning på krave og ærmer, forgyldte knapper. Benklæder: feltgrå.

Bevæbningen: Officerer: dolk og rekylpistol – galla: sabel. Underofficerer: gevær 89. Menige: gevær 89 el. rekylgevær M.1903.

Mandskabet rekruteredes fra så godt som alle stillinger: arbejdere, bude, håndværkere, handels- og kontorfolk, skuespillere, selvstændige næringsdrivende i mange forskellige virksomheder.

Styrken:
1911 1912 1913 1914 1915 1915 1916 1917 1918
39 63 181 261 355 342 301 302 277

Uddannelsen for de frivillige skytter var: Eksercits (militær anstand, geværbetjening, spredt orden, skyttetjeneste). Felttjeneste (patruljetjeneste, på cykel og til fods, sikring under march, bevogtning af alarmkvarter samt meldetjeneste). Fægtning (angreb og forsvar i spredt orden). Skydning med gevær 89 og senere rekylgevær M. 1903. Feltarbejder (gravning af skyttegrave, skyttehuller og standplads for rekylgevær). Våbenlære (beskrivelse, adskillelse og samling af gevær 89 og rekylgevær). Tjenesteforhold og hærordning efter Lærebog for menige I, og endelig kortlæsning og brug af kortet i terrænet.

Øvelsespladsen var hærens skydebaner på Amager. ■

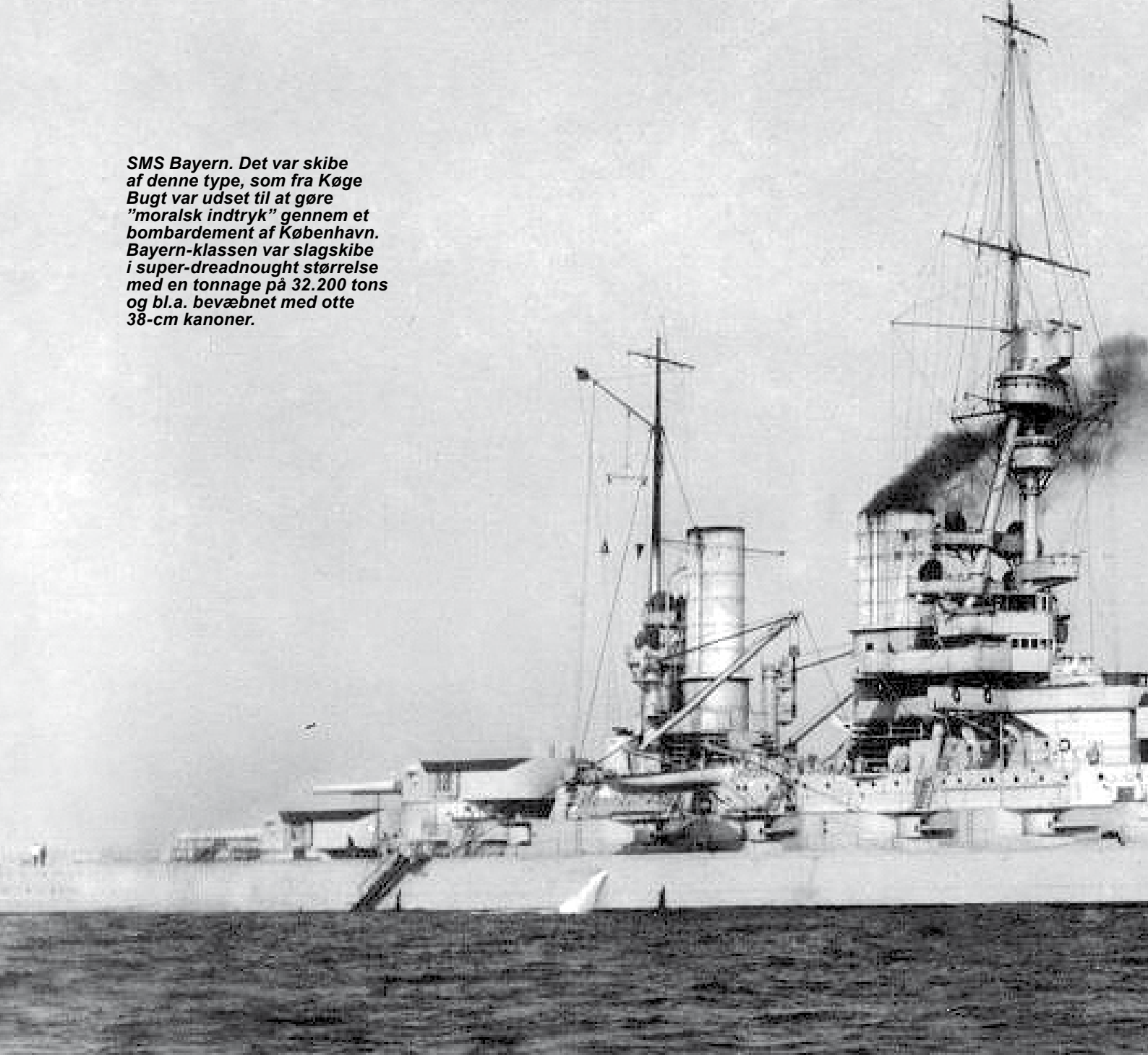
Kilder:

*De Danske Frivillige Korps, 1930.
Kongens Livjæger Korps, 1938
Forstadsmuseet i Hvidovre.*

Kommando-stationen den 2. august 1914 ved Brøndby Strand hos handelsgartner Svend Bruun.

SMS Bayern. Det var skibe af denne type, som fra Køge Bugt var udset til at gøre "moralisk indtryk" gennem et bombardement af København. Bayern-klassen var slagskibe i super-dreadnought størrelse med en tonnage på 32.200 tons og bl.a. bevæbnet med otte 38-cm kanoner.

Danmarks placering som portvagt til Østersøen var i århundreder en økonomisk og sikkerhedspolitisk ressource for landet. Men i takt med, at Danmark frem mod det 19. århundrede mistede sin status som regional stormagt blev kontrollen over bælteerne i stigende grad transformeret fra ressource til risikofaktor. Med nederlaget i 1864 til det nye fremadstormende kejserrige Tyskland var Danmark endegyldigt reduceret til småstat, hvis overlevelse afhang af de omkringliggende stormagter.

Tanken om et præventivt angreb på Danmark opstod første gang i 1892, da admiral, Alfred von Tirpitz, luftede ideen for Kejser Wilhelm II. Tyskland var med sin flådeopbygning så småt ved at blive en konkurrent til det britiske overherredømme på verdens-

havene, og i 1890'erne var Tyskland og England begyndt at betragte hinanden som fjender. Det var dette forhold mere end noget andet, som gjorde Danmarks sikkerhedspolitiske situation usikker. I en sådan krig med Storbritanien betragtede de tyske militære planlæggere nemlig deres lille nordlige nabo som et muligt usikkerhedsmoment.

Tyskland havde her et geografisk problem, idet man i realiteten kun havde to flådebaser: Kiel ved Østersøen og Wilhelmshaven ved Nordsøen. Med åbningen af Kielerkanalen i 1895 kunne den tyske flåde nu hurtigt bevæge sig mellem de to baser. Dette medvirkede til at forflytte det strategiske fokus, så Danmark nu blev inddraget i den tyske krigsplanlægning. Det var forventet, at den britiske Royal Navy ville oprette en blokade i Tyske Bugt, men med et

præventivt angreb på Danmark ville Tyskland kunne opnå fri bevægelighed gennem de danske stræder og dermed omgå blokaden. Den første detaljerede operationsplan for et angreb mod Danmark lå klar i 1898. Den tyske hær havde stillet flåden to armékorps i udsigt til operationen, men efterhånden som den navnkundige general Alfred von Schlieffen udviklede sin krigsplan for en tofrontskrig mod Frankrig og Rusland, stod det klart, at hæren ikke kunne undvære disse styrker til en sekundær og ikke umiddelbart strengt nødvendig nordfront. Dermed blev angrebsplanlægningen mod Danmark skrinlagt i 1905.

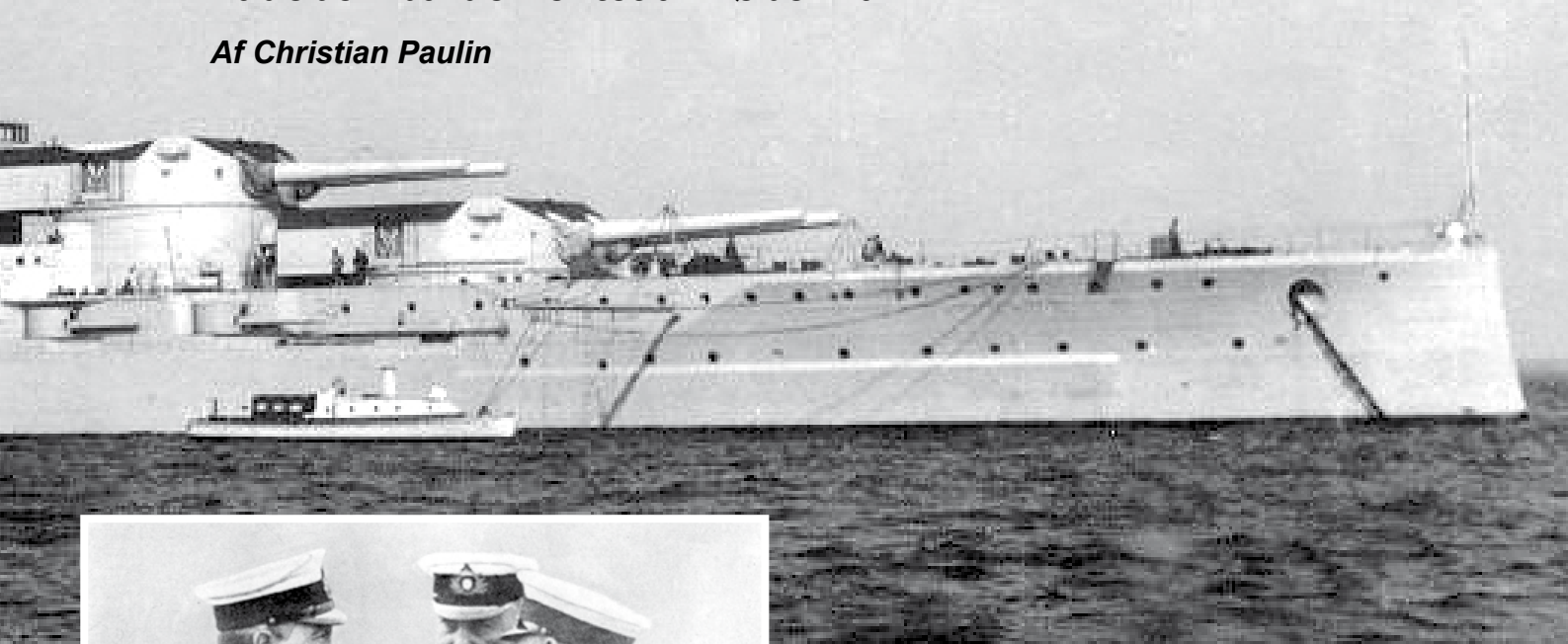
Planlægningen genoptages 1916

To år inde i Første Verdenskrig i august 1916 blev angrebsplanlægningen mod

Tysk militær planlægning mod Danmark under 1. verdenskrig

Københavns befæstning havde en vis afskrækkende effekt på den tyske flåde, og det var en væsentlig svækkelse af operationsplanen, at man droppede flådebombardementet af København.

Af Christian Paulin

Kejser Wilhelm II. (tv.) fotograferet i 1910 om bord på sin yacht SMY Hohenzollern i samtale med den øverste ledelse af den kejserlige tyske marine. Storamiral Tirpitz ses i midten og til højre med ryggen til ses Henning von Holtzendorff, som 1915-1918 var chef for admiralstaben.

Danmark genoptaget. Årsagen var, at de tyske militære ledere var usikre på de nordlige neutrale nabolandes reaktion, når Tyskland genoptog den uindskrænkede ubådskrig. Rumæniens optræden i august 1916 havde vist, at de neutrale kunne vælge at træde ind i krigen for at opnå en fordel af økonomisk eller territorial art. Dette var dog ikke umiddelbart sandsynligt for Danmarks vedkommende. Her drejede det sig i stedet om to scenarier, som begge omhandlede Storbritanniens hensigter: enten at Danmark som følge af allieret pres ville blive tvunget til at opgive sin neutralitet, eller at de Allierede foretog et forebyggende angreb på Danmark.

I begge tilfælde ville de Allierede få kontrol med stræderne samt dele af landet, og ville kunne angribe Tyskland herfra. En britisk invasion ved Esbjerg ►

Tysk militær planlægning mod Danmark under 1. verdenskrig

ville true Tyskland nordfra, og i særdeleshed Kielerkanalen og de vigtige flådebaser. Dette skulle selvfølgelig forhindres for enhver pris.

Der var i begyndelsen tale om defensive, reaktive planer. Den tyske flåde kunne ikke få lovning på styrker fra hæren til en besættelse, og derfor måtte man indledningsvis klare sig udelukkende med flådens egne styrker. Hæren anbefalede i stedet et passivt forsvar bestående af fæstningsværker tæt ved grænsen. Anlæggelsen af sådanne stillinger i den tyske del af Sønderjylland og ved den belgiske nordgrænse mod Holland vidner om tyskernes nervøse opmærksomhed på muligheden for angreb fra neutralt territorium.

I forbindelse med operationsplanen mod Danmark blev der af Admiralstaben udarbejdet et omfattende memorandum i september 1916 kaldet "Operationsziele Dänemark". Ifølge dette skulle operationen bestå af fire hovedelementer.

Operationens elementer

Først og fremmest skulle man forhindre britisk støtte til Danmark. Dette skulle opnås med mineoperationer – herunder en stor spærring fra Skagen til Paternoster ved den svenske vestkyst. Spærringen skulle beskyttes af undervandsbåde og havde til hensigt at forhindre et britisk fremstød mod bælteerne. Særlige mineundervandsbåde skulle udlægge miner ved indsejlingen til Esbjerg havn, som var her man forventede en eventuel britisk landgang.

For det andet skulle den danske flåde udslettes, så den ikke forstyrrede de tyske operationer. Mens tyskerne ifølge efterretningsrapporterne ikke havde megen respekt for den danske hær, regnede man med, at den danske flåde, og herunder særligt undervands- og torpedobådene, kunne være en potentiel trussel mod tyske landgangsforsøg.

For det tredje var der planlagt et begrænset fremstød til jernbanelinjen Esbjerg-Kolding-Fredericia, med de sparsomme marinesoldater man kunne skrabe sammen. Dermed ville man få etableret et fremskudt forsvar af Kielerkanalen. Området omkring Fredericia var væsentligt for at kunne sikre de store slagskibe i den tyske højsøflådes passage gennem Lillebælt. Havde man flere styrker til rådighed, skulle en større del af Danmark besættes ud fra en prioriteret liste, omfattende (i nedadgå-

Generalerne Hindenburg (tv.) og Ludendorff (th.) flankerer Kejser Wilhelm ved et kortbord i januar 1917. De overtog i 1916 den øverste hærledelse og i sommeren 1917 blev Kansleren Bethmann-Holweg afskediget og erstattet af en marionet og Kejseren kørt mere og mere ud på et sidespor. Duumviratet styrede frem til 1918 Tyskland som et de facto militærdiktatur. Med deres magtovertagelse blev de tyske krigsmål mere eksplicitte og anneksionistiske.

ende rækkefølge): hele Jylland, Fyn og Langeland, Lolland og til sidst Sjælland og Bornholm.

Endelig for det fjerde skulle bombardementer fra søsiden ødelægge militære anlæg samt gøre "moralsk indtryk". Af mål for disse bombardementer nævnes Fredericia, Aarhus, Korsør, Nyborg og København.

Der var livlige diskussioner i den tyske flådeledelse om mulighederne for at angribe København. De mundede dog ud i en konklusion om, at det ikke var muligt med de begrænsede landstyrker at indtage fæstningen København, som var blevet udbygget op til krigen. Man måtte derfor nøjes med et bombardement fra Køge Bugt med henblik på at binde de danske styrker til fæstningen. Medvirkende hertil skulle være dele af højsøflåden med de største slagskibe af Bayern-klassen samt fra luften Zeppelinere og vandflyvere. Bombardementet havde imidlertid også en anden og måske vigtigere hensigt – det skulle gøre "moralsk indtryk" på de dan-

ske politiske beslutningstagere. Håbet var, at man med udstedelse af et 5-timers ultimatum forinden, ville få den danske regering til at kapitulere. Tager man de manglende tyske landstyrker i betragtning, kan man betegne dette som en slags bluff, da det er svært at forestille sig tyskernes næste træk, hvis den danske regering nægtede kapitulation. I den endelige plan var flådebombardementet imidlertid blevet opgivet. Risikoen blev vurderet for høj til, at man turde lade de store kostbare slagskibe sejle tæt på de sydlige kystforter på Amager. Hertil kom, at man vidste at danskerne havde lagt et anti-bombardements minefelt i Køge Bugt, hvis nøjagtige placering man ikke kendte.

Vi kan således konkludere, at Københavns befæstning havde en vis afskrækkende effekt på den tyske flåde, og det må regnes for en væsentlig svækkelse af operationsplanen, at man droppede flådebombardementet af København. Nu var det op til flyene og Zeppelinere at gøre forskellen, og deres

relativt lave tekniske niveau samt det beskedne antal tyskerne rådede over betød, at bombardementets virkning ville være begrænset.

Den endelige operationsplan, som blev godkendt af Keiser Wilhelm II. den 25. november 1916, fik kodenavnet "Fall J". Det er vigtigt at understrege, at operationsplanerne mod Danmark i 1916 var reaktive planer, der som minimum forudsatte en allieret operation mod Jylland eller stræderne. Dette skulle ændre sig i 1917, hvor der opstod begrundet frygt for, at norsk neutralitet ville blive krænket.

Tre forskellige perspektiver

Planlægningen mod Danmark var fra starten præget af forskellige strategiske opfattelser både politisk og militært i det tyske bureaukrati. Den tyske flåde anså Danmark som en geografisk ressource, hæren så landet som et potentielt problem, og endelig var det tyske udenrigsministerium grundlæggende imod neutralitetskrænkelser.

Flåden anså det for urealistisk, at den skulle udføre operationen alene uden hærens hjælp. Ledende admiraler anførte af chefen for Østersøflåden, Keiserens bror Prins Heinrich af Prøjsen mente, at Danmark udgjorde et så vigtigt strategisk mål for Tyskland, at andre områder skulle nedprioriteres for at skaffe de nødvendige ressourcer til et præventivt angreb. Planlægningen byggede på præmissen, at briterne aktivt ville støtte Danmark militært, og derfor fordrede den tyske plan en del ressourcer. ►

Anlæggelsen af den 98 km lange Kaiser Wilhelm Kanal (Kielerkanalen) forbandt de to tyske flådebaser, så man ikke længere skulle sejle den lange vej rundt om Jylland. Det tog over 9000 arbejdere otte år at bygge den 156 mio. mark dyre kanal. Kanalen måtte kort efter åbningen i perioden 1907-1914 udvides for at muliggøre, at de nye slagskibe i dreadnought-klassen kunne passere.

Tysk militær planlægning mod Danmark under 1. verdenskrig

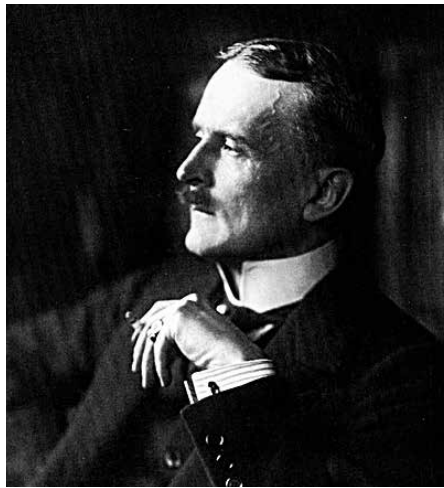
Fra hærens synspunkt var situationen dog mere kompliceret. I 1916 da operationsplanlægningen begyndte, var den tyske hær trængt på alle fronter. Ved Somme angreb briterne med svære tyske (og britiske) tab til følge. Ved Verdun gik den tyske offensiv i stå, ikke mindst fordi russisk succes på østfronten betød, at tyskerne blev tvunget til at overflytte tropper hertil for at stabilisere fronten. I september 1916 blev det præciseret af general Hindenburg, at man ikke kunne spare tropper til en nordfront, da man havde brug for al disponibelt personel til de eksisterende frontafsnit. Danmark var kun et potentielt problem, der måtte løses, hvis det opstod. Derfor var det logisk, at satse på en passiv forsvarsstilling i Sønderjylland.

Den tredje væsentlige aktør i planlægningsforløbet var det tyske udenrigsministerium, Auswärtiges Amt. Ministeriet havde et glimrende forhold til Danmark, og den radikale regerings tilpasningspolitik havde medvirket til, at der var opstået et tæt personligt forhold mellem den tyske gesandt (ambassadør) i København, Ulrich Graf Brockdorff-Rantzau og den danske udenrigsminister, Erik Scavenius. Ministeriet ønskede at undgå et uprovokeret angreb på landet, da Tyskland internationalt havde mistet anseelse på grund af invasionen af det neutrale Belgien i krigens begyndelse. Man ville ikke risikere at forpasse muligheden for en eventuel forhandlingsfred med de Allierede ved på ny at krænke neutrale lande. Dermed kom ministeriet til at stå som en modvægt til den militære planlægning og en fortaler for Danmarks fortsatte neutralitet.

Selvom det tyske militær og udenrigsministerium grundlæggende forfulgte de samme mål i det danske spørgsmål: nemlig en fastholdelse af tysk indflydelse og kontrol over Danmark, var de altså uenige om, hvilke midler, der skulle anvendes for at opnå dette. Mens flåden tilstræbte en egentlig fysisk kontrol med landet, arbejdede udenrigsministeriet med bløde magtmidler på at skubbe Danmark ind i den tyske magtsfære.

Norge inddrages i planlægningen 1917

I maj 1917 gik planlægningen mod Danmark ind i en ny fase. Hæren indvilligede nu i at stille tropper til rådighed til operationen. Flåden glædede sig over

Den tyske diplomat og politiker, Ulrich grev Brockdorff-Rantzau, havde som gesandt i København 1912-1918 tæt og fortrolig forbindelse til Erik Scavenius. Rantzau ønskede at Danmark skulle tilpasse sig de stortyske ambitioner, men vel at mærke uden at det skulle ske med våbenmagt. Denne pénétration pacifique placerede ham i opposition til det tyske militærbureaukrati.

denne udvikling og operationsplanen blev prompte udvidet til at inkludere en besættelse af hele Jylland og muligvis Fyn.

Der var flere årsager til denne udvikling. For det første var situationen for den tyske hær i foråret 1917 blevet markant forbedret i forhold til året før, og krigen på østfronten så ud til at ende med en tysk sejr. For det andet betød den amerikanske indtræden i krigen i foråret, at de neutrale nu mistede en markant støtte. Det gjorde det potentielt "billigere" for tyskerne at krænke de neutrales rettigheder. Den tredje og væsentligste årsag var, at der i løbet af 1917 opstod en begrundet usikkerhed om Norges neutralitetsstatus. Tyskerne havde, grundet den geografiske afstand, hidtil ikke været bekymret for et direkte angreb herfra. Det var først, da den norske regering i foråret havde fremsat en ubådsresolution, der i Tyskland blev tolket som stærkt pro-allieret, og der efterfølgende opstod vedvarende rygter om en britisk landing i Norge, at en reaktiv plan blev nødvendig. Tyskerne frygtede en domino-effekt, hvis briterne brugte norsk territorium til baser i Sydnorge. Dette ville spærre den tyske flåde inde i Kattegat samt øge risikoen for et britisk fremstød mod bælterne, invasion i Jylland og dermed åbne en nordfront mod Tyskland.

Den tyske flåde udarbejdede derfor en operationsplan mod Norge kaldet "Fall N". Den tyske flåde måtte også i dette tilfælde selv forestå udførelsen af operationen. Tyskland ville ikke kunne hindre en britisk besættelse af støttepunkter i

Sydnorge, og derfor var operationens hovedopgave at afskære briterne fra at komme til Danmark.

Det var problematisk at udføre operationer i Sydnorge langt fra de tyske baser. Der var for undervandsbådene meget vanskelige navigationsforhold, og det var tvivlsomt, hvorvidt de vindfølsomme tyske Zeppelinere kunne klare turen til Norge og tilbage. Støttepunkter var nødvendige. Derfor stod det hurtigt klart, at Fall N nødvendigvis måtte have støttepunkter i Norge. Det ville blive bragt til udførelse med eller uden danskernes medvirken. Operationsplanen mod Danmark blev revideret og omfattede nu besættelse af stadig større dele af Jylland, Fyn, Samsø og Bornholm samt, hvis muligt, vestkysten af Sjælland.

Den logistiske betydning af baser i Danmark blev her understreget, da man altså fra tysk side ikke fandt det muligt at imødegå en britisk trussel uden støttepunkter i Jylland. Det nordlige Jylland udgjorde således både et defensivt, men også offensivt baseområde til operationer mod Norge, hvilket man erfarede i praksis godt tyve år senere.

Magtkampe

Usikkerheden om Danmarks neutralitet spillede som nævnt en væsentlig rolle for igangsætningen af angrebsplanlægningen mod landet. Og netop vurderingen af den danske regerings stilling og villighed til at opretholde neutraliteten udgjorde hovedstridspunktet mellem det tyske udenrigsministerium og marineledelsen. I sommeren 1917 opstod en ophedet diskussion, der handlede om, hvorvidt et angreb skulle (eller kunne) iværksættes udelukkende på baggrund af efterretningsrapporter.

Rantzau havde i løbet af krigens første år fået en underhåndsaftale i stand med Scavenius om, at efterretninger

Den tyske admiralstabs første notat dateret 2. september 1916 blev udarbejdet af kommandørkaptajn Wilhelm Bruns. I notatet fornemmer man flådens nervøsitet for et britisk fremstød mod de danske stræder og ønske om at kunne sætte sig på Danmark, hvis det skulle blive nødvendigt.

om flådebevægelser i danske farvande blev ham stillet til rådighed fra dansk side. Scavenius forsynede regelmæssigt gesandten med oplysninger fra danske signalstationer – dette foregik naturligvis i dybeste fortrolighed, da det var et alvorligt brud på den danske neutralitetsstatus. De militære planlæggere i Tyskland var imidlertid ikke meget for at afvente en bekræftelse fra udenrigsministeriet på, at briterne rent faktisk var på vej mod Danmark eller Norge, da dette ville forsinke den tyske reaktion. De ville hellere angribe på et spinkelt grundlag end at blive presset i defensiven – det var imod tysk tradition. Udenrigsministeriet mente på den anden side, at det ville være i briternes interesse at fabrikere rygter om invasion med henblik på at få tyskerne til at angribe først og dermed fremstå som den aggressive part.

Den 2. november 1917 trængte en engelsk flådestyrke ind i Kattegat og sænkede den tyske hjælpekrydser "Kronprinz" samt et antal trawlere. Efterretningssystemet i København svigtede tilsyneladende, da meddelelsen om de engelske skibe blev forsinket 18 timer mellem København og Berlin. Denne episode undergravede den sidste tillid mellem marineledelsen og Rantzau. Gesandten var skuffet over, at flåden øjensynligt var villig til at sætte den tillid over styr, som han møjsommeligt havde opbygget til den

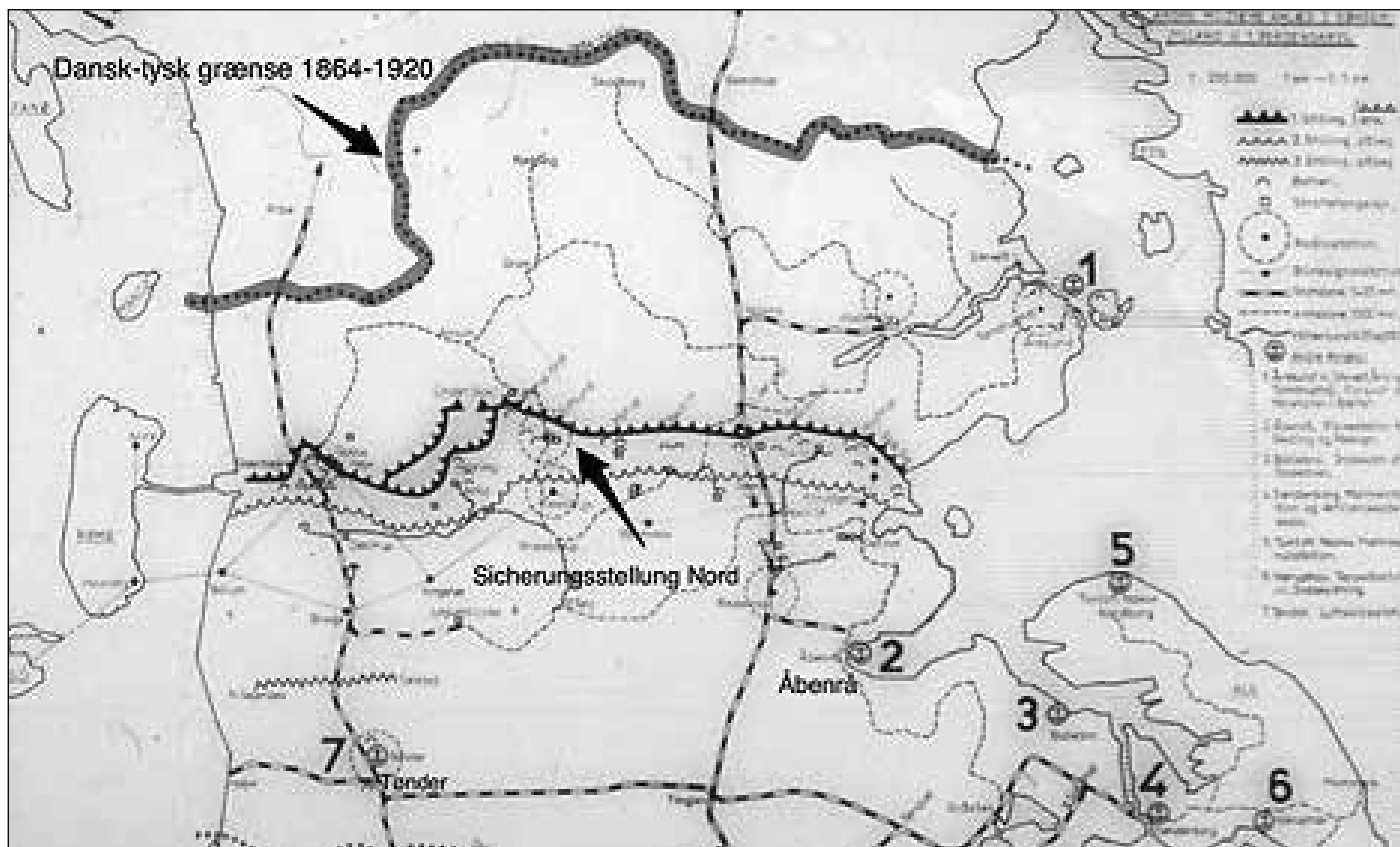
danske regering. Han beskyldte flere gange med rette flåden for at forsøge at så splid mellem de to lande, så tyskerne kunne få et påskud til at iværksætte operationen. Gesandtens standpunkt fik Prins Heinrich til at udbryde, at Rantzau formentlig var bedre egnet som dansk gesandt i Berlin end repræsentant for det tyske kejserrige i København.

Mens flåden blev mere og mere optaget af idéen om fremskudte baser i Jylland, arbejdede Rantzau altså for, at undgå en militær løsning med Tyskland som den aggressive part. Det var under hemmelige samtaler med Scavenius lykkedes Rantzau at få den danske udenrigsminister til at garantere, at Danmark ville forsvare sig mod den engelske flåde. Scavenius havde sågar antydnet, at Danmark eventuelt kunne stille begrænset dansk territorium, herunder Kattegatsøerne, til rådighed som støttepunkter for den tyske flåde for at sikre mod et engelsk gennembruds-forsøg.

Diskussionen afslører to uforenelige synspunkter – et militært og et diplomatisk. Hvis man skulle komme fjenden i forkøbet, ville det formentlig indebære, at Tyskland som de første krænkede den danske neutralitet. Man var i udenrigsministeriet bevidst om, at man gav køb på visse militære fordele ved at indtage en afventende rolle over for briterne. Men man havde samtidig forstået, at det

Den unge tyske kaptajn fra Højsøflådens første eskadre Wolfgang Wegener forfattede fra 1915 en række memoranda, der bl.a. anbefalede en alternativ tysk flådestrategi kaldet Kleinkrieg. I et af disse skriver han således om de neutrale stater: "Det må fastslås, at en lille stat i store nationers overlevelseskamp simpelthen ikke kan tillades at neutralisere en stormagts flåde." Her afbilledet som viceadmiral omkring 1925.

Sicherungsstellung Nord blev bygget i perioden 1916-1918 som værn mod et angreb fra nord. Det var en 50 km lang befæstet linje tværs over Sønderjylland fra Hoptrup ved Lillebælt i øst til Rømø ved Vadehavet i vest. Fæstningen havde omkring 900 bunkers, 40 batterier og flere linjer med skyttegrave og pigtråd. Rester af anlægget kan stadig ses i dag.

Tysk militær planlægning mod Danmark under 1. verdenskrig

demokratiske Storbritannien hverken kunne eller ville angribe et neutralt land uprovokeret – det var ikke politisk legitimt. Rantzau var af den opfattelse, at Danmark var sikret for Tyskland, uden at det var nødvendigt at anvende militær magt.

Aktivistisk Angreb 1918

I marts 1918 gik angrebsplanlægningen mod Danmark ind i sin mest kritiske fase. På østfronten var krigen nu slut, og på vestfronten opnåede den tyske hær med sin storstilede forårsoffensiv, indledningsvis store resultater. Derudover var den marinestrategiske situation forbedret; Ruslands kapitulation betød, at tyskerne kunne betragte Østersøen

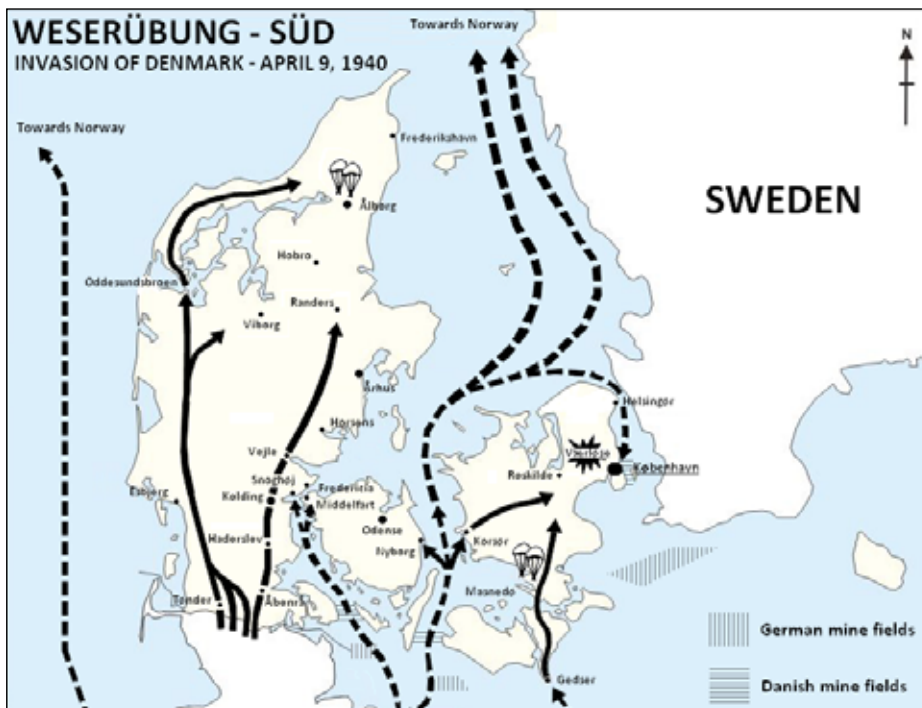
som et mare clausum (et lukket hav). Interessen for støttepunkter i Skandinavien var voksende, nu hvor man havde ”ryggen fri”. Fall J operationsplanen blev revideret i en mere aktivistisk retning. Planen var således ikke længere betinget af et britisk fremstød, men kunne ligeledes blive iværksat på Tysklands eget initiativ.

Den nye aktivistiske operationsplan mod Danmark indvarslede en ny flådestrategi. En ung kaptajn i den tyske højsøflåde, Wolfgang Wegener, havde i nogle betydningsfulde essays argumenteret for en alternativ strategi kaldet Kleinkrieg. Den tilstræbte en mere spredt krigsførelse med mindre fartøjer koncentreret mod fjendens handel og kommunikation. Dette stod i stærk kontrast til den fremherskende fokusering på det afgørende slag, det såkaldte Entscheidungsschlacht, som i mange år var blevet fremført af Tirpitz. Ifølge Wegener var det en afgørende brist i Tirpitz’ tankegang, at han havde

fejlvurderet den britiske flådes strategi. Royal Navy havde ikke tænkt sig at opsøge den tyske højsøflåde, men søgte i stedet blot at spærre den inde i Nord- og Østersøen. Kampen skulle derfor ifølge Wegener ikke være et mål i sig selv, men et middel til at opnå søherredømme. Gennem sin geografiske beliggenhed havde briterne søherredømmet over handelsruterne, mens Tyskerne selv befandt sig i en uhensigtsmæssig geografisk position. For det første havde Tyskland et baseproblem, da afstanden til de vigtige sø- og handelsveje var for stor til succesfuldt at kunne nås fra de tyske baser. Tyskland manglede for det andet muligheden for en flankestilling, hvorfra man kunne true og angribe de engelske handelsruter og anvende sin slagflåde. Man havde ganske vist i Kiel en base ud mod Østersøen, men den danske minering af bælteerne og Øresund forhindrede tyskerne i at komme igennem ud til Nordsøen. Wegener mente derfor, at man burde prioritere en forbedring af landets søstrategiske position. Dette kunne bl.a.

Operation Weserübung Süd. I 1940 havde tyskerne overkommet problemerne vedrørende neutralitet, ressourcer, teknologi og koordination, og Danmark måtte udholde fem års mørke under tysk besættelse.

opnås ved besiddelse af støttepunkter i Danmark og/eller Norge. Sådanne baser ville betyde en forøget rækkevidde for de lettere tyske søstridskræfter. Det skal hertil bemærkes, at Wegener ikke anså bagateller som den retlige neutralitet som en hindring.

Det mest kritiske tidspunkt for Danmark siden krigens begyndelse var således i det sidste krigsår, da Tyskland med store gennembrud på den ellers så statiske vestfront i marts 1918 så ud til at kunne afgøre krigen. De tyske sejre førte en eskalation af krigsmål, hvor man i stigende grad anså neutrale lande som Danmark og Holland som lydstater i et postkrigs tyskdomineret Europa.

Den tyske forårsoffensiv blev dog afværget af de Allierede (nu med amerikansk hjælp), og tyskerne blev tvunget i defensiven resten af krigen; en forsvarskamp, der naturligvis umuliggjorde enhver tanke om et angreb mod Danmark.

Skuffeplaner?

Den tyske planlægning mod Danmark under Første Verdenskrig var drevet af den tyske flådes voksende ambitioner. Oprindeligt udsprunget af en hypotetisk trussel om at der fra dansk territorium ville blive åbnet en nordfront gik planerne fra i 1916 at være reaktive, omhandlende Danmarks hensigter ved et britisk fremstød, til i 1917 at blive koblet sammen med spørgsmålet om Norge for endelig i 1918 at være en aktivistisk plan om at opnå fremskudte baser som

en udfaldsport mod Nordsøen. Planerne blev løbende tilpasset den strategiske situation og var under hele forløbet afhængige af den tyske hærs stilling på de øvrige frontafsnit.

Der var to afgørende årsager til, at angrebet aldrig kom:

For det første manglede man styrker til at gennemføre en egentlig besættelse af dansk territorium. Stormagterne holdt krigen igennem hinanden i balance i de neutrale områder, og hverken Tyskland eller Storbritannien turde udfordre i Skandinavien. Der er en tæt sammenhæng mellem krigens udvikling og ressourcefordelingen til operationsplanerne mod Danmark og Norge. I 1916 var den tyske hær overbebyrdet og kunne ikke spare tropper til nye fronter, men i 1917 hvor den militære situation var i bedring, blev der tilført tropper til operationer mod Danmark og Norge. Men det frygtede britiske fremstød i Skandinavien kom ikke; den britiske fiasko ved Dardanellerne i 1915 havde vist dem, hvor krævede og farlig en sådan operation kunne være. Den engelske handle måde og strategi over for Danmark og Norge krævede således aldrig, at de reaktive tyske planer blev sat i værk. Da planerne blev mere aktivistiske i 1918, opstod der en reel mulighed for, at Danmark uprovokeret ville kunne angribes. Men atter en gang viste det sig, at det var vestfronten, der havde topprioritet, og da den tyske forårsoffensiv her løb ud i sandet, var et angreb ikke længere realistisk.

For det andet virkede koordinationsproblemerne og de interne magtkampe i

det tyske militær og civiladministration begrænsende på angrebsplanlægningen. Den tyske flåde havde fra begyndelsen ønsket et uprovokeret og forebyggende angreb. Hvad ville der være sket, hvis alle havde været enige med eksempelvis Prins Heinrich? Havde denne fraktion af den tyske flåde haft større magt og indflydelse på de militære beslutninger, kunne den måske have overtalt hæren. Men den generelle indstilling i hærledelsen var afventende, mens udenrigsministeriet var lodret imod. Operationsplanernes karakter understregede dermed magtforholdene i det tyske militær, hvor det var hærledelsen, der bestemte. Mens stærke kræfter i den tyske flåde afventede et påskud til at kunne iværksætte et angreb, medvirkede det fortrolige Rantzau-Scavenius forhold og den radikale regerings tyskvenlige tilpasningspolitik til at undgå netop dette. Rantzau opnåede krigen igennem vidtgående indrømmelser fra dansk side, med det formål at (be)holde Danmark på Tysklands side, men ude af krigen. Da generalerne Hindenburg og Ludendorff mod slutningen af krigen overtog magten over civiladministrationen, aftog udenrigsministeriets magt samtidig med, at flådens territorialkrav på Danmark blev mere eksplicitte. Dermed virkede de interne uenigheder også som en innovativ drivkraft i planlægningen – ændringen i den tyske flådestrategi er et eksempel herpå.

I april 1917 konkluderede kontreadmiral Adolf von Trotha i et notat, at Danmark ikke ville kunne gøre andet end indtræde i den tyske interessesfære, såfremt Tyskland udnyttede sin militære styrke og havde de fornødne kræfter til disposition. Hvis dette ikke ville kunne løses umiddelbart, var det en af de vigtigste diplomatiske fredsopgaver for Tysklands fremtid. Admiral von Trotha døde 72 år gammel i Berlin i oktober 1940. Han nåede således at opleve den forbedring af Tysklands sømagt, som han havde advokeret.

Det er dog tvivlsomt, hvorvidt operation Weserübung kan kaldes for diplomatisk fredsarbejde. ■

Denne artikel er en forkortet og illustreret udgave af forfatterens artikel Veje til strategisk kontrol over Danmark – Tyske planer for et præventivt angreb 1916-18, Historisk Tidsskrift bind 109 (18. række bd. VI), København 2009. Her vil man kunne finde fuld dokumentation – og denne artikel er derfor uden kildehenvisninger. For en grundigere behandling af det samlede forløb fra 1890'erne til 9. april 1940 henvises til Michael H. Clemmesen: Den lange vej mod 9. april – historien om de fyre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940, Syddansk Universitetsforlag 2010.

Uniformsudviklingen i Danmark i starten af det 20. århundrede

Den Danske Hær delte sine uniformstyper mellem en gallauniform, en tjenesteuniform og en feltuniform. I denne forbindelse udelades beskrivelse af gallauniformerne.

Umiddelbart efter århundredeskiftet fra det 19. til det 20. århundrede tog Danmark, som et af de første lande i Europa initiativ til at frembringe en enhedsuniform i en terrænfarve (grågrøn), og i 1903 blev den så indført i den danske hær og udleveret som feltuniform for infanteriet. Der var blevet lyttet meget til yngre officerer og andre militærfolk, der enten havde deltaget i eller havde læst om de udenlandske erfaringer med den anderledes måde, hvorpå der nu med de nye våben blev ført krig i felten. Den nye uniform var økonomisk at anskaffe og hensigtsmæssig under de forskellige forhold i felten, men på uniformen var der ingen sprælske farver eller blanke knapper, og den mødte derfor stor modstand hos de etablerede og traditionsrige militære chefer, så allerede i 1906 måtte krigsministeriet trække uniformstypen tilbage, hvorefter Livgarden fik dem til feltuniform. Livgarden havde jo i forvejen til gallabrug og tjenestebrug den mørkeblå garnisonsfrakke og de lyseblå benklæder med en hvid stribe i sidesømmen.

*Menig i feltmæssig påklædning
i den grå/grønne uniform M 1903.*

*Menig af
24. Bataljon
i feltdragt.*

**Uniformer
i den
Danske
Sikrings-
styrke, der
blev indkaldt
ved starten af
1. Verdens-
krig.**

Af Bert Hansen

De danske uniformer 1914-1918

Menig i feltmæssig påklædning set fra siden.

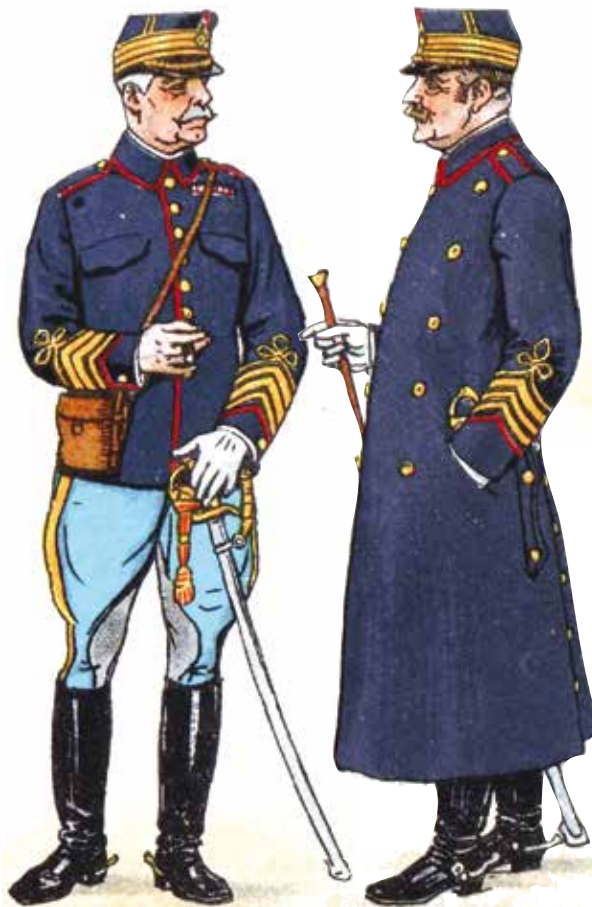
Menig i feltmæssig påklædning iført kappe med hætte.

Som kuriosum kan nævnes, at den tyske Kejser Wilhelm II ved et besøg i Danmark i 1905 blev inspireret til at indføre den grågrønne farve til uniformer i den Tyske Hær.

Den grågrønne uniform var nu trukket tilbage, og herefter måtte man så genindføre de gamle mørkeblå og lyseblå uniformsfarver. På depoterne lå der endnu rigtig mange af de gamle uniformer og meget af det sortfarvede læderudstyr, som nu kunne bruges igen, men der indførtes dog nu alligevel nogle af de erfaringer, man havde fået fra den grågrønne feltuniform. Som det mest synlige fik uniformsjakken nu en nedfaldende blødere krave, og foran var der nu kun en række knapper.

Kaptajn af Generalstaben i feltdragt.

Generalløjtnant i feltdragt.

Generalmajor iført kappe.

Løjtnant af reserven i alm. tjenestedragt.

Uniformsreglement af 1911 skulle våbenfrakken til feltuniform for menige (våben var også en betegnelse for en afdeling i hæren, og frakke var den gamle betegnelse for en kortsødet jakke) for alle våben og korps undtaget rytteriet, være i mørkeblåt klæde med kantninger i våbenfarve og den nedfaldende krave blev nu også forsynet med besætninger i våbenfarve (rytteriet forblev i lyseblåt klæde). Fortil var der en lodret række med 8 knapper og 2 udvendige brystlommer samt skulderklapper. Bagpå ved frakkens skøder var der 4 knapper for officerer men kun 2 knapper for korporaler og menige. Lædertøj i sort læder. ▶

De danske uniformer 1914-1918

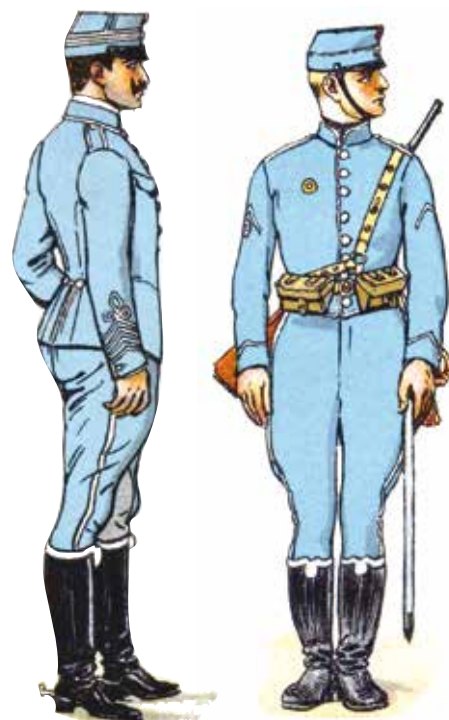
Gardehusarernes feltuniform bestod for menige af en lyseblå kort trøje med hvide kantninger med en række knapper foran og lyseblå ridebukser, brun skulderrem og bælte med 2 patrontasker. En lyseblå stivet hue med kokarde og en enkelt rundt gående hvid udlidse og foran som huemærke et lille sølvfarvet kongemonogram.

Underkorporal fra Gardehusarregimentet i feltuniform.

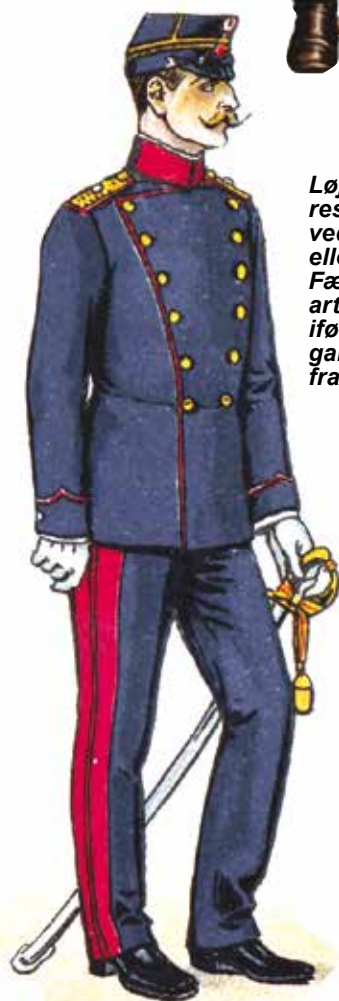

Menig af et Dragonregiment i feltdragt.

Ritmester af Gardehusarregimentet i feltuniform.

Underkorporal af Gardehusarregimentet i feltdragt.

Løjtnant af reserven ved Kyst eller Fæstningsartilleriet iført garnisonsfrakke.

Officererne brugte deres tjenestedragt som feltuniform, hvor sabelremmen i sort læder dog blev båret under frakken. Garnisonsfrakken, den med to rækker knapper og opstående stiv krave, blev i det store og hele kun ændret mht. farver på kantninger og gradstegnene på skulderen.

De nu indførte våbenfarver var for:

Generalstaben, fodfolket, arbejdstropperne og lægekorpset: højrød.
Rytteriet og artilleriet: karmoisinrød.
Ingeniørkorpset: sort.
Hærens tekniske Korps: gul
Forplejningskorpset: lyseblå
Dyrlægekorpset: grøn
Auditørkorpset: grå
Gardehusarerne: hvid

Knapperne af metal, der enten var glatte eller med motiv, skulle være sølvfarvede til:
Generalstaben, Fodfolket, Rytteriet og Arbejdstropperne, og guldfarvede til:
Den særlige generalsuniform og de øvrige våben og korps.

Gradstegn til feltuniform og tjenesteuniform var det i 1903 indførte system med slyngninger i kløverbladsform og lidser eller snore påsyet underærmet efter fransk forbillede.

Benklæder (stolpebenklæder) eller ridebenklæder skulle sys i lyseblåt eller mørkeblåt klæde. Officererne havde langs den udvendige søm forskellige striber i klædesfarver eller i guldenholdsvis sølvfarvede tresser.

Nu var den gamle opfattelse af en militæruniform med farver og blanke knapper til feltbrug genindført, trods alle erfaringer ved de seneste udenlandske krigshandlinger.

Dragonernes feltuniform for menige bestod af en lyseblå våbenfrakke med karmoisinrøde kantninger med en række knapper foran og lyseblå ridebukser, brun skulderrem og bælte med 2 patrontasker.

Huemærker for officerer, faste underofficerer og kornetter.

Gradstegn for hærens personel.

De danske uniformer 1914-1918

Huen er nu i en opstående stivet facon med en sort nedfaldende læderskygge og i mørkeblå- eller lyseblå farve alt efter hvilket våben eller korps, der var tale om. Huen er forsynet med en til flere rundt gående snore eller lidser som gradstegn for befalingsmænd og for menige var der kun en 1,5 mm. tynd udlidse i våben-(korps)farven. Foran foroven en kokarde i rød hvid farve og på de rundt gående snore for officerer et huemærke udført som en knap med emaljebund, hvorpå der sad et korps- eller regimentsmærke. For menige var det et korps- eller regimentsmærke i metal.

I siderne var der små knapper, der fastholdt den sorte læderstormrem.

Garnisonshuen var i lyseblåt klæde med besætning af sølvfarvede tresser eller hvide bånd og for Livgarden desuden med en kvast foran.

Kappen til officerer, faste underofficerer og kornetter af alle våben og korps skulle være i mørkeblåt klæde med kantninger i våbenfarven.

Premierløjtnant af 1. Regiment i lysegrå feltdragt med pistol M. 1910, korttaske og kikkert. Pistol var kun tilladt at bære, såfremt officeren hørte til felthæren.

Kappen til rytteriet skulle være lyseblå med kantninger i våbenfarven.

Alle menige i øvrigt skulle have en grå kappe uden farvede kantninger.

Håndvåbenudviklingen i Danmark i starten af det 20. århundrede

Bevæbning af officerer bestod primært af sabeltyper af Model 1910 eller dolke Model 1910 med felttegn af forgyldte metalsnore på rød bund, pistol Model 1910 eller omdrejningspistol Model 1885.

Menige af fodfolket blev udstyret med gevær af system Krag-Jørgensen Model 1889 og knivbajonet, der i 1915 blev erstattet af en lang kårdebajonet. Rytteriet og artilleriet blev udstyret med enten en rytterkarabin M. 1889 af system Krag-Jørgensen eller en Remington karabin M. 1867/96. Krag-Jørgensen geværene var i princippet et ganske udmærket våben, men havde den væsentlige skavank, hvis man sammenlignede det med den tyske Mauser M. 1898 eller det engelske gevær Lee-Enfield M. 1903, at 89-magasinet ikke kunne fyldes med en ladeskinne, så den danske soldat, der havde skudt sit magasin tomt, måtte bruge sit gevær som enkeltlader i kampsituationer, idet det tog for lang tid at fylde magasinet igen med én patron ad gangen.

Gardehusarerne havde derudover fået enkelte rekylgeværer ligesom Kyst- og Fæstningsartilleriet, men fodfolket måtte vente et godt stykke tid efter indkaldelsen 1914, før de fik rekylgeværer. De 19 frivillige "Rekylkorps" havde dog rekylgeværer og i en nødvendig situation, så skulle disse korps bruges sammen med hærens styrker.

Baggrunden for etableringen og indkaldelsen af Sikringsstyrken

Danmarks Udenrigstjeneste havde gode kontakter til såvel tyske som engelske højtstående embedsmænd, så vi var egentlig ganske udmærket orienteret om den politiske situation i Europa. Vi vidste, at den tyske kejser med en stor hær ønskede at fremstå som en stormagt, og vi vidste, at England ønskede at fastholde sin position som en verdensmagt, og vi vidste, at vi lå i en farefuld geografisk stilling, såfremt Rusland skulle blive inddraget i en krigssituation på grund af en mulig indespærring af den russiske flåde.

Vi kunne, hvis vi havde haft pengene og politisk vilje have øget vores militære styrker, men ville så stå med risiko for at provokere den tyske militærmagt. Omvendt skulle vi dog også have en militær styrke, der kunne forsvare landet mod indtrængning fra enten syd eller vest, hvis vi ville fremstå som et seriøst neutralt land.

For at opfylde disse krav etablerede vi på papiret en "Sikringsstyrke", der i givet fald hurtigt kunne indkaldes, og ved en praktisk øvelse med en mobilisering viste det sig, at det kunne lade sig gøre tilfredsstillende og hurtigt. At vi totalt manglede øvelse og indsigt i brug af soldater i felten, var noget helt andet. Denne betegnelse tilfredsstillende dog stormagterne, og indtil videre var alt jo i fred og fordragelighed.

Denne tilstand blev dog meget pludselig ændret ved det berømte mord på det østrigske tronfølgerpar i Sarajevo. Østrigerne ønskede, at Serberne skulle straffes herfor, og fremsendte derfor en række krav, som serberne ikke helt kun-

Huemærker for korporaler, underkorporaler og menige.

*Gardehusarer
fra 1. Eskadron i
feltdrag.*

ne opfyldte. Derpå erklærede Østrig-Ungarn Serbien krig; Rusland ønskede at støtte Serbien og mobiliserede derfor sine styrker, og herefter erklærede Tyskland krig mod Rusland. Tyskland ønskede at Frankrig, der var venner med Rusland, skulle erklære sig neutral, hvilket de ikke ville, og Tyskland angreb så Frankrig gennem Belgien, hvilket England ikke ville acceptere. 1. Verdenskrig var i gang.

Sikringsstyrken blev nu indkaldt, hvoraf størstedelen til Sjælland, idet man under alle omstændigheder ønskede, at hovedstaden skulle kunne forsvares. Sikringsstyrken udgjorde godt nok en forstærkning af forsvaret, men det var slet ikke nok. Vi manglede i den grad moderne kanoner og hurtigt skydende våben til infanteriet. Det var jo stadig kun de frivillige korps, der kunne mobiliseres med flere rekylgeværer.

Uniformeringen af Sikringsstyrken under indkaldelsen

Udlevering til styrken af ensartede uniformer, der opfyldte uniformsreglement 1911, var heller ikke mulig, men vi havde jo stadig de gamle uniformer liggende fra system 1892. Disse blev således for at dække behovet også udleveret, og derfor blev der en omfattende blanding af uniformstyper.

De ældre infanteriuniformer for menige kendes på de sort/hvide fotografier let ved deres opstående stive krave og de 2 rækker knapper foran. Huen fra det

gamle system, kendes på den knap så stivede facon og det 1 cm. brede, hvide rundt gående lærredsbånd midt på huen.

Livgarden havde jo fået 15.000 sæt af de i 1903 syede grågrønne uniformer til feltbrug, og de genkendes ved kongemonogrammet foran på huen og på skulderklapperne. De sidste af disse uniformer forsvandt først, da Tyskland i 1940 okkuperede dem.

En af Sikringsstyrkens opgaver bestod af gravning af skyttegrave, og da det kunne være varmt om sommeren, blev en lettere og mere hensigtsmæssig beklædning anvendt. Officerer, faste underofficerer og kornetter måtte anvende en hvid frakke af russiadug med skulderdistinktioner, og korporaler og menige måtte bruge lyse drejlsfrakker eller bluser.

Fra mange lokalmuseers breve og rapporter fra militæret fra denne tid ved vi, at det absolut ikke altid var en fredelig tid og lutter idyl mellem hæren og de mange private, der skulle huse de mange indkaldte. Det var dyrt, og der var ikke nok foder til hestene og mad til soldaterne. En kilde til stor utilfredshed var bl.a. at soldaterne på grund af øvelser, ikke altid kom "hjem" til den tid, hvor maden var klar. Der blev klaget til militæret, til pressen og endog direkte til krigsministeren, og hans indblanding i militærets daglige beslutninger var naturligvis heller ikke velsete.

Det blev dog nu her i 1914 også meget klart for den danske hærledelse, at de

Premierløjtnant af Fodfolket i hvid jakke. På venstre skulder adjudantssnore.

mørkeblå, lyseblå og mørkegrå farver ikke var velegnede til feltbrug. Den grågrønne melerede farve var jo nu i mellemtiden taget i brug i Den Tyske Hær, så den kunne vi ikke så godt bruge igen, så vi lod os så inspirere af den mellemgrå uniformsfarve, der var blevet indført i Den Svenske Hær i 1910. ▶

De danske uniformer 1914-1918

August 1916 blev det fastlagt, at officerer, faste underofficerer, kornetter og menige fra 1/1-1917 skulle anlægge lysegrå uniformssager til feltdragt ved mobilisering. Undtaget er dog personale tjenestegørende i krigsministeriet, officerer ved kongens adjutantstab, musikere ved livgarden og rytteriet, embedsmænd ved auditørkorpset og generalstaben, samt de forskellige korps.

Grå kappe og hue måtte bæres i forbindelse med de blå uniformer, ligesom hvid frakke og regnfrakke. Der var således lagt op til en uendelig sammenblanding af uniformer, hvilket også ses på de mange fotografier fra denne periode.

De gældende slyngede ærmegradstegn bortfaldt og i stedet indførtes nye kravegradstegn med stjerner og rosetter i forskellige størrelser. Disse skulle senest være anlagt 31/12 1918, hvilket de også i stor udstrækning blev.

Ændringer i Sikringsstyrkens forhold som følge af krigens gang

Midt i krigsperioden blev stemningen af økonomiske og politiske holdninger så uholdbare, at den danske regering gennem krigsministeren så sig nødsaget

Den lysegrå uniform blev udleveret til rekrut Jacobsen i 1918.

til at diktere nedskæringer i antallet af indkaldte, og i årene efter blev det også mere og mere klart, at Tyskland næppe ville magte en ny front i nord. Det blev jo fastlagt i 1916, at den lysegrå feltuniform kun skulle bruges ved mobilisering, men i begyndelsen af 1918 var alle de gamle mørkeblå og lyseblå uniformsdele til fodfolket opbrugt, så den lysegrå feltuniform blev nu udleveret til de nye rekrutter. Det ses også, at selvbeklædere anskaffede sig den lysegrå uniform og

også brugte den, selvom der ikke var tale om mobilisering.

I dag er vi bekendt med, at dele af den tyske marineledelse længe gerne ønskede enkelte byer i Østjylland okkuperet af hensyn til baser for de tyske ubåde, men hærledelsen gik imod, da det ville kræve for mange soldater, der bedre kunne bruges andetsteds. England havde i begyndelsen lignende interesse i enkelte jyske eller norske byer, men da Rusland trak sig ud af krigen, havde Østersøen ikke længere samme interesse. Desuden lykkedes det den engelske flåde at indespærre den tyske flåde, og da de engelske krigsskibe samtidigt begyndte at eskortere konvojerne med handelsskibe, kunne de tyske ubåde ikke længere frit husere, og deres tab blev samtidigt meget store. Danmark slap således for en militær konfrontation og heldigvis for det. ■

Kilder:

Vaabenhistorisk Selskabs årbog 2006.

Den danske enhedsuniform M 1903.

Forlaget Devantier, 4700 Næstved.

Danske Uniformer 1910-1920.

Bind 1 og 2. Statens Forsvarshistoriske Museumsskrifter 11 og 12.

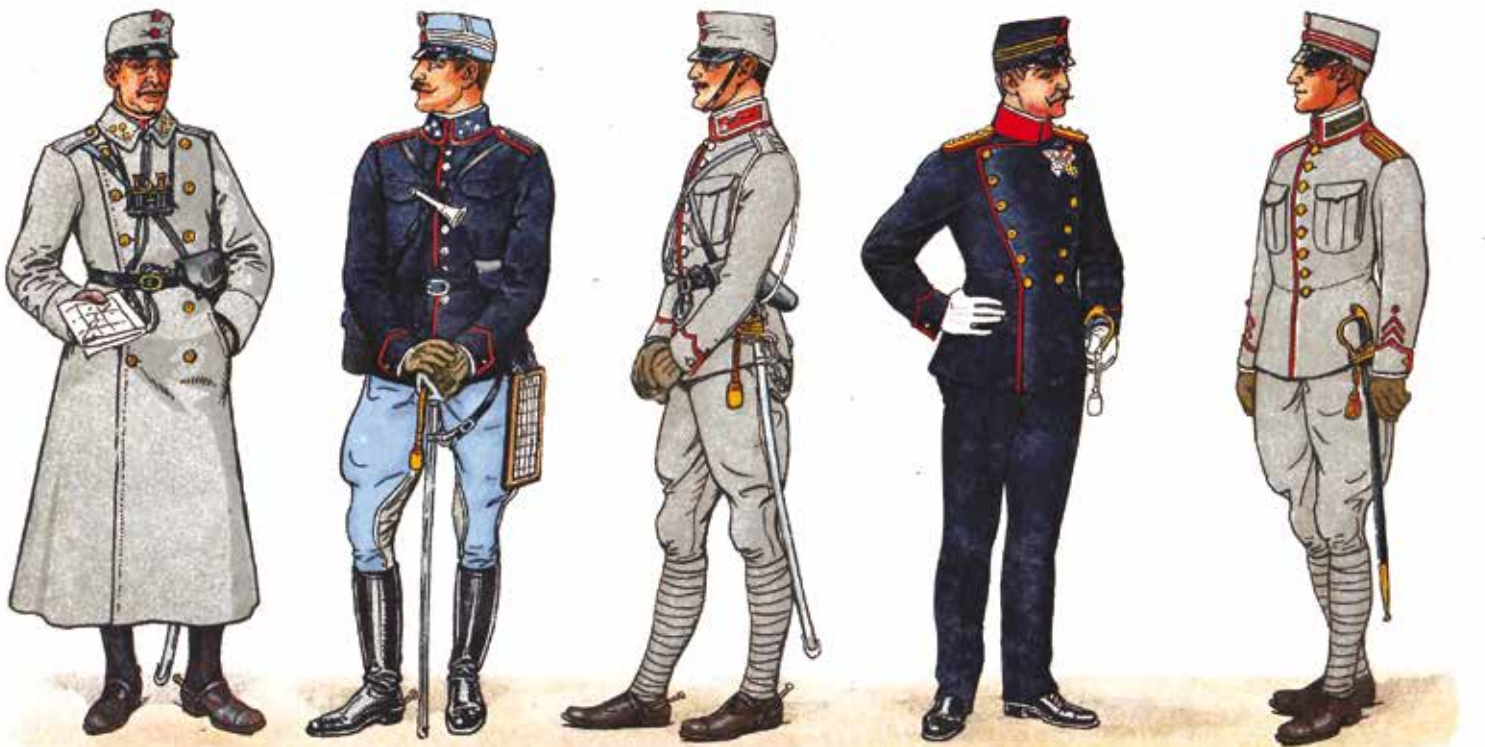
Uniformsreglement for Hæren 1911.

Uniformsplancher fra Generalstaben 1913.

C.L. Seiferts Uniformsplancher 1915 til 1918.

Danske Uniformer tegnet af RS

Christiansen udgivet med tilladelse fra Krigsministeriet 1911.

Oberst af Artilleriet
graa Feltdragt med Hæovertræk

Kaptajn af Fodfolket
blaa Feltdragt

Bereden Løjtnant af Reserven
af Fodfolket
graa Feltdragt med Hæovertræk
Adjutant eller Ordonnansofficer

Stabssergent af Artilleriet
alm. Tjenestdragt, blaa

Kornet af Ingeniørregimentet
graa Tjenestdragt

Gradstegn til lysegrå feltuniform samt skuldergradstegn til garnisonsfrakke.

Besætningen (Kapperne) paa Vaabenfrakkerne Kraver er altid i Vaaben- (Korps-)farven; højred for Generalstaben, Fodfolket og Lægekorps, karmoisinred for Artilleriet, sort for Ingeniørkorps, gul for Hærens tekniske Korps, lyseblaa for Forplejningskorps, grøn for Dyrlægekorps, graa for Auditørkorps

Krave gradstegn.

Kravegradstegn for visse Embedsmænd i Krigsministeriet, Officerer af Generalklassen, Officerer og faste Underofficerer af Fodfolket samt de 12 ældste Intendanten
Ærmegradstegn for Kornetter, Korporaler og Underkorporaler af Fodfolket

Besætningen (Kapperne) paa Vaabenfrakkerne Kraver er altid i Vaaben- (Korps-)farven; højred for Generalstaben, Fodfolket og Lægekorps, karmoisinred for Artilleriet, sort for Ingeniørkorps, gul for Hærens tekniske Korps, lyseblaa for Forplejningskorps, grøn for Dyrlægekorps, graa for Auditørkorps

Da krigen brød ud i august 1914, var Danmark neutralt. Denne neutralitet og landets overlevelse blev opfattet som direkte truet af det forhold, at Tyskland og England, som Storbritannien blev kaldt dengang, var modstandere. Begge var nu sømagter, og der var risiko for, at Royal Navy ville søge ind gennem stræderne eller måske gå i land ved Esbjerg for at true Kielerkanalen, så tyskerne ikke kunne flytte deres flåde mellem Østersøen og Nordsøen. Risikoen for et indtrængningsforsøg var øget af, at Rusland var Englands og Frankrigs allierede. En kontrol over stræderne ville gøre et direkte samarbejde mellem Tysklands fjender muligt.

Den danske hærledelse så det som sandsynligt, at Tyskland ville komme et indtrængningsforsøg i forkøbet ved at sikre sig kontrollen over Danmark. Det ville ske ved et kupangreb mod København ved krigsudbruddet eller mere sandsynligt som en landsætning tæt ved hovedstaden fulgt af et bombardement, som englænderne havde gjort i 1807. Flådeledelsen kunne ikke udelukke denne mulighed og samarbejdede med hæren om modforanstaltninger samtidig med, at man forberedte at kunne imødegå en engelsk anvendelse af indre danske farvande ved Storebælt som baseområde for operationerne i Østersøen. Den operative danske flådechef, viceadmiralen, opfattede det dog som sandsynligt, at det engelske indtrængningsforsøg først ville komme efter et større søslag i Nordsøen, hvor den tyske slagskibsflåde havde lidt nederlag.

Den radikale mindretalsregering og specielt dens forsvarsminister, P. Munch, havde ingen forventninger eller meninger om, hvad der ville ske. Det ville i hans øjne være frugtesløst og irrelevant at forsøge. Men uanset, hvilken stormagt, der rykkede ind i Danmark, skulle de danske styrker kun markere neutraliteten, ikke forsvare landet. Dette var også tilfældet, hvis begge parter valgte at operere på dansk territorium. Men da De Radikale regerede som en mindretalsregering, der havde lovet at administrere 1909-forsvarslovene loyalt, kunne man ikke offentliggøre sin hensigt. Men man kunne ved et truende angreb undlade at mobilisere hæren, så landet kunne føre forsvarskrig.

Cheferne og deres ansvar

Munchs leder af Marineministeriet var dets meget dygtige direktør, kommandør Vilhelm Jøhnke. Han havde ansvar for den overordnede forvaltning af økonomien og materiellet. Derudover forvaltede ministeriet direkte alt fast personel.

Den Danske Flåde i 1914

Flådens ledelse, størrelse og indsats i forbindelse med mineudlægningen og farvandsovervågningen for at forsvare den danske neutralitet.

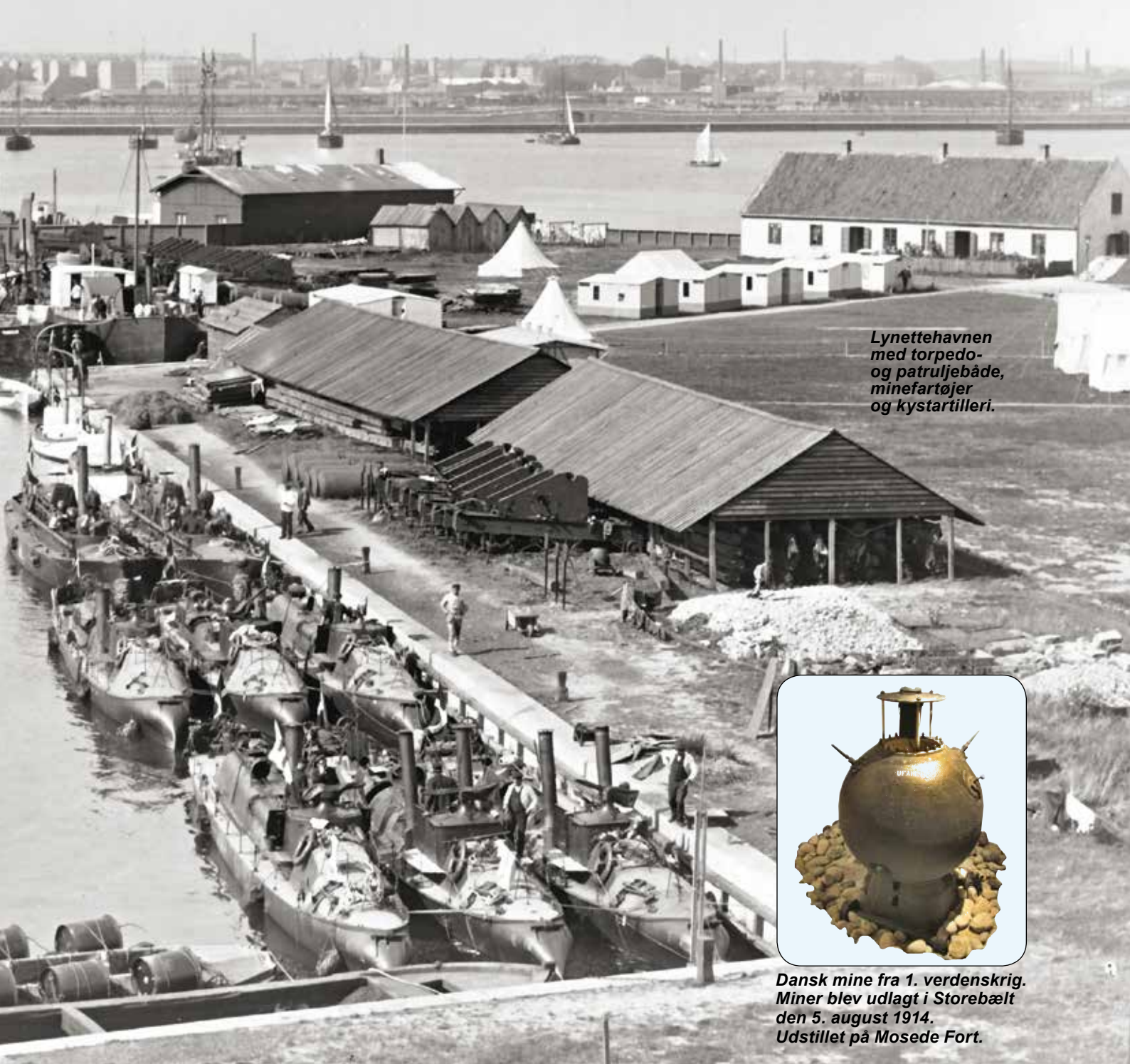
Af Michael H. Clemmesen

Viceadmiral Otto Kofoed-Hansen.

Kontreadmiral Georg Zachariae.

Lynettehavnen med torpedo- og patruljebåde, minefartøjer og kystartilleri.

Dansk mine fra 1. verdenskrig. Miner blev udlagt i Storebælt den 5. august 1914. Udstillet på Mosedø Fort.

Dette var fastholdt på trods af, at den operative chef, viceadmiral Otto Kofoed-Hansen så det som uhensigtsmæssigt ikke at give ham effektiv enhedsledelse.

Kofoed-Hansen var ansvarlig for planlægningen af de operative neutralitets- og krigsforberedelser, for uddannelsen af de udrustede enheder samt for at føre forberedelserne ud i livet efter formering af sikringsstyrken eller fuld mobilisering. Derefter skulle han lede det maritime forsvar ved et angreb på landet. Ledelsen af flådens operative indsats skete traditionelt fra et af de største skibe, men, som jeg vil beskrive, forberedte Kofoed-Hansen at kunne føre overordnet kommando fra

et operationscenter på land. En eller flere eskadrechefer ville føre flådens kampenheder, minelæggerne samt flotiller sammensat af de nye torpedo-både. Viceadmiralen beholdt dog den direkte kommando over kaptajn Hjalmar Rechnitzers hurtigt voksende flotille af små undervandsbåde og vandflyvere, og han bevarede også direkte kontrol over farvandsovervågningen og stationskibe placeret i nøglepositioner som ved Esbjerg og i Lillebælt. Flådens meget lille stab under kommandør Thomas Vilhelm Garde var i fredstid underlagt ministeriet samtidig med, at den støttede viceadmiralen i hans operative planlægning, men ved formering af sikringsstyrken eller mobilisering dannede Gardes folk

kernen i admiralsens operationscenter.

Kofoed-Hansen havde kun ansvaret for at lede flådens udrustede enheder, ikke for disses klargøring. Alt ansvar for at klargøre, udruste og bemane enhederne og derefter støtte de store skibe og de mindre fartøjer lå hos chefen for Orlogsværftet, den gamle kontreadmiral George Zachariae. Værftet, der da var Københavns største og teknologisk førende virksomhed, var direkte underlagt Marineministeriet.

Den sidste centrale chef var kontreadmiral Anton Evers, der i foråret 1914 var blevet chef for "Den flydende Defension på Københavns Red". Evers havde kommandoen over forsvaret af hovedstaden og dens havn mod trusler fra søsiden. ▶

Den Danske Flåde i 1914

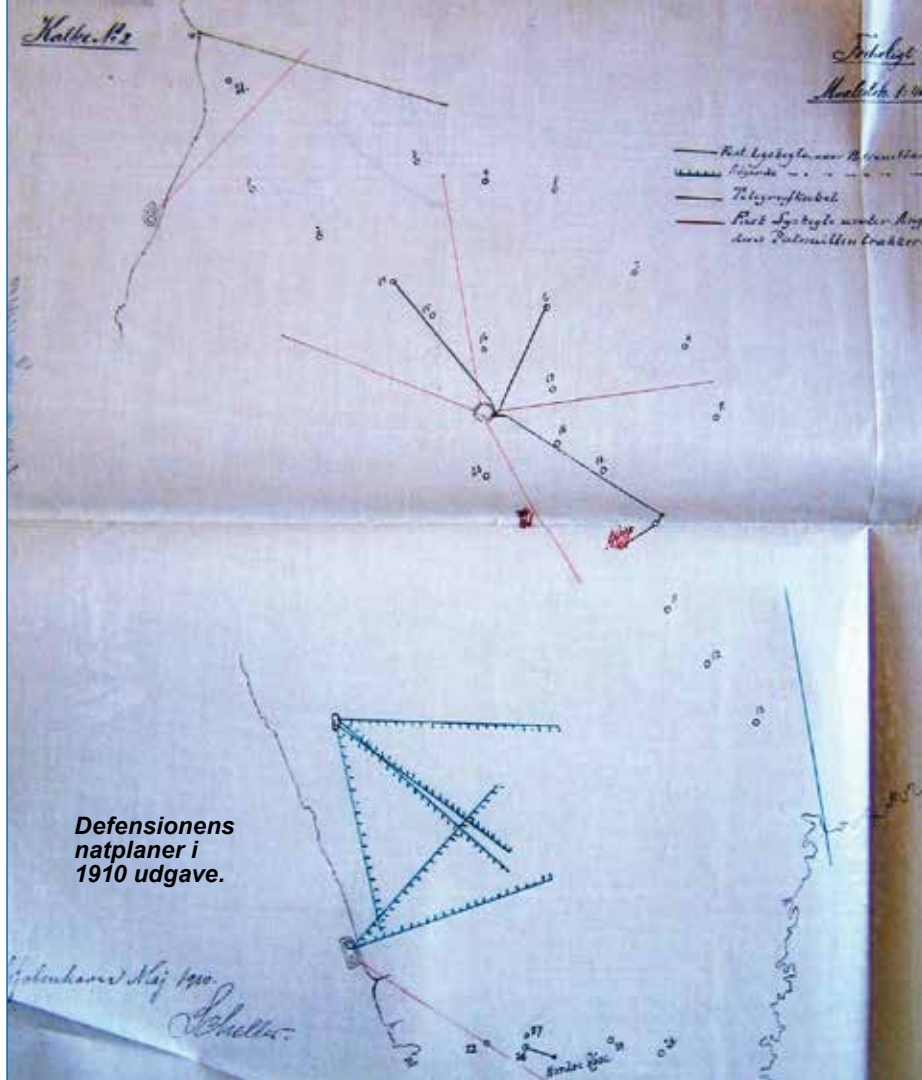
Panserskibet
PEDER SKRAM

For at løse denne opgave fik han ved for-
mering af sikringsstyrken eller mobilise-
ring kommandoen over kystforterne fra
hæren samt små minefartøjer samt gam-
le kanonbåde, torpedobåde og patrulje-
både fra flåden. Han skulle få udlagt de
minefelter og etablere nærvarsling uden
for havnen, der sikrede den mod kup, og
derefter lede havnens forsvar. Han havde
to foresatte chefer. Som chef for Køben-
havns Befæstnings "Søfront" var han
underlagt fæstningschefen, dvs. normalt
den kommanderende general for den
sjællandske øgruppe, der efter formering
af sikringsstyrken var hærens overgene-
ral. Men Evers dækkede samtidig flådens
eneste base og både hans gamle enheder
og hans kystforter skulle kunne bidrage
til det maritime forsvar i Sundet. I denne
rolle var Evers underlagt den domineren-
de og viljestærke Kofoed-Hansen.

Flådens ansatte og værnepligtige

1909-loven for Søværnets Ordning fast-
lagde flådens bemanding i den mindste
detalje for hver enkelt personelkategori.
Således var antallet af faste søofficerer
fra viceadmiral til løjtnant fastlagt til at
være 144. Tilsvarende var der lagt loft
for hver anden kategori af fastlønnede,
fra ingeniører over underofficerer og
fastansatte menige til håndværkere på
Orlogsværftet. Officererne skulle ud-
over flådens nyere enheder – "linjen"
– bemane "reservens" gamle fartøjer
og placere chefer på de største statsfar-
tøjer, som flåden planlagde at bevæbne
og anvende som hjælpeskibe. Ingen
syntes at have forudset, at værnet skulle
kunne opretholde et beredskab i meget
lang tid. Der var heller ikke tænkt på,
at man skulle finde officerspersonel til
nye elementer som den flyvetjeneste,
der blev oprettet efter lovens vedtagel-
se, og et situations- og operationsrum.
Dette blev fra efteråret 1912 oprettet på

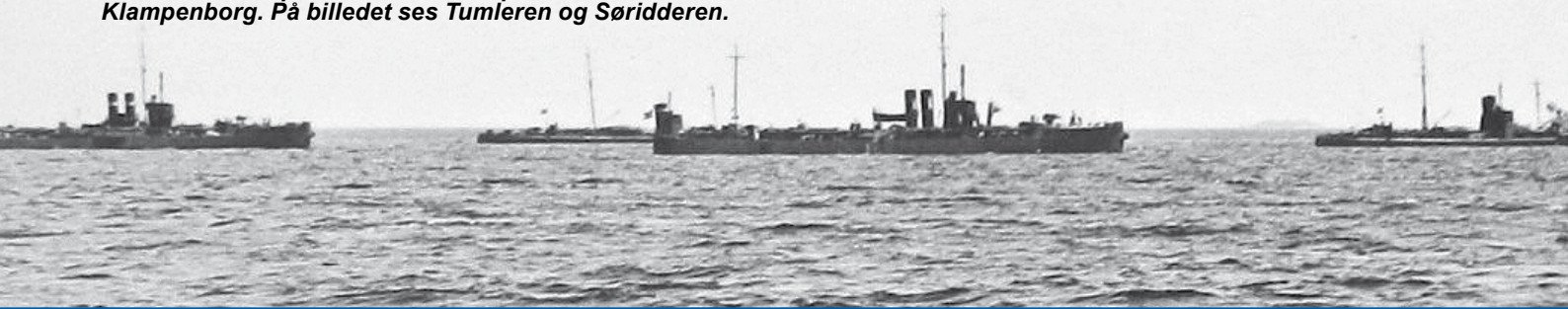
Søværnets Kaserne for at støtte vicead-
miralen i hans udnyttelse af de nye
muligheder, som radioen gav i meldings-
og kommandovirksomheden. Antallet
af søofficerer var lille, men ved arbejde
med tidens dokumenter får man indtryk-
ket af et på alle områder dygtigt korps,
der ikke mindst på alle tekniske områder
var veluddannet og innovativt arbejdede
med at forbedre materiel og udrustning
samt anvendelsesprocedurer.

Ud over søofficerskorpsset beskrev
lovteksten, kategori for kategori,
i detaljen hvorledes "Maskin-
korpsset" var bemanded med ingeniører,
maskinister og fyrbødere på forskelligt
lønniveau. Det samme skete for "Artille-
rikorpssets" bemanding med underoffice-

rer, konstabler og hornblæsere samt for
"Matros- og Søminekorpssets" sammen-
sætning af underofficerer, matroser og
"minematroser". Da værnets skoler ikke
havde en egen bemandingsnorm, var den
sidste af de større dele af søværnets or-
ganisation Zachariaes Orlogsværft. Med
sine ingeniører, håndværkere, eget politi
og brandvæsen, kontorfolk, designere og
mange andre specialer nåede bemandin-
gen på værftet op på små 800 personer.

Ud over det faste personel afhang flå-
dens muligheder af den bedst mulige an-
vendelse af det relativt begrænsede antal
værnepligtige, som hvert år blev uddan-
net til de mindre komplicerede funktio-
ner. Herunder indgik de af statsskibenes
og den store handelsflådes officerer, der
fik reserveofficersgrad i flåden. Det for-

Første Eskadre på ankerberedkabspladsen uden for
Klampenborg. På billedet ses Tumleren og Søridden.

hold, at Danmark i 1914 fortsat i meget høj grad var en søfartsnation, gjorde det ikke vanskeligt at udskrive unge mænd med den rigtige baggrund.

Skibe og mindre fartøjer og andet materiel

Flådens linjes rygrad bestod efter de ældre søofficers opfattelse af tre kystpanzerskibe af HERLUF TROLLE-klassen samt panserbatteriet SKJOLD. Sammen med de to små gamle krydsere GEJSER og HEJMDAL og de to minelæggere var panserskibene de eneste krigsskibe, der kunne gennemføre en lidt længere varende indsats og operere i dårligt vejr. Ikke mindst de unge og yngre søofficerer havde i modsætning til de gamle den opfattelse, at flådens kampkraft byggede på de ni-ti nye torpedobåde samt ikke mindst på styrken af undervandsbåde, der med bygningen af "B-klassen" ville nå op på tolv enheder inden for et par år. Efter udrustning af undervandsbådene med radio og gyrokompasser blev de viceadmiralens væsentlige mulighed for at kunne operere mobilt mod angribende landgangs- og bombardementsstyrker. Den lille, men voksende, styrke af vandflyvere var knyttet til undervandsbådsflotillen og fik rekognoscerings- og forbindelsesopgaver. I øvrigt forberedte flåden gennem udlægning af minefelter at vanskeliggøre fremmede flådeoperationer mod København. De forberedte spærringer, der skulle kunne armeres og desarmes via kabler, kunne suppleres med miner udlagt af torpedobådene, herunder på svensk farvand, for at hæmme en bombardementsflådes bevægelsesfrihed. De gamle torpedobåde og patruljebåde fra flådens reserve, hvoraf mange var meget små, skulle indgå i defensionen som vagtfartøjer. I samme styrke indgik også de små minefartøjer, der kunne udlægge og vedligeholde de minespærringer, der dækkede Københavns havn. Inspektionsskibe og andre statskibe, som blev inddraget af flåden som hjælpeskibe, kunne dels anvendes som kommando- eller depotskibe for styrker af mindre fartøjer, der blev anvendt fra provinshavne, eller som radioudrustede

stationsskibe i væsentlige farvande. Fire mindre statsskibe var planlagt anvendt underlagt hæren.

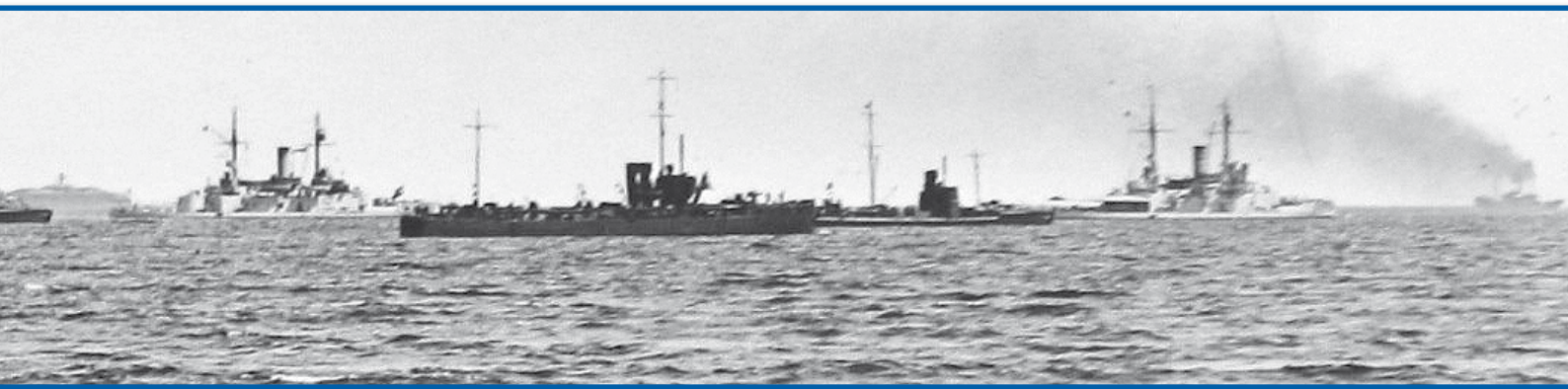
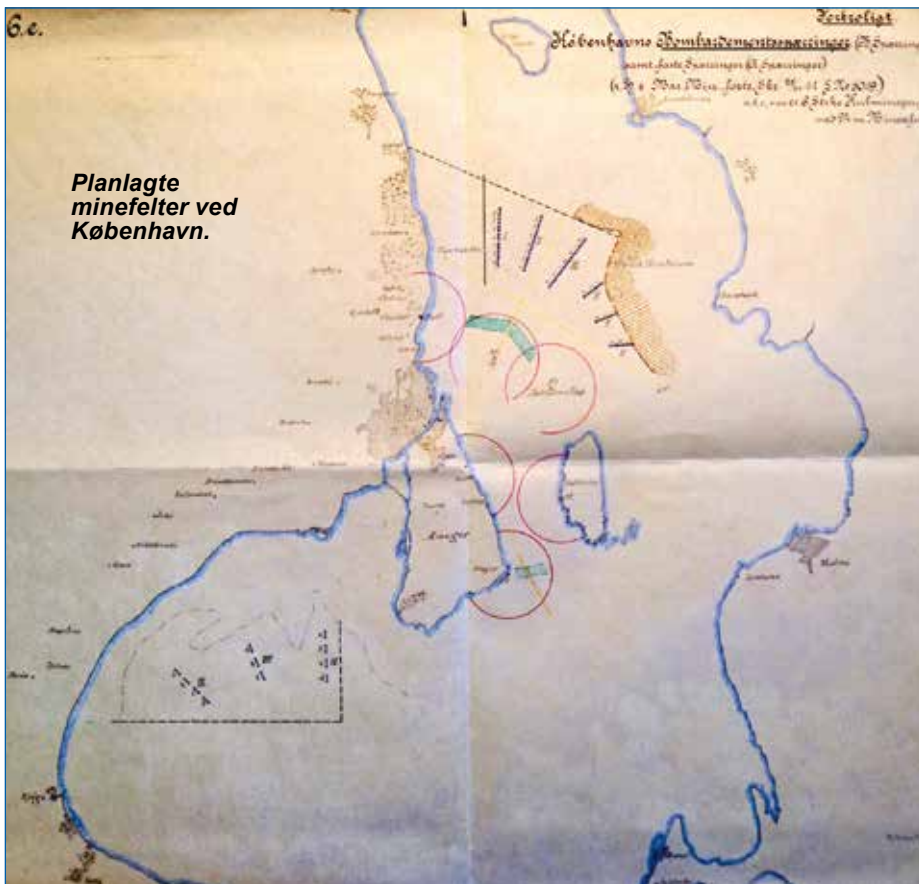
Trusler og forberedelser

Kupangreb mod København

Lige siden slutningen af 1890'erne havde ikke mindst hærens ledelse set Forsvarets lave beredskab som dets største svaghed, efter man havde fået bygget fæstningen. Hæren var en ren uddannelsesstyrke for rekrutter, der kun havde samlede enheder ved de større øvelser, der normalt fandt sted efter genindkaldelser om efteråret. I vinterhalvåret rådede hæren kun over den lille styrke, der passede heste og materiel. På dette tidspunkt var flådens beredskab ikke meget bedre. Man havde kun en større og rimeligt veduddannet styrke under de

eskadreøvelser i efteråret, der afsluttede årets uddannelsesaktiviteter. Marinens ledende unge intellektuelle, den daværende premierløjtnant Henri Wenck, havde i et foredrag i Søløjtnantselskabet i marts 1900 beskrevet, hvordan tyskerne ville kunne erobre den danske hovedstad gennem en kuplandsætning i havnen, som det reelt skete fyrré år senere. Den eneste umiddelbare mulighed for at imødegå denne trussel ville efter hans opfattelse være, at hærens kystartilleris vintermandskab blev koncentreret på Middelgrundsfort, så man her kunne opretholde et konstant beredskab med bemanning af forskellige typer skyts.

Trusselopfattelsen afspejlede reelt periodens tyske planlægning. På dette tidspunkt så den tyske flåde det som afgørende at have kontrol over Danmark ved starten af en konflikt mod England. Dette skulle ske ved, at man

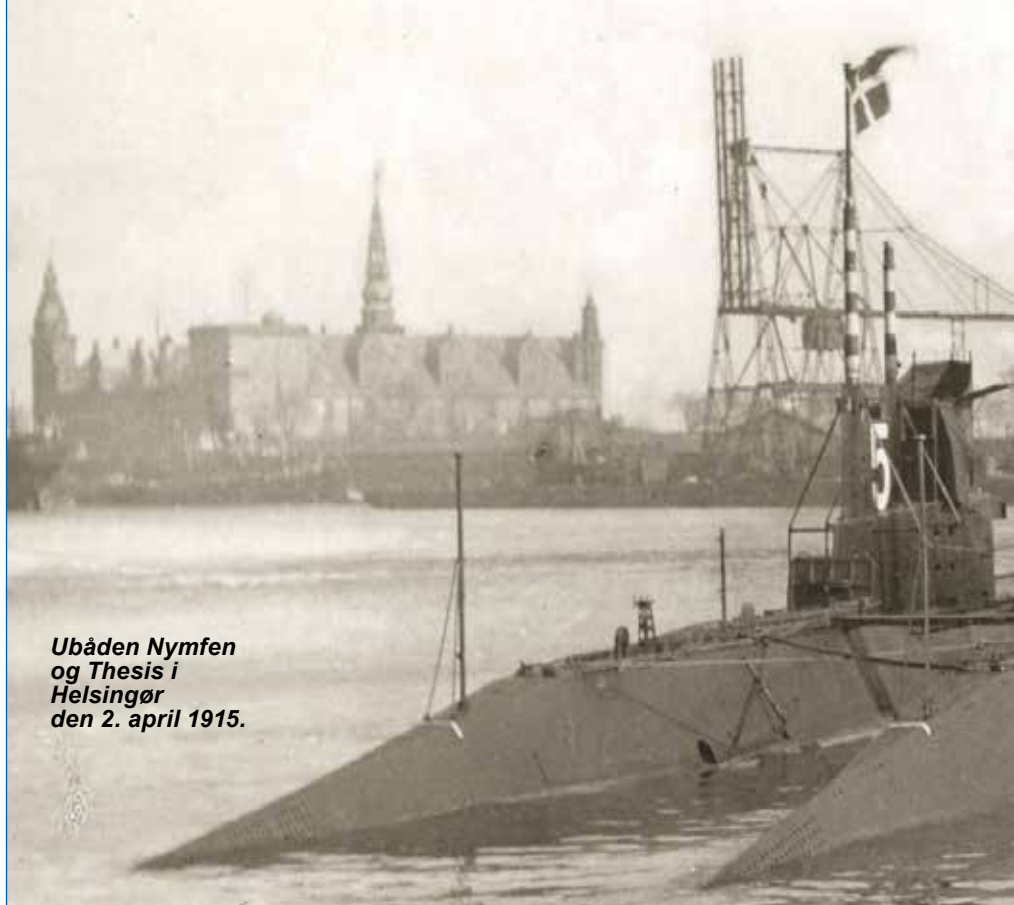
Den Danske Flåde i 1914

Panserskibet
PEDER SKRAM

sikrede sig kontrol over København, før den danske hær blev mobiliseret og bemandede fæstningen. Mulighederne for at få mobiliserede værnepligtige til København skulle hindres af tyske flådestyrker i Storebælt, Kattegat og Smålandsfarvandet samt ved landsætningen af et armékorps ved Køge, der ved en hurtig fremrykning til Roskilde kunne afbryde jernbanen til København. Samtidig gik man direkte mod de danske beslutningstagere ved at true med et skibsbombardement af København fra Sundet og ved en landsætning af et andet armékorps ved Dragør, der ved en ilmarch til Slotsholmen udnyttede det forhold, at fæstningens forter på Amager aldrig var blevet bygget. Den danske hærledelse havde forudset en landsætning ved Dragør, men så den som en forberedelse til at etablere bombardementsbatterier på Amager, der kunne række bymidten. I det hele taget syntes hærledelsen – i modsætning til Wenck – ikke at kunne frigøre sig for idéen om, at 1807-forløbet ville gentage sig.

Begge værns fokus havde i årtiet før 1914 været koncentreret om at kunne imødegå truslen mod København ved et krigsudbrud. For hærens vedkommende skete det ved at samle flest mulige garnisoner på Sjælland. Så kunne man lettere og hurtigt klargøre en sikringsstyrke, der kunne sikre og bemane befæstningens nøgleværker samt beskytte en mobilisering. Derudover opbyggede hæren en efterretningstjeneste, der skulle varsle om invasionsforberedelser i de tyske havne. Flådens del blev for det første en opbygning af det faste mandskab, så man kunne bemane de afgørende dele af værnets sikringsstyrke, herunder først og fremmest undervandsbåde og nogle af de nye torpedobåde. Den umiddelbare varsling skulle også ske ved telegrafiske meldinger fra hærens og flådens fælles kystudkigstjeneste, ved meldinger fra den søofficer, der var kaptajn på postdamperen Korsør-Kiel samt ved udrustning af fyrskibe og statsskibe med radio, så man kunne få varslingsmeldinger fra farvandene, herunder ikke mindst fra Sundet nord og syd for København. Under krisen i efteråret 1912 etableredes så det lille situationsrum på Søværnets Kaserne, der kunne samle de meldinger, der ankom fra Orlogsværftets radio samt telegrafisk fra kystudkigsorganisationen. Situationsrummet samarbejdede med

*Ubåden Nymfen
og Thesis i
Helsingør
den 2. april 1915.*

den officersdøgnvagt i Generalstaben, der var etableret året før for at kunne alarmere nøglepersonel ved kritiske efterretninger fra udlandet.

Nærvarslingen og forsvaret af Københavns Havn var kontreadmiral Evers' defensions opgave. Adgangen til havnebasiner var blokeret med bomme og kæder. I dagtimerne lå de fleste af hans gamle torpedo- og patruljebåde i Lynettehavne og andre ved Dragør, men om natten lå bådene forankrede ved telefonbøjer i en fremskudt halvcirkel foran adgangene til havnen fra syd og specielt nord. Her lå de som lytte- og observationsposter, støttet af kystbefæstningernes projektorer, hvis lyskegler lyste i en fast retning, så skibe på vej mod byen ville blive observeret og meldt fra bådene. I tåge var man henvist til at virke som lytteposter.

Tysk landsætning i Køge Bugt

Som allerede nævnt havde Tyskland omkring århundredskiftet planer om at sætte et korps i land ved Køge tidligt nok til at hindre den mobiliserende danske hærs samling til København. Senere, hvor man fra den tyske hærs side afviste muligheden af et kup, blev angrebsplanens hovedlandsætning rettet mod Korsør, den sjællandske havn nærmest ved Kiel. Det var også den naturlige base for en direkte kontrol med Storebæltskysterne og herfra og fra Sprogø med adgangen til Østersøen. Men som allerede beskrevet forventede både flåden og specielt den danske hær, at tyskerne ville rette deres operationer mod hovedstaden, hvis de så kontrol over dansk territorium

som akut nødvendig. Derfor ville deres landgang finde sted tæt ved hovedstaden, dvs. på Østsjælland. Køge Bugt var det mest sandsynlige landgangssted, Fakse Bugt den sekundære mulighed.

Imødegåelsen af denne landgangsstrusel blev det centrale emne for flådens og hærens samarbejde før krigen. Det var denne opgave, der blev øvet og analyseret ved krigsspil og øvelser. Angreb på transportskibene var den første og primære rolle for de nye undervandsbåde. En landsætning i Køge Bugt ville med stor sandsynlighed blive ledsaget af et skibsbombardement af hovedstaden fra bugten, og dette skulle vanskeliggøres af et meget stort anti-bombardementsminefelt syd for Amager og af de nye kystbefæstninger ved Dragør, Kongelunden og Mosede. Samtidig skulle hæren sikre København mod en kuplandsætning med landsætningsbåde rettet mod Kalveboderne.

Britisk (eller tysk) skibsbombardement af København fra Sundet

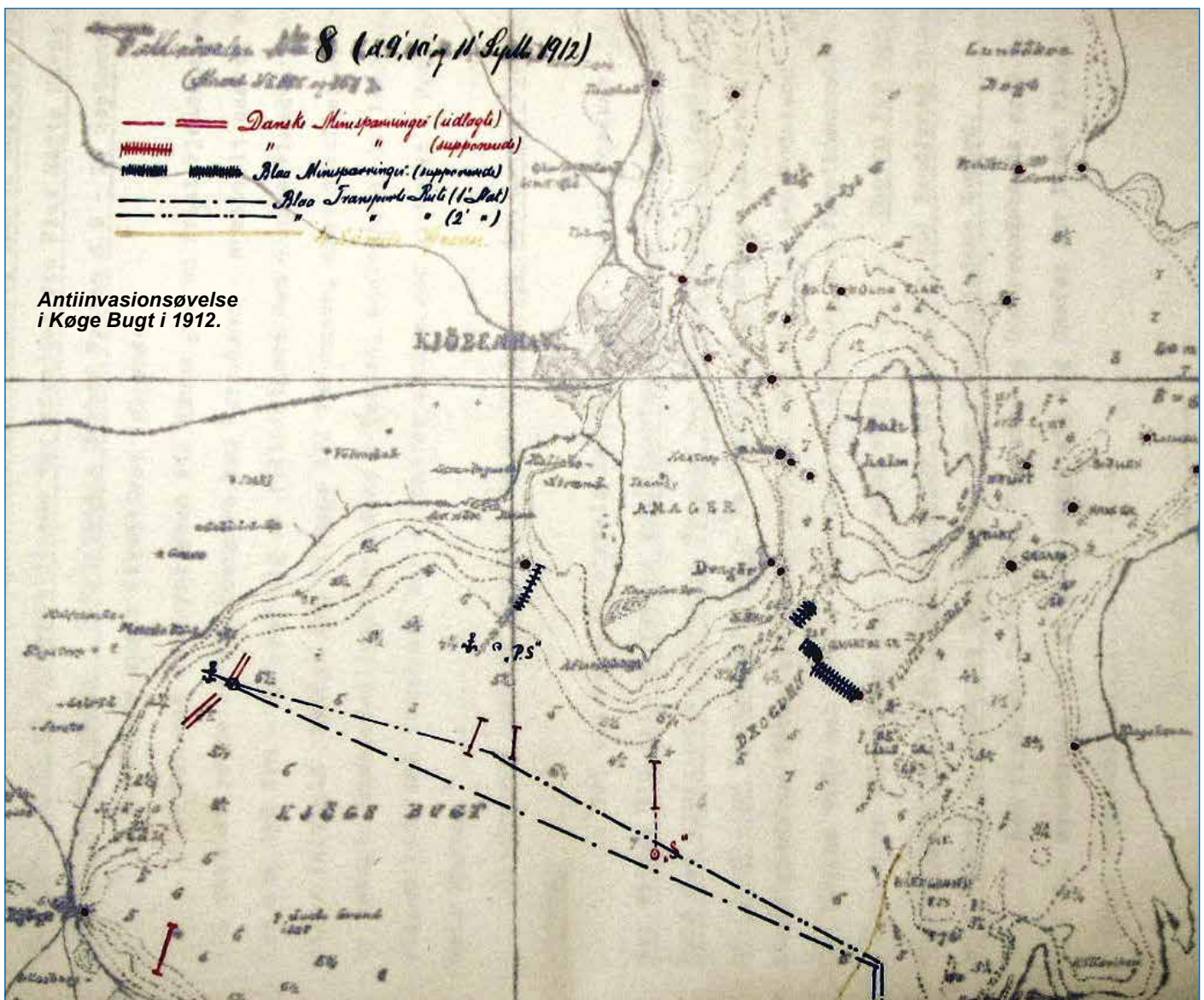
Flådeledelsen havde den opfattelse, at hvis briterne ville tvinge Danmark til stille landets territorium til rådighed for deres operationer, ville som i 1807 gøre dette gennem bombardement af København, og den letteste og mest effektive måde ville være at anvende tungt skibsartilleri. De nye søbefæstninger nord for hovedstaden – Tårnfort og Saltholms Flakfort - skulle sammen med Middelgrundfort og minefeltet nord for dette fort samt hastigt udlagte minefelter, eskadren og undervands-

bådsflotillen være klar til at imødegå et sådant bombardement. Flådens primære beredskabsankerplads var derfor valgt ud for Klampenborg. I efteråret 1914 var undervandsbådsstyrken blevet så stor, at Kofoed-Hansen besluttede, at den var klar til at blive indsat i denne opgave. Et par af bådene blev derfor stationeret i Helsingør. Hvis man fik melding om en bombardementsflåde på vej, deployerede flotillen undervandsbådene i en lang "perlerække" fra Gilleleje til umiddelbart nord for Middelgrunden. Det betød, at bombardementsflåden gentagne gange på vej mod syd ville blive udsat for torpedoangreb. Det var under en øvelse af denne planlagte indsættelse, at den danske undervandsbåd HAVMANDEN midt i oktober 1914 blev opfattet som en tysk ubåd og forsøgt torpederet af den britiske undervandsbåd E-11.

Britisk anvendelse af danske indre farvande som base for operationer mod Tyskland i Østersøen

Hvis den britiske flåde skulle operere ind i Østersøen, havde den behov for baser ►

Den Danske Flåde i 1914

Panserskibet
PEDER SKRAM

i beskyttede farvande, hvor krigsskibene kunne ankre og blive forsynet med brændstof, primært kul. De nye søforter, der efter 1909-lovene skulle bygges ved Hårbølle, på Masnedø, på Vejro og ved Helholm skulle støtte flådens indsats mod britiske neutralitetskrænkelser, der havde dette formål, samt samtidig sikre, at flåden have en sikret forlægningsrute gennem Storestrømmen og Grønsund mellem Storebælt og Sundet. I sommeren 1914 blev havnen på Masnedø gjort klar til at støtte en lille styrke af torpedobåde og undervandsbåde, der herfra skulle støtte neutralitetshåndhævelsen i Smålandsfarvandet. De neutralitetsregler, som Danmark sammen med Sverige og Norge havde offentliggjort i december 1912, bestemte, hvordan international lov ville blive håndhævet i indre danske farvande og i de internationale stræder.

Britisk anvendelse af Esbjerg

Men hensyn til flådens indsats uden for København og i Storebælt betragtede Kofoed-Hansen det som afgørende, at de danske væbnede styrker markerede, at man ikke passivt ville tolerere en britisk anvendelse af Esbjerg. Det var både muligt at forestille sig, at havnen ville blive anvendt som destroyerbase til støtte for en tæt blokade af den tyske flåde og som udgangspunkt for en landoperation mod Kielerkanalen. Danmark havde både halvofficielle tyske udtalelser og friske efterretninger som understregede den tyske interesse, og viceadmiralen ville gøre sit for at undgå, at tyskerne rykkede ind i Danmark for at løse opgaven selv. Derfor blev der ved krigsudbruddet placeret et inspektionsskib med radio og en rutineret chef i havnen, og der gennemførtes forberedelser til en hurtig minering af Grådyb. Kofoed-Hansen havde i øvrigt sammen med den kommanderende general i Jylland sikret, at Esbjerg var bevogtet af en bataljon, der med lidt feltartilleri dækkede adgangen til havnen.

Tysk anvendelse af Lillebælt

Med grænsen ved Kongeå havde Tyskland kontrollen over den sydlige del af Lillebælts vestkyst, og Kofoed-Hansens optræden ved krigsudbruddet demonstrerer, at han var klar over, at fri anvendelse af bæltet blev set som nødvendig for den tyske flåde. Det ganske vist snævre, men dybe, stræde var Højsøflå-

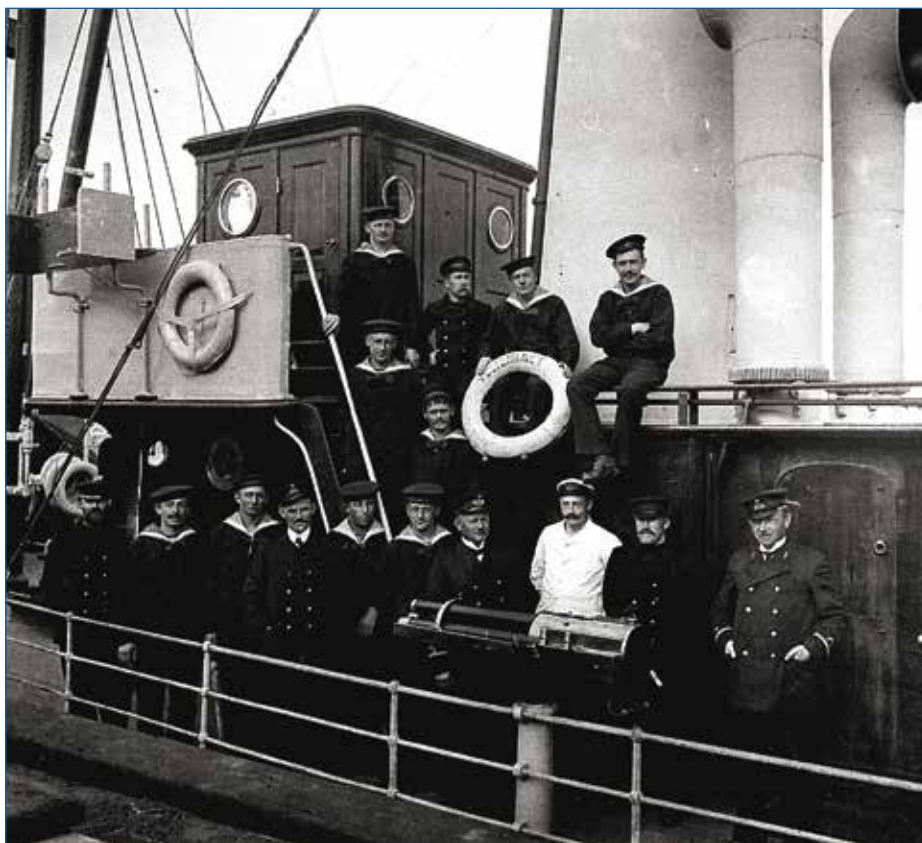
dens primære vej fra Kiel til Kattegat. Flåden begrænsede sig til at opretholde tilstedeværelse med et radioudrustet stationsskib og i øvrigt gennemføre en lille symbolsk minering et sted, som ikke anvendtes af den tyske flåde.

Indsatsen i Limfjorden

Hærens hovedstyrke var med gennemførelsen af 1909-hærloven blevet samlet på Sjælland for at løse neutralitetsforsvarsopgaverne her. Den begrænsede hærstyrke, der var afsat til Jylland, forudså ved en tysk indrykning hurtigt at vige tilbage til Limfjorden og om nødvendigt gå tilbage til øen Mors for at tage den endelige kamp her. Forsvaret af øen afhang af, at man kunne hindre, at tyskerne kunne sætte over fra Salling eller senere Thy med improviserede midler. Derfor måtte de danske styrker kontrollere fjorden. Det krævede to ting. Indsejlingen fra Vesterhavet ved Thyborøn og specielt fra Kattegat ved Hals eller andre steder øst for Aalborg skulle lukkes. Derudover skulle fjorden omkring øen om natten afpatuljeres af bevæbnede danske fartøjer. Hæren havde forgæves forsøgt at få flåden til at stille et par ældre panserskibe til rådighed, og løsningen blev at bevæbne fire mindre statsskibe med let skyts, overføre normal besætning og officerer til flåden og sætte mobiliserede skibsartillerister ombord som supplement. Samtidig blev en pensioneret søofficer placeret hos landsdelens kommanderende general som rådgiver.

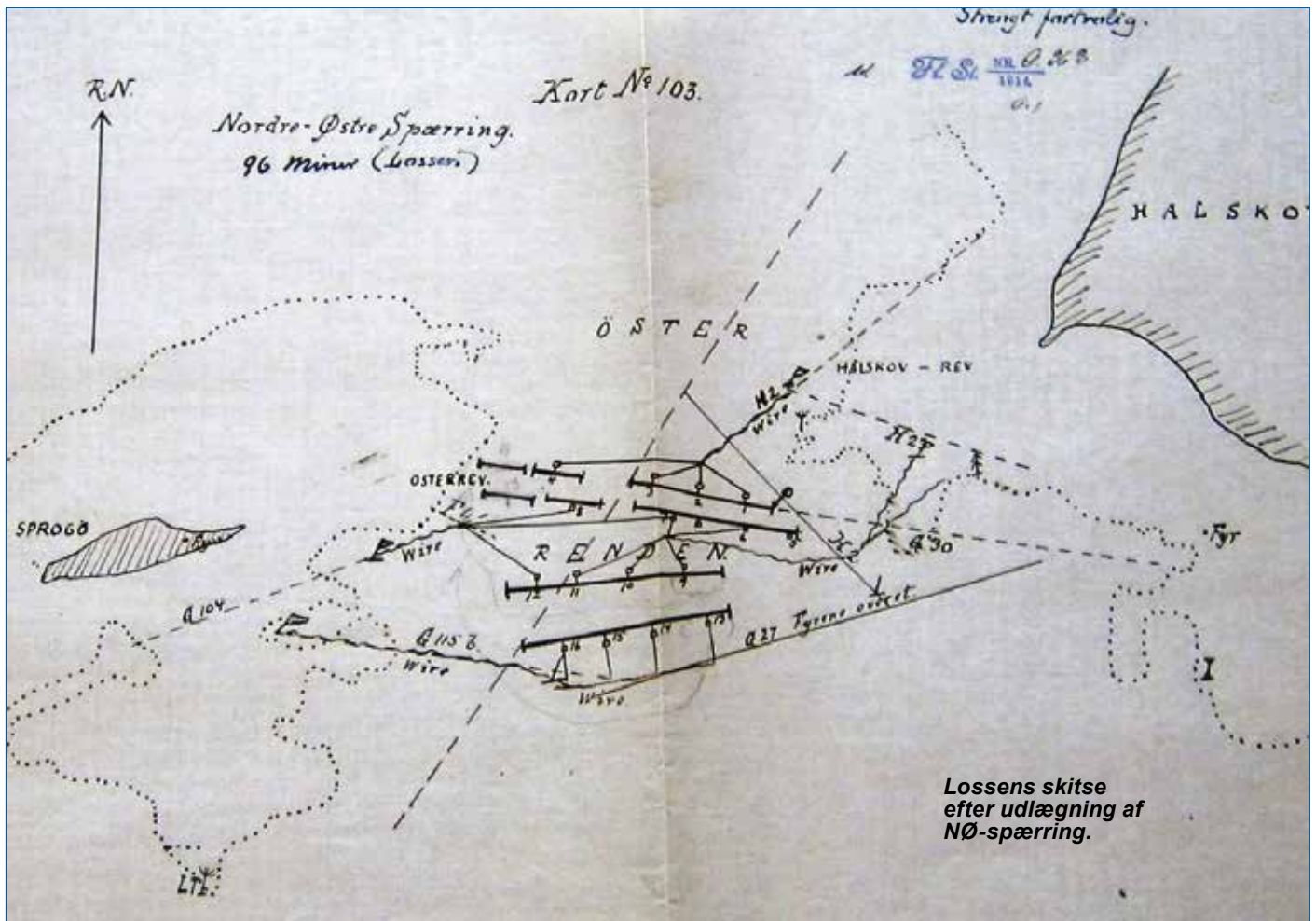
Klargøringen af Sikringsstyrken samt august-oktober 1914

Om aftenen den 31. juli var den internationale krise blevet så alvorlig, at den danske regering besluttede at indkalde flådens og kystartilleriets sikringsstyrke og derigennem etablere et kupforsvar af Københavns Havn. Dette betød, at Kofoed-Hansen blev chef for "Flådens Overkommando", hvor staben blev dannet af Flådens Stab. Hermed overtog viceadmiralen som planlagt kommandoen over flådens operative indsats. Samtidig overtog kontreadmiral Evers ledelsen af det samlede forsvar af København mod søsiden og etablerede sin kommandostation på Lynetten for sine fartøjer og kystartilleriregimentets værker. Alle flådens skibe og fartøjer bortset fra inspektionsskibene ved Island og Esbjerg blev om aftenen 31. juli beordret til at sejle til Orlogsværftet for at blive udrustet til krig, og næste dag understregede viceadmiralen i sin operative ordre, at den farligste trussel ville være et tysk angreb med landsætning på Sjællands østkyst. Imod regeringens klart meddelte ønske fastholdt han, at flåden skulle imødegå et sådant angreb "med alle midler". Samme dag sendtes en torpedobådsdivision med tre nye både plus to undervandsbåde til Masnedø med et radiobærende statsskib som kommandoskib for at sikre neutralitetshævdelse i Smålandsfarvandet.

Besætningen på fiskeriskibet Vesterhavet med 37 mm revolverkanon til indsats i Limfjorden.

Flådens personel, herunder de hjemsendte værnepligtige ankom hurtigt, og kontreadmiral Zachariaes velforberedte klargøringsmaskine på Orlogsværftet gik i gang. 23 timer efter regeringsbeslutningen var både eskadren og undervandsflotillen klar, og eskadren forlod Holmen for at sejle til sin beredskabsankerplads som beredskabsvagt. Det oplagte materiel fra flådens linje blev klart inden for det næste par døgn, hvorefter man gik i gang med defensionens gamle materiel, hvoraf det meste hurtigt ankom til Lynettehavnen og blev indsat som planlagt. 19. august var hele flåden klar. Minespærringen nord for Middelfort var blevet færdig 6. august, medens "bombardementspærringen" i Køge Bugt først blev klar den 12.

Om morgenen 5. august modtog man melding om, at tyskerne minerede den sydlige del af Storebælt mellem Lolland og Lange-land, og den tyske gesandt gav den danske regering, hvad man opfattede som et ultimativt krav om at spærre gennemsejlingsfarvandene mod begge krigsførende parter, dvs. mod et britisk gennemtrængningsforsøg. Viceadmiralen arbejdede aktivt for den beslutning om at efterleve det tyske ønske, fordi han så dette som en vej til at holde Danmark ude af krigen. Da regeringen fulgte

hans anbefaling, sendte han halvdelen af flådens kampkraft til Storebælt, hvor den dannede "2. Eskadre" under kommandør Garde. Torpedobådene ved Masnedø sluttede sig til styrken, hvis opgave var at lægge minespærringer mellem Korsør og Nyborg og derefter forsvare dem mod britiske gennemtrængningsforsøg. Både Kong Christian X, marineminister Munch, eskadrechefen Garde og kommandør Jöhnke i Marineministeriet var modstander af viceadmiralens ordre om, at man skulle kæmpe mod en britisk styrkes passageforsøg, men udenrigsminister Erik Scavenius støttede Kofoed-Hansen, fordi hans ordre gjorde dansk neutralitet troværdig i Tysklands øjne. Ordren blev fastholdt og dannede derefter som befalingen om at kæmpe mod et landgangsforsøg hoveddrammen for flådens neutralitetsindsats under krigen. ■

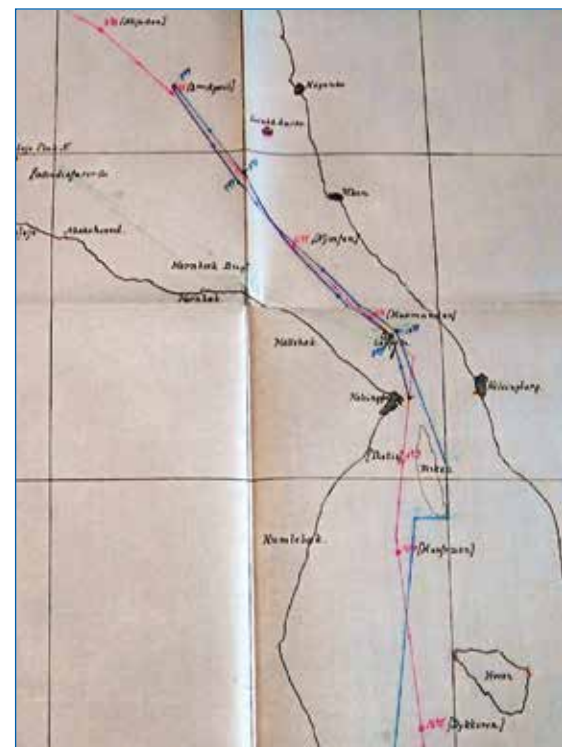
Artiklen sammenfatter de relevante dele af forfatterens to bøger:

Den lange vej mod 9. april.

Historien om de fyrre år før den tyske operation mod Norge og Danmark i 1940. Odense 2010.

Det lille land for den store krig.

De danske farvande, stormagtsstrategier, efterretninger og forsvarsforberedelser omkring kriserne 1911-13. Odense 2012.

Ubådsflotillens og 1. eskadres øvelse mod en bombardements-flåde i september 1914.

Tunestillingen i en udenrigs- og forsvarspolitisk sammenhæng

Danmark havde siden 1780'erne haft den udenrigspolitiske doktrin, at vi skulle være neutrale i den europæiske storpolitik. Men det var ikke altid muligt, fordi Danmark i løbet af 1600- og 1700-tallet udviklede sig til det, som vi i dag kalder for en "småstat".

Småstater er ofte kun brikker i stormagternes politiske spil, hvor stormagterne løbende skifter allierede alt efter det politiske mål, som "lige nu" er det vigtigste. I det scenarie har Danmark ikke en chance, selv om der i Danmark var forskellige opfattelser af landets udenrigspolitiske muligheder. I den sammenhæng har militæret og kongen spillet en uforholdsmæssig stor rolle - ikke altid til landets bedste. I de fleste situationer spiller den danske militære kapacitet ingen rolle i forhold til stormagternes interesser - Danmark er kun en lille brik.

Danmark er interessant for stormagterne på grund af vores beliggenhed ved

indsejlingen til Østersøen. Det viste sig tydeligt ved Den første Verdenskrig og under Den kolde Krig. Mange overvejelser i forbindelse med Den første Verdenskrig har også gyldighed for senere perioder.

Danmark og neutraliteten

Danmark var i den tidlige neutralitetspolitik - i slutningen af 1700-tallet - styret af den enevældige konge. Regeringen forsøgte at sikre den danske handel på de oversøiske områder, og derfor opsatte A. P. Bernstorff nogle normer for, hvordan man kunne gennemføre og fastholde Danmarks neutralitet i forhold til forskellige stormagter. Da Danmark-Norge i Napoleonskrigen blev allieret med Frankrig, var det ikke et udtryk for en aktiv dansk udenrigspolitik, men et kommunikationsproblem og en elendig efterretningstjeneste i Storbritannien!

Efter Napoleonskrigen opstod en

Der var store uenigheder mellem politikerne og officererne, men også indbyrdes blandt politikerne og blandt officererne i tiden frem til 1914 om, hvad forsvaret skulle omfatte og fæstningsanlæggenes styrker og svagheder. I forbindelse med Københavns befæstning drejede det sig i særlig grad om behovet for en fremskudt landbefæstning bl.a. som følge af artilleriets længere rækkevidde.

Af Hans-Christian Eisen

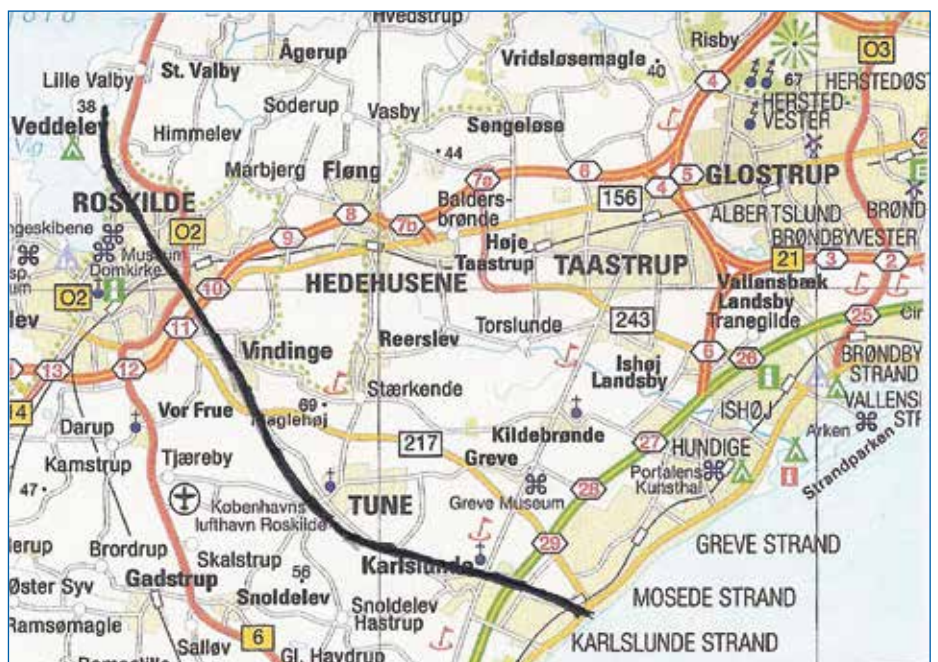

Bygning af afsnittet på Veddelevhalvøen – sikkert i slutningen af 1915, fordi soldaterne får grå uniformer i 1916.

pause i Europa, som er blevet kaldt "Den europæiske Koncert". De europæiske stormagter: Rusland, Preussen, Østrig-Ungarn og Frankrig forsøgte at samarbejde for at bevare både den territoriale og den politiske status quo fra 1815. Men "Koncerten" blev svækket, da de folkelige nationale og demokratiske bevægelser dukkede op i Europa, og den havde ingen betydning efter Krimkrigen, der sluttede i 1856 med en konference i Paris¹.

Begrebet var alligevel underforstået, fordi det var en slags påmindelse om, at de europæiske stormagter skulle "snakke sammen". Her er det kun nødvendigt at påpege den store interesse, alle stormagterne udviste i forbindelsen med fredsforhandlingerne mellem danskerne og preusserne efter 3-års-krigen og krigen i 1864.

I "Den europæiske Koncert" var der en mindre "klub"; Rusland, Østrig og

Tunestillingen - indtegnet på et moderne kort.

Tunestillingen i en udenrigs- og forsvarspolitisk sammenhæng

Preussen i en alliance fra 1815. Zar Alexander 1. ville undgå, at Rusland igen blev angrebet vestfra. Han havde indset, at når Rusland ikke var i alliance med Tyskland, blev landet angrebet fra vest! Alliancen fungerede dog i praksis kun til zarens død i 1825, men det skjuler ikke, at der var en sandhed i ideen om alliancen.

Den østrigske udenrigsminister, grev Metternich, benyttede alliancen til at beskytte den bestående samfundsorden i det centrale Europa, fordi Østrig-Ungarn som et multinationalt land var sårbart overfor folkelige nationale rejstninger.

Stormagterne havde en fælles interesse i at beskytte sig mod følgerne af den franske revolution: De var bange for deres egne befolkninger, og de var modstandere af demokrati, revolution og den fremspirende nationalisme. Det var kun Storbritannien, Vatikanet og det Osmanniske Rige, som ikke var med i ”Koncerten”, resten af Europa støttede alliancen.

Tiden efter 1864 viser tydeligt, at stormagterne fører den udenrigs- og sikkerhedspolitik, som tjener deres land bedst.

Lad mig anskueliggøre det med disse historiske kendsgerninger:

- 1864 var Preussen og Østrig-Ungarn allierede i krigen mod Danmark
- 1866 nedkæmpede Preussen Østrig-Ungarns hær i løbet af kun 6 uger
- 1872 stifter Det tyske Kejserrige (udråbt i 1871), Rusland og Østrig-Ungarn det såkaldte ”3. kejsrerforbund”.
- Forbundet holdt kun til 1876
- 1882 Tyskland, Østrig-Ungarn og Italien danner Tripplealliancen
- 1887-92 Genforsikringstraktat Tyskland – Rusland
- 1892 Fransk-russisk alliance
- 1898 militær konfrontation mellem Storbritannien og Frankrig ved Fashoda ved Nilen
- 1904 Entente Cordiale mellem Storbritannien og Frankrig
- 1907 Frankrig, Rusland og Storbritannien danner Tripplealliancen
- 1912-14 stærke modsætninger mellem Østrig-Ungarn og Rusland om Balkan
- 1914 1. verdenskrig starter i august, og Italien melder sig ud af Tripplealliancen
- 1915 Italien går ind i krigen på vestmagternes side.

Indkaldte på torvet i Næstved, 1914.

Det var i dette minefelt, at Danmark skulle navigere for at sikre sin suverænitet, og det kunne kun gøres ved at fastholde neutraliteten.

Man var ikke indstillet på, at man skulle kunne forsvare landet, idet et egentligt neutralitetsforsvar kun kan gennemføres, hvis følgende tre betingelser er opfyldt:

1. Det militære forsvar skal være troværdigt
2. Der skal være et loyalt erhvervs- liv, og der skal være relevante statslige reguleringer – det vil bl.a. sige balance i eksporten af fødevarer til de krigsførende magter
3. Regeringen skal tilgodese alle.

Man kan konstatere, at Den første Verdenskrig brød ud, fordi der ikke var nogen af stormagterne, som forsøgte at forhindre det. Befolkninger i de europæiske storbyer var tilmed euforiske, og de gik jublende gennem gaderne og forsamledes på store pladser. Bemærk, at vi i denne forbindelse har et af de tidlige billeder af Adolf Hitler, som deltog i et folkemøde – nede i mængden – på Odeonplatz i München den 2. august 1914². Alle var overbevist om, at krigen ville blive kort – højst 6 uger. Det er vigtigt at understrege, at det ser ud, som om generalerne – endnu en gang – har planlagt den næste krig efter det samme mønster, som blev anvendt

i den sidst udkæmpede. Den seneste krig var mellem Preussen og Frankrig, og den varede 1 måned. Det mente de tyske generaler, at de kunne gøre igen. Befolkningerne troede på dem, og så havde den lange fredsperiode, fået dem til at glemme alt om krigens væsen.

Forløbet frem til krigsudbruddet illustrerer udmærket, hvordan stormagternes egeninteresser fungerede som dynamo i udviklingen, og det gik hurtigt. Det startede med et mord.

28. juni blev den østrigske tronfølger ærkehertug Frans Ferdinand myrdet i Sarajevo

6. juli giver den tyske kejser Vilhelm II en blankocheck til Østrig – og så tager han på sejlferie på Østersøen.

23. juli sender Østrig-Ungarn et ultimatum til Serbien, hvor man kræver ret til politieforsøg i Serbien.

25. juli siger Serbien *nej* under henvisning til sin suverænitet, og Serbien foretager en delmobilisering. Samme dag erklærer østrigerne, at svaret er utilfredsstillende. Østrig-Ungarn afbryder den diplomatiske forbindelse med Serbien og foretager også en delmobilisering. Samtidig beslutter Rusland at støtte Serbien.

På trods af at både Storbritannien og Tyskland foreslår en forhandlingsløsning med direkte forhandlinger mellem Rusland og Østrig-Ungarn kommer der

28. juli en krigserklæring fra Østrig-Ungarn til Serbien. Dagen efter,

29. juli foretager Rusland en delmobilisering.

30. juli gennemfører Rusland en generalmobilisering.

31. juli generalmobilisering i Østrig-Ungarn.

1. aug. Tyskland mobiliserer og sender en krigserklæring til Rusland. Samme dag mobiliserer Storbritannien sin flåde.

3. aug. sender Tyskland en krigserklæring til Frankrig og rykker ind i Belgien.

4. aug. sender Storbritannien et ultimatum til Tyskland og kræver, at de trækker sig ud af Belgien.

Det medfører en byge af krigserklæringer, som afsluttes med, at Storbritannien erklærer Østrig-Ungarn krig den 12. aug. Nu er de fleste europæiske magter i krig med hinanden. Det er kun Italien, som holder sig uden for krigen i det første år. Da de gik ind i krigen i 1915, var det på entente-magternes side - de håbede at få områder, som Østrig-Ungarn rådede over i Sydtyrrol.

Verdenskrigen og Danmark

Danmark var hårdt ramt af nederlaget i 1864, og man begyndte hurtigt at diskutere, hvordan man skulle reagere. Både politikerne og officererne vidste, at Danmark ville blive den lille i enhver fremtidig krig. Det overordnede problem

var, om man skulle satse på at forsvare grænsen mod Tyskland eller, om man skulle forsvare København. Man var klar over, at det fæstningsanlæg, der var blevet påbegyndt under Chr. IV, absolut ikke duede mere, og derfor diskuterede man, hvad man skulle have i stedet. Det store politiske slag stod mellem Højre og Venstre, hvor Højre sad på regeringen, og Venstre fra 1872 havde flertal i Folketinget. Højres forsvarspolitik lå tæt op ad hærofficerernes, som hvilede på en stærk fæstning omkring København. I Venstre var der flere forskellige opfattelser, som gik lige fra Bondevennernes pacifisme til et militsagtigt forsvar ude på landet.

I de følgende år kom der en lang række forslag til Københavns forsvar. Det mest interessante er, at der i virkeligheden er utrolig lidt forskel på dem.

Det første forslag kom fra Ingeniørkorpset 1872. Det ligner meget det, der senere bliver bygget.

Det næste forslag kom i 1879, hvor enceinten – en lang fæstningslinje - er skudt lidt længere frem, og de fremskudte forter er udeladt.

Allerede i 1877 kom der et forslag fra Ingeniørkorpset, og det blev i de følgende år suppleret med bl.a. en fremskudt feltbefæstning på Amager.

I 1881 kom det fjerde forslag fra Ingeniørkorpset til en feltbefæstning, men

nu syntes Højre-regeringen, at den selv ville komme med et forslag, og det gjorde man i 1882.

I 1884 kom Ingeniørkorpset sammen med Artilleriet med det femte forslag, og samme år kom der et nyt forslag fra regeringen. Det samme gentog sig i 1886, og det blev denne plan, som stort set blev gennemført som Københavns befæstning - den var færdig i 1894.

Men så kom det til at gå for hurtigt, for den valgte løsning var utilstrækkelig, fordi både tyskerne og englænderne havde udviklet kanoner, der kunne skyde længere end 10 km. For København betød det, at hvis fjenden var tættere på København end det centrale Glostrup, så kunne store dele af det centrale København beskydes. Valby kunne rammes fra det vestlige Albertslund og Vanløse fra Risby lige nord for Tåstrup, det var ca. 6,5 km. fra Vestvolden. I den forbindelse var kun et sikkert: fjendens våben ville kun blive bedre. Til søs på Københavns Red var det ikke bedre.

Det vidste man næsten med det samme, og derfor blev der i 1902 nedsat en forsvarskommission, som skulle finde ud af, hvad man skulle gøre på baggrund af de nye moderne våben. Men kommissionen arbejdede i 7 år, inden den afleverede sit forslag til forsvarsminister I.C. Christensen fra Venstre. Han fik gennemført en ny forsvarsordning, som fastlagde nogle nye retningslinjer for Danmarks forsvar, og det blev bestemt, at Københavns landbefæstning skulle nedlægges i 1922 fordi den allerede på byggetidspunktet var utidssvarende. Man troede mærkeligt nok på søforterne - men glemte det i 1940!

P. Munch som forsvarsminister

Da Det radikale Venstre overtog regeringen med P. Munch som forsvarsminister, fortsatte diskussionen om forsvaret af Danmark. Politikerne vidste godt, at Danmarks geografiske placering havde stor strategisk betydning for begge sider i en ny krig, og selv om det grundlæggende var Tyskland, som man frygtede mest, måtte man ikke glemme, at Storbritannien havde interesser i Østersøen som allieret med Rusland.

Det var derfor et vanskeligt spørgsmål, da krigen brød ud i begyndelsen af august 1914, om Danmark skulle spærre de danske stræder med miner. Derfor blev der foretaget sonderinger i både London og Berlin.

Det interessante er, at alle historikere kun har fokuseret på den tyske interesse i at holde den britiske flåde ude af Østersøen. Der er ingen, der har vendt problemstillingen på hovedet, for så ville man indse, at Storbritannien også havde en stor interesse i en minelægning. Den ”omringning” af Tyskland, som den ►

Tunestillingen i en udenrigs- og forsvarspolitisk sammenhæng

britiske flåde skulle foretage blev med et slag reduceret til at dække det sydøstligste område af Nordsøen, og det var en betydelig gevinst for Storbritannien!

Når Henriette Buus i bogen om Tunestillingen skriver, at mineudlægningen var et forsvar mod angreb fra Storbritannien, har det ikke hold i virkeligheden, fordi minefelterne ligger for langt mod syd. Man skal huske, at englænderne i 1807 gik i land omkring Espergærde.

Det var desuden dansk udenrigspolitik IKKE at alliere sig med Tysklands fjender, og derfor udlagde man minerne i de danske farvande.

Da krigen startede, begyndte både politikere og officerer at overveje, om der kunne gøres noget for at forbedre forsvaret af København, og dermed sikre Danmarks eksistens. Man havde for længst indset, at Københavns Befæstning ikke kunne løse den bundne opgave at forsvare København og dermed hele fædrelandet.

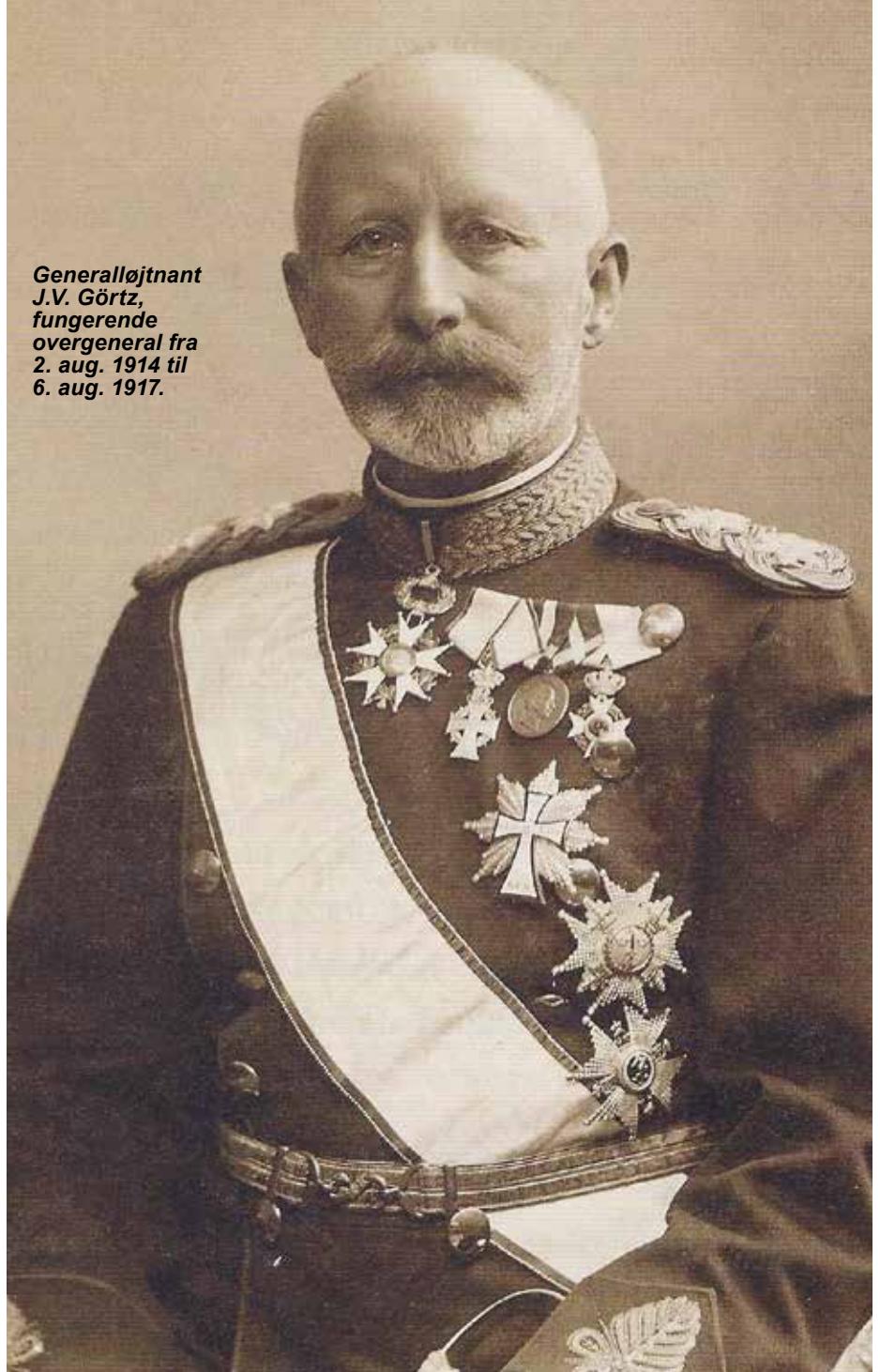
I de første krigsdage og uger oplevede man, at de tyske kanoner på kort tid smadrede de belgiske forter. Generalstaben erkendte, at man havde brug for en forsvarslinje, der lå længere væk fra København. Man fandt hurtigt frem til det, som man kaldte passet mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt. En forsvarslinje her skulle dække to formål: dels sikre at fremskudte danske tropper kunne komme tilbage til de ”faste danske linjer”, dels holde en angribende fjende så langt væk fra København, så selv ikke det moderne artilleri kunne ramme hovedstaden. Erkendelsen var der, men beslutningen blev ikke taget lige med det samme. Man kunne næsten bruge et gammelt udtryk: *”Hvad dølen nøler I efter?”* som Tordenskjold råbte efter svenskerne ved Dynekilen.

Danmark indkaldte den 1. august 1914 20.000 mand til Sikringsstyrken - det var mænd, som allerede havde aftjent deres værnepligt – og yderligere 40.000 mand den 5. august.

Da krigen udviklede sig anderledes, end man havde ventet, blev presset på Danmark mindre, men det var militæret ikke indstillet på at indse, og der foreligger ingen analyser derfra om den aktuelle militære trussel!

Situationen foran Vestvolden fra august 1914 til november 1915

Det første år af krigen var præget af, at man stadigvæk byggede på batterier og forter, og i sammenhæng med Tunestil-

Generalmajor J.V. Görtz, fungerende overgeneral fra 2. aug. 1914 til 6. aug. 1917.

lingen falder Mosede Batteri i øjnene. Det er bemærkelsesværdigt, at det først er operationelt i juni 1916. Der blev lagt stor vægt på forsvaret af hovedstaden, og tyngden i landets forsvar lå på Sjælland. Her var der 3 divisioner, som blev trænet til forsvar i det åbne terræn, og der blev ikke anlagt feltbefæstninger og stillinger i terrænet.

3. division opererede i det sydvestlige Sjælland - det var vigtigt, fordi man skulle kunne forsvare de udlagte miner i det sydlige Storebælt og i Langelandsbæltet. 2. division blev forlagt til Stevns, og Den kongelige Livgardes linjebataljon rykkede frem til et kystforsvar af Køge-regionen³.

Der var ikke et stort militært behov for en ny landbefæstning vest for Vestvolden, hvis man kunne stoppe fjenden, før han gik i land på Sjælland. Den

eventuelle fjende havde et stort logistisk problem, hvis de skulle bombardere hovedstaden, fordi de skulle kunne landsette deres kanoner, som kunne veje op til 43 ton! Sådanne sværvægtede kræver noget solidt grej og en god infrastruktur til ilandsætning og fremførsel.

Hvad så med Københavns søbefæstning?

I forbindelse med fæstningsbyggeriet vest for København, skete der også en udbygning af søforsvaret. Det var igen de gamle erfaringer, som fik flåden til at foreslå en udbygning af forsvarsværkerne til søs - nemlig Slaget på Rheden i 1801.

I regeringens forsvarsforslag fra 1882 står: ”Et søfort på Middelgrunden og tre kystbatterier ved Hellerup, på Ama-

ger og ved Avedøre⁴.” Længere ville regeringen ikke gå på søsiden, og i de følgende forsvarsforslag og planer, er der ingen ændringer i 1884, men i forslaget fra 1886 er de tre kystbatterier blevet erstattet af 2 kystbatterier ved Charlottenlund og Kastrup.

Middelgrundsfortet blev bygget fra 1890-94 og Kastrupbatteri fra 1886-88, Charlottenlundbatteri 1886-88 og Hvidørebatteri 1892 samt Christiansholms Batteri nord for Skovshoved 1887-89.

Samtidig undergik kanoner til krigsskibe en fantastisk udvikling, og de kunne skyde længere og længere. Storbritannien byggede nogle meget store krigsskibe. I 1907 var HMS Dreadnought klar til at sejle, og det havde en bestykning med 5 gange 2 sæt 30 cm kanoner, og et større antal mindre kanoner. Der udviklede sig et kapløb mellem englænderne og tyskerne. Tyskerne byggede i de følgende år 4 store slagskibe om året af samme type som Dreadnought. De to flåder stødte kun sammen i 1916 i Jyllandsslaget.

Efter krigsudbruddet skete der en forstærket udbygning af forter og batterier, og det meste var færdigt i løbet af 1916. De kom aldrig i kamp, fordi ingen af de krigsførende parter havde nogen interesse i at inddrage Danmark i den første verdenskrig.

Ammunitionsproblemerne

Danmarks største problem under Den første Verdenskrig var mangel på ”krudt og kugler”, og så hjælper selv den bedste fæstning ikke. Der var ingen af de ansvarlige, der i tide havde indset, at de moderne våben krævede meget mere ammunition. Riffelgange, bagladesystemer og moderne maskingeværer/rekylgeværer krævede betydelige mængder af ammunition. De nye våbensystemer og

det nye fæstningsanlæg betød, at man ville affyre langt flere skud pr. våben end tidligere. Med skyttegravskrigen opstod spærreiden, hvor man skyder med alt på et bestemt geografisk område, for at forhindre fjendens fremrykning.

Da forsvarsminister Munch blev opmærksom på den nye situation, begyndte han at arbejde på en reduktion af sikringsstyrken. Han mente, at der var for mange soldater på Sjælland, hvis formålet var, at man skulle markere Danmarks neutralitet. Kongen var modstander af en styrkereduktion, men det lykkedes forsvarsministeren at overtale ham til en reduktion af sikringsstyrken. Til gengæld lovede P. Munch, at man ville købe mere ammunition i USA. Men hvad skulle en stor sikringsstyrke uden ”krudt og kugler”? Overgeneral for hæren generalløjtnant J.V. Gørtz blev meget fortørnet, men styrken blev reduceret fra august til oktober 1915 med 13.000 mand, og samtidig blev det fremskudte landforsvar på Sjælland opgivet - nu skulle der findes en anden forsvarsløsning af hovedstaden.

Diskussionen om behovet for en fremskudt landbefæstning

Den tyske hær nedkæmpede hurtigt de belgiske fæstninger i 1914, og det fik de danske generaler og politikere til at rynke panden. Bekymringen var velbegrunderet, fordi Danmark havde brugt de samme skabeloner som Belgien, da man byggede forterne og Vestvolden.

Fæstningseksperten i Hærens Overkommando, artillerigeneralen Christian Frederik Holm, fremlagde i dec. 1914 en plan for generalløjtnant Gørtz. Han var interesseret i planen, fordi forsvarsminister P. Munch efter Belgiens nederlag havde spurgt om, hvordan han så på Københavns situation efter bygningen af Vestvolden.

Han foreslog, at man skulle skubbe forsvarslinjerne længere mod syd og sydvest, så hovedstaden kom udenfor fjendens skudvidde. Han havde fundet frem til en linje mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt. Planen forudsatte, at der blev købt 96 moderne, tunge og langtrækkende kanoner og haubitsere. Artillerigeneralens forslag blev støttet af både generalstabschefen, generalmajor Palle Berthelsen og hærchefen for Fyn og Jylland, generalmajor August Tuxen, som dog mente, at det ville være en alvorlig sag at anlægge en landbefæstning, som ikke havde⁵ en militær betydning.

Nu bygges Tunestillingen

Efter styrkereduktionen var en feltbefæstning ved ”passet” blevet en mulighed. Hærledelsen gennemførte en rekognoscering til en placering af en feltbefæstning på den korteste strækning mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt, og resultatet var klar den 4. sept. 1915. Rekognosceringen af området blev gennemført både til fods og til hest, og den tog et par uger. Undersøgelsen blev gennemført af oberstløjtnant Schouboe, som aflagde sin rapport den 4. sep. Beslutningen om undersøgelsen må være taget i Hærledelsen allerede engang i juli. Linjen var kort, men det var også vigtigt, at der her var de nødvendige gode oversigtsforhold, så man kunne opdage fjenden fra stillingen, længe før han nåede frem. Hærledelsen fik lavet et økonomisk overslag, og man mente, at det kunne klares for 950.000 kr. Der skulle bruges ½ mio. kr. til skyttegrave, sikrede opholdsrum og betonstillinger og resten skulle gå til indkøb af pigtråd, projektører og rekylgeværer.

Hærledelsen – Gørtz og Berthelsen – fik pludseligt meget travlt, for allerede 8 dage efter, at de havde fået Schouboes rapport, sendte de deres anbefalinger til forsvarsministeren. De begrundede forslaget – som blev kaldt Tunestillingen – med, at man derved kunne beskytte Hovedstaden mod et bombardement af en fjendes svære artilleri!

Generalerne fortalte ikke ministeren, at forslaget om den nye feltbefæstning lå så langt foran Vestvolden, at der ikke kunne ydes nogen form for artilleristøtte ved et angreb! Man undlod også at fortælle ministeren, at der også skulle bruges penge til telefonlinjer og til de stillinger, der skulle anlægges ved Roskilde Fjord.

Det forekommer sandsynligt, at Munch har givet et forhåndstilsagn i slutningen af september eller allersenenest i begyndelsen af oktober. For allerede i dagene fra den 11.-17. oktober foretog ingeniørtrop-

Observations- og ildlederposten ved Mosede Batteri set fra kysten.

Tunestillingen i en udenrigs- og forsvarspolitisk sammenhæng

perne afmærkninger i terrænet. Det var først derefter, at forsvarsministeren fremlagde forslaget for forligspartierne fra forsvarsordningen fra 1909. Regeringens inderkreds havde i sept. 1915 drøftet militærets forslag om en frem-skudt feltbefæstning. Man var overvejende positiv, bl.a. fordi man mente, at det kunne bruges som løftestang til en yderligere reduktion af sikringsstyrkens størrelse. Udenrigsminister Scavenius var dog noget betænkelig ved tyskernes reaktion. Da general Gørtz fik oplysning om udenrigsministerens betænkeligheder, skulle han efter sigende være blevet temmelig vred, for en udenrigsminister skulle ikke føre forsvarspolitik!

I september førtes en heftig debat omkring Danmarks forsvar - også i relation til Tunestillingen. Grev Holstein-Holsteinborg udtrykte sin uforbeholdne mening om Forsvarsminister Munch i flere dagblade, og han satte spørgsmålstegn ved, om Hærledelsen kunne magte opgaven. Han troede ikke, at Københavns befæstning kunne forsvare hovedstaden og undgå et bombardement af byen.

Den ophidsede politiske debat fik nogle højtstående officerer til at arbejde på at få udskiftet Hærledelsen, fordi man opfattede forsvarsministeren som dukkefører og Hærledelsen som dukkerne i et absurd teater, som skulle stække militæret. Der var en udbredt mistillid i officerskredse til den radikale regering i almindelig og til P. Munch i særdeleshed.

Den 22. oktober 1915 blev sagen diskuteret på et lukket møde i Folketinget⁶, og forsvarsministeren skulle efter Bo Lidegaards opfattelse have præciseret, "at disse skyttegravsarbejder i tilfælde af et angreb fra en overlegen modstander ikke ville kunne forhindre, at byen [København] blev taget."⁷

Debatten viste, at det var nødvendigt at finde en løsning på de gamle kanoner på Københavns Befæstninger. Midt under krigen var ikke et godt tidspunkt til at købe nye kanoner, fordi de fleste af de våbenproducerende lande selv kunne eller skulle bruge de kanoner, som de producerede. For militæret var situationen ikke ny, og Hærens Tekniske Korps havde allerede taget kontakt til den svenske våbenfabrik Bofors - men det vidste forsvarsministeren ikke noget om!

Efter mødet i folketinget kunne arbejdet gå i gang, og den 2. november 1915 blev der bevilget 680.000 kr. til opførelse af den vestlige feltbefæstning. Men det rakte ikke til en "hel" Tunestilling,

Kasematbygningen ved Mosede Batteri.

for allerede i 1916 var der brugt mere end 1 mio. kr. og hertil kom bygningen af de to lejre, Greve-lejren og Barfredshøj-lejren.

Den 9. november 1915 godkendte forsvarsministeren, at man samarbejdede med Bofors om udvikling og efterfølgende levering af 16 15-cm haubitser - i første omgang måtte man dog kun anskaffe 4 kanoner.

Men debatten gik videre for kanonerne manglede, og Overkommandoen var begyndt på forberedelserne til feltbefæstningen, før den var besluttet, og allerede den 11. oktober gik 3 ingeniørkompagnier i gang med at sætte stillingerne af ude i terrænet. Det skete altså før mødet i Folketinget og før Munchs endelige beslutning.

Hærledelsen glemte eller var tavs om resten af stillingen rundt om hele Nordsjælland. Der kom en relevant forespørgsel fra en artillerigeneral: hvilket skyts der skulle anvendes i Tunestillingen? - hvad med Roskilde Fjord? Han fik et tvetydigt svar: "Man skulle i givet fald kunne tage en afgørende kamp ved Tunestillingen, men man måtte på den anden side ikke fratage skyts fra København". Det var et stort problem med det manglende eller i bedste fald forældede danske feltartilleri - men det var i bedste fald nærmest ligegyldigt, når der ikke var særlig meget ammunition.

Den 9. november var arbejdet i felten startet med 2 bataljoner fra 3. division - dvs. omkring 1500 mand, og samtidig fik Ingeniørregimentet ordre til at lave det nødvendige - men "glemte" forslag til telefonnettet.

14 dage efter havde artilleriet deres plan klar til artilleribevæbningen. Man skulle disponere over sikringsstyrkens feltartilleri som mobilt artilleri, og man skulle bruge nogle mobile kanoner fra

reserven - det var gamle 12-cm haubitser, som bestemt ikke kunne skyde hverken langt eller præcist.

Det var sjældent, at feltofficerernes ønsker passede til de faktiske muligheder. Den officer, der havde ansvaret for at finde frem til de bedste placeringer af kanonerne, ønskede meget mere, end han kunne få, og i øvrigt fandt han, at det var vigtigt at placere kanoner på Veddelevhalvøen, det område opfattede han nemlig som væsentligt for hele Tunestillingen - og det kan kun vække undren! De unge officerers ideer var ofte noget flyvske - en foreslog i efteråret 1915, at man skulle undersøge mulighederne for at bygge en stilling tværs over Hornsherred.

Prisen for fjordstillingen langs Roskilde Fjord blev i april 1916 anslået til 1.1 mio. kr. - og så gik tiden, indtil Hærledelsen indstillede at bruge pengene i dec. 1916! Men nu blandede forsvarsministeren sig i sagen, og beløbet blev reduceret til 400.000 kr., fordi man ikke ville vække for megen opmærksomhed i Berlin. Regeringen kunne ikke blive enig, og derfor blev der kun købt materialer for 300.000 kr., og materialerne blev kun lagt klar i depoter. Man forudsatte, at man hurtigt kunne opstille de nødvendige forsvarsværker, men det fremgår ingen steder, om der er lavet planer og tegninger til de forskellige stillinger. Det er nok mest nærliggende at opfatte det som en afværge-manøvre, fordi politikerne slet ikke var interesseret i stillingen.

Arbejdet gik forholdsvis hurtigt, og den 10. januar 1916, var der skabt en ny forsvarsstilling, og der var nu officerer, der foreslog, at man skulle lave noget lignende på nordfronten - det blev aldrig til noget.

Hvad kunne Tunestillingen?

Overkommandoen mente, at en kamp ved Tunestillingen kunne være afgørende – det kan man ikke modsige. For hvorfor byggede man egentlig stillingen – det var vel ikke kun for at holde soldaterne beskæftigede?

Henriette Buus mener, at Overkommandoen satte sig mellem to stole, fordi man ikke sikrede, at artilleriet kunne trækkes med tilbage til Københavns Befæstning. Der er intet, der tyder på, at man reagerede på udviklingen indenfor artilleriet, så man løbende fik udskiftet de kanoner, der ikke længere var gode nok, og derfor var danske kanoner for få og for små!

På den 22 km lange Tunestilling skulle der bruges 104 kanoner, og hvis de blev opstillet enkeltvis, ville der være 211 m mellem kanonerne. De 76 af kanonerne kom fra de tre divisioner. Desuden skulle bruges 29 projektorer. I hele Tunestillingen var der blevet bygget 40 kompagnioholdsrum med plads til 30.000 soldater og 10.000 heste.

Den 15. april 1916 beskrev Overkommandoen formålet med Tunestillingen: Den skulle ”så længe som muligt [...] hindre en syd eller vest fra kommende fjende i at nå det terræn, hvorfra han vil kunne bombardere hovedstaden.” Men det virker ikke, som om beslutningstagerne mente det alvorligt. Til sammenligning havde søbefæstningen og landbefæstningen kostet henholdsvis 11 mio. kr. og 21 mio. kr. I 1916 blev Mosede Batteri færdigt, – og det er interessant, at det er næsten 2 år inde i krigen. Byggeriet var ikke blevet gjort hurtigere færdigt, og i øvrigt ser det ud, som om der ikke var gjort noget fra 1914

Haabenbroderforeningen for Roskilde og Omegn.

Tirsdag den 11. November foretager Foreningen en Tur til Klampenborg for, sammen med Foreninger fra Korup og Glim, at besøge Fæstningsanlægene, der ville blive foreviste af Officerer. (3233)

En Biste cirkulerer. Bisten sluttes Søndag Aften. Turen bliver meget billig. **Besørelsen.**

Våbenbroderforeningen tog på udflugt for at se Københavns nye befæstning. Roskilde Tidende 2. nov. 1890.

til 1916 for at forsvare Danmark mod en landgang i netop det område!

Mosedede Batteri blev bemanded med 175 mand, som kun havde 80 hængekøjer til deres rådighed – de kunne altså ikke engang sove i 2-holdsskift. Bevæbningen bestod af 6 12-cm haubitser nord for hovedbatteriet. Der var desuden 2 75-mm kanoner og 4 Hotchkiss-revolverkanoner i batteriet.

Hvordan så Tunestillingen ud?

Stillingen havde en længde på 22 km, og den var anlagt, så man fik mest mulig gavn af landskabet. Det kom i praksis til at betyde, at mange landmænd blev afskåret fra dele af deres marker efter stillingens anlæg, fordi nogle marker lå på den ”forkerte” side!

Stillingen blev opdelt i tre afsnit:

1. Karlslunde
2. Tune
3. Roskilde.

Selve stillingen blev bygget med et pigtrådsbælte på mellem 10 og 14 meters bredde, og det var 1 m højt. Bagved lå

der flankeringshuler støbt i beton i en afstand af ca. 500 m fra hinanden. Flankeringshulerne skulle fungere som maskingeværstillinger, og soldaterne kunne i forvejen måle sig frem til de rigtige afstande og skudvinkler. 80 meter bag pigtråden kom så selve skyttegravene med dækningsrum og banketter i beton.

Det skal understreges, at det var soldaterne, der selv byggede stillingen, og den var ikke færdig, da man rykkede ind i den. Det 22 km lange anlæg havde en dybde på 100 m – det svarer til et areal på 2.2 km². Der var ca. 40 km skyttegrave, der blev bygget omkring 5000 underjordiske rum, og der var blevet flyttet ca. 200.000 m³ jord.

Arbejdet blev udført af de indkaldte i sikringsstyrken, som fungerede både som arbejdsmænd og som gjorde vagttjeneste i stillingen, efterhånden som den blev færdig. Der var et svingende antal soldater - ofte omkring 5-6.000 mand – og man skal huske, at sikringsstyrken allerede i 1914 blev reduceret i flere omgange.

De mange soldater blev i begyndelsen privat indkvarteret på egnens gårde, hvor der ofte ikke var ret megen plads til overs, og mange soldater var derfor ”indkvarteret” i stalde og lader. Derfor besluttede man i 1916 at bygge to soldaterlejre i Greveområdet – Greve-lejren og Barfredshøj-lejren, men de blev meget forsinkede og var først færdige i april 1917. Det er klart, at det var en vanskelig opgave for lokalbefolkningen, fordi kvarterværterne i de fleste tilfælde skulle sørge for, at soldaterne fik mad, og at de havde et sted, hvor de kunne være indenfor.

Soldaterne fik det ikke meget bedre i ▶

De mange huler, der blev bygget langs Tunestillingen, ligner hinanden meget. Det er naturligvis tale om at den samme model blev brugt hele tiden. Billedet viser Tokhøjhulen, som ligger ved vejen fra Vindinge til Tune.

Tunestillingen i en udenrigs- og forsvarspolitisk sammenhæng

de to nye lejre, fordi de var bygget som hastværksarbejde, og allerede fra starten var de faldefærdige og piv-utætte – og så var der i virkeligheden ikke meget plads til de mange soldater og deres udrustning. Soldaterne sov på sovesale, hvor der var plads til 66 mand på en stue.

Var der våben nok i Danmark?

Officererne fulgte naturligvis med i krigens udvikling, og de opdagede, at en skyttegravskrig var helt anderledes end de krige, som man hidtil havde været vidne til. Når infanteriet kæmpede sig frem gennem fjendens skyttegrav, blev der brugt håndgranater til at afgøre de mange små kampe. Her var Danmark også håbløst bagud, fordi det kun var artilleriet og ingeniørtropperne, der havde håndgranater. Militæret var derfor nødt til at tredoble antallet til 100.000 håndgranater, og dem prøvede man at købe i Storbritannien. Men det var alt for lidt, for selv med det antal ville der kun være 3 granater til hver soldat, og det kom man ikke langt med, hvis fjendens angreb stillingen.

Det militære liv ved Tunestillingen

Fra 1916 blev der normalt holdt en ugentlig øvelsesdag, og det blev sat op til 2 i 1917.

Tirsdag den 4. oktober i 1916 blev der afholdt en større øvelse på Tunestillingen ved Vindinge. Dagens Nyheder beskrev øvelsen i avisen dagen efter: ”Kl. 6 [om morgenen] gik det endelig løs. Alle forberedelser var truffet fra forsvarrets side ... Spejdere havde bragt de sidste meldinger, og så kom fjenden. Maskingeværer og kanoner rasede, medens stormkolonerne gik frem uden standsning. Men de gik frem mod en jernmur – det var umuligt at komme igennem, og dermed var slaget tabt for fjenden, som trak sig tilbage med store tab.”

Virkede neutralitetspolitikken?

I den tyske planlægning af angrebene i Den første Verdenskrigs start er der ikke tænkt på Danmark. Men det betød ikke, at det ikke var uinteressant, hvad der skete i det nordlige naboland. Tyskerne skaffede sig hele tiden oplysninger om fæstningsbyggeri, om den forsvarspolitiske debat og om alle andre forhold, som kunne have den tyske generalstabs interesse. Der blev stillet et armékorps i beredskab i forskellige garnisoner i

Resterne af Vindinge-Nord hulen på Brødbakken i det vestlige Vindinge endte som kartoffelkælder. Billedet stammer fra 1960'erne, og resten af hulen ligger i dag under jorden.

Slesvig-Holsten sammen med 4 Landwehrbrigaden. De skulle forsvare Kielerkanalen, og styrken blev i området i resten af 1914.

I august 1916 foreslog det tyske admiralitet, at man var nødt til at bruge u-bådsvåbenet mere aktivt og indføre en ”uindskrænket ubådskrig”. Man forudså, at Danmark måske ville ”røre” på sig. Derfor arbejdede tyskerne med flere forsvarsmuligheder: en nordlig forsvarslinje gennem Gram og en central linje gennem Skærbæk. Og det blev Gram-linjen, som man valgte at udbygge som en stærk feltbefæstning.

Den danske generalstab frygtede, at der ville komme et angreb fra Tyskland. Det var i hvert fald det, som de gav udtryk for. De troede nok ikke så meget eller slet ikke på et angreb over Roskilde Fjord bag om Tunestillingen. Det var da også en temmelig umulig angrebslinje, når man tænker på, at de kanoner, som tyskerne skulle bruge til bombardement af København, vejede ca. 43 ton pr. styk. Den transportopgave var ganske simpelt ikke mulig tværs over Sjælland.

Man talte mere og mere om truslen mod Køge Bugt, og efter at tyskerne havde udlagt miner syd for Amager, frygtede Hærledelsen, at tyskerne ville angribe i Køge Bugt. Men tyskernes væsentlige interesse bestod i at forhindre, at englænderne igen trængte ind i Østersøen. Derfor havde de lagt et par krigsskibe til at bevogte deres miner. Det gamle slagsskib havde kanoner, der

kunne skyde helt ind til hovedstaden, og de kunne ramme væsentlige dele af Tunestillingen. Desuden var det danske minefelt i Køge Bugt efter Hærledelsens opfattelse ikke længere tilstrækkeligt til at stoppe et tysk angreb, og de 4 danske ubåde havde fået sværere ved at operere syd for København, selv om de kunne sejle i det område, der var mineret af Danmark. Et kystnært mineområde kunne forsvares med det artilleri, man havde til rådighed. Der kom på et tidspunkt et forslag om at flytte nogle af de tunge kanoner på Charlottenlund Fort til Amager og et nyt batteri ved Hundige. Men det skete ikke.

Man skal være klar over, at der kun var en forholdsvis smal stribe i Køge Bugt, hvor vanddybden var stor nok til større skibe – og det var netop ud for Mosede.

Det svirrede med rygter indenfor Hærledelsen, og man prøvede naturligvis hele tiden at forholde sig til alle mulige situationer. Når Generalstaben planlagde, hvad man skulle eller kunne gøre i en bestemt situation, er det ikke et udtryk for, hvad man forventede, men tværtimod et udtryk for, at man forsøgte at være klar til de forskellige muligheder, der kunne opstå. Det er netop en Generalstabs væsentligste opgave at være forberedt på alt. Det gælder både for Hærledelsen og de lokale kommandanter. Men det mest interessante er den totale mangel på materiel, hvis man skulle indkalde en større styrke – f.eks. havde man

kun 100.000 geværer, og man manglede alle typer ammunition bl.a. granater til kanonerne.

I 1917 var Tunestillingen nået så langt, at man mente, at den var færdig, men den skulle hele tiden vedligeholdes. Hærledelsen diskuterede til stadighed stillingen ved Roskilde Fjord. Forsvarsministeren var modstander af, at man anlagde en forsvarslinje langs med fjorden. Han mente, at hvis man havde materialerne, så kunne man hurtigt med civil arbejdskraft bygge en forsvarslinje. Han var også bange for, at man senere ville kræve midler til en feltbefæstning fra Roskilde Fjord til Øresund. Så sent som i november 1917 blev det endelig bestemt, hvor meget pigtråd og andet materiale, der skulle lægges i depot ved fjorden.

I 1917 blev fodfolksstyrken reduceret til 10.000 mand på Sjælland, som var det minimumstal, man i ministeriet mente, var nødvendigt for at kunne sikre både Vestvolden og Tunestillingen.

Revolutionen i Rusland i 1917 fik også militær betydning i Danmark, fordi soldaterne blev sat til at bevogte våben-depoterne. Nu blev bevogtningen dog rettet imod de såkaldt venstreorienterede, som man frygtede ville stjæle våben og ammunition.

Der blev hele tiden arbejdet på befæstningen, både med nye anlæg og med vedligeholdelse. Arbejdet foregik stort set til krigen stoppede ved Vestfronten den 11. november 1918.

Hjemsendelse

Da krigen sluttede, og soldaterne var sendt hjem, skulle der lige ryddes op, og jorden skulle tilbage til ejerne. En meget stor del af oprydningsarbejdet blev overladt til lodsejerne, som selv fik de materialer, som var på deres mark, og der blev bygget mange lader i de følgende år. Men det siger sig selv, at bønderne ikke var tilfredse, og det stimulerede den utilfredshed, som længe havde ulmet i befolkningen. Allerede i 1916 havde man klaget til forsvarsministeren, fordi soldaternes virke ikke kun foregik i selve Tunestillingen. I forbindelse med de mange øvelser, der blev gennemført fra 1916-18, skete der mange markskader. Markskaderne skulle i 1916 vurderes af en kommission, men det blev ikke til noget, fordi den ikke havde kendskab til Tunestillingen og manglede kort. Men den største mangel var nok, at man ikke rigtigt interesserede sig for befolkningens klager.

De mange klager fik lodsejerne til at danne en forening, og senere dannede kvarterværterne også en forening, fordi de syntes, at de ikke blev betalt nok i forhold til de udgifter, som man havde

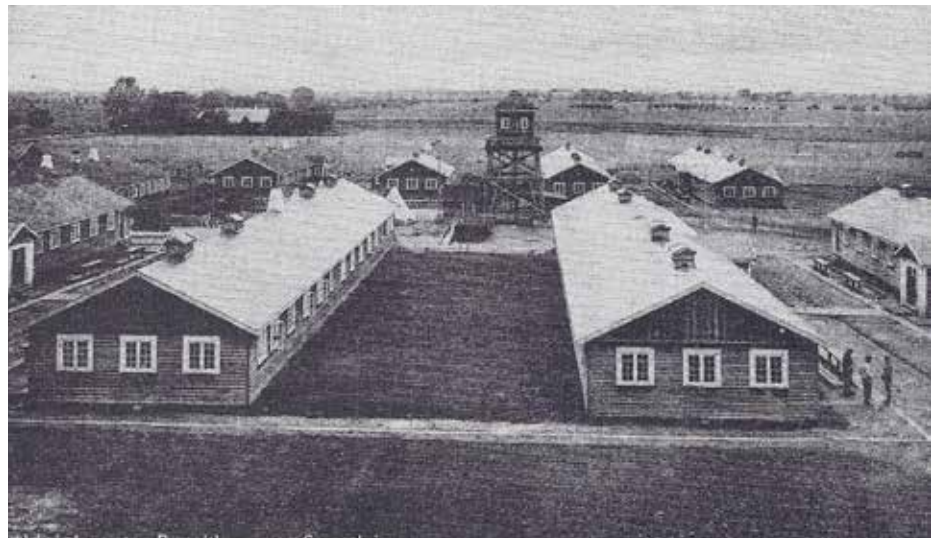
ved indkvarteringen af soldaterne. Det er interessant, at klagerne ikke påvirkede kvarterværternes behandling af deres "gæster", hvilket ses af, at mange soldater gav værterne en gave, da det hele sluttede.

Kommentar til litteraturen

Der er i de senere år udkommet flere bøger, som behandler Danmark og den danske neutralitet før og under Den første Verdenskrig. Bøgerne beskriver ofte meget detaljeret beslutninger og diskussioner omkring etableringen af Danmarks forsvar efter 1864. Det er desværre ikke så tit, at den militære situation direkte bliver forbundet med den politiske i den samme periode. Det forklares næsten aldrig, at den meget specielle politiske situation efter 1866 med den nye grundlov gjorde det svært at træffe langtrækkende politiske beslutninger.

Officererne havde en dagsorden, som ikke altid passede med den politiske dagsorden, der var i folketinget. Desuden var hverken officererne eller folketingets flertalsparti – Venstre - homogene grupper. I begge grupper var der forskellige opfattelser af, hvad der lige nu ville være det bedste for Danmark. Der var i militæret typisk 4 grupper, som trak i forskellig retning: infanteriet, artilleriet, ingeniørtropperne og flåden. I partiet Venstre var der også forskellige grupperinger, som spændte fra det meget forsvarspositive synspunkt til det antimilitære synspunkt, som senere blev udskilt i en selvstændig partidanelse i 1905 med Det radikale Venstre. Hovedproblemet var, om hovedstaden skulle befæstes, eller om der skulle være en mere spredt militær opstilling i Danmark.

Disse forskellige synspunkter bliver beskrevet i den litteratur, som er i litteraturlisten.

Postkort der viser soldaterlejren i Greve: Greveleiren

Litteratur:

Henriette Buus (red.):

Første verdenskrig ved Tunestillingen. 2010.

Jesper Gram-Andersen:

Udlandets syn på Danmarks forsvar op til 1. Verdenskrig. Krigshistorisk Tidsskrift, nr. 2, 2004 s. 2-55

Københavns Befæstning.

Til Fædrelandets Forsvar. 2012

Michael Hesselholdt Clemmensen:

Nedslidningen. Udvalgte kildeklip om danskerne og deres neutralitetspolitik under Første Verdenskrig. 2008

Bo Lidegaard:

Overleveren. 1914-45. 2004

Bo Lidegaard:

En fortælling om Danmark. 2011

Ian Kershaw:

Hitler. 1889-1936. 1999

Henry A. Kissinger:

Grossmachtdiplomatie. Von der Staatskunst Castlereaghs und Metternichs. 1973

Niels Arne Sørensen:

Den store krig. 2005

Lina Sturfeldt:

Eldens återske. 2008

A.J.P. Taylor:

Første Verdenskrig. 1963.

Noter:

1. Københavns Befæstning s. 31-33
2. Ian Kershaw: Hitler. 1889-1936. 1999 s 258
3. Første Verdenskrig ved Tunestillingen. S. 70-71, Skitse 1-3.
4. Københavns Befæstning, s. 88
5. Jesper Gram-Andersen: Udlandets syn på Danmarks forsvar op til 1. Verdenskrig. I Krigshistorisk Tidsskrift, aug. 2004, s. 25
6. Ifølge "Den gennemsete Grundlov" fra 1866's §. 65 "Thingenes Møde ere offentlige. Dog kan Formanden eller det i Forretningsordenen bestemte Antal Medlemmer forlange, at alle Uvedkommende fjernes, hvorpaa Thinget afgjør, om Sagen skal forhandles i offentlig eller hemmeligt Møde." i: Danmarks Riges Grundlove. 1849 – 1866 -1915 -1953. 1999, s. 86.
7. Bo Lidegaard: Overleveren. 1914-45. 2003, s. 70

Hvis du lægger vejen igennem Sønderjylland, vil du i området omkring Skærbæk, Toftlund, Vedbøl og Hoptrup møde små blå/hvide skilte visende mod Sikringsstilling Nord. Følger du dem, vil du ad små asfalterede veje, grusveje og til sidst trampestier komme til resterne af den tyske nordfront fra første verdenskrig, Sikringsstilling Nord, eller på originalsproget Sicherungsstellung Nord. Men udover de skilte og kendte rester gemmer der sig mange anlæg lige under jordoverfladen, anlæg man kun ser, hvis de lokale viser frem. Det skal dertil siges, at man møder stor imødekommenhed i området.

At søge efter efterladenskaber af Sikringsstilling Nord er spændende. Det kræver lidt forberedelse med kort, GPS m.m., inden man starter turen, da anlæggene ikke ligger lige ved vejen. Allerede hjemmefra skal man have en vis ide om, hvad man vil se, da det tager tid både mellem anlæggene og at finde hoved og hale på ikke mindst de store sprængte anlæg. Men med lidt træning får man en god ide om, hvordan anlæggene ser ud på afstand, hvorefter det går meget nemmere.

Stillingen er interessant, da den er det eneste kendte tyske feltanlæg, der er bygget i fredstid og ikke ødelagt under kamp. Desværre er al kendt tysk dokumentation væk, hvorfor man kun har opmålinger fra den danske hærs rekognoscering i 1920'erne, Mogens Scott-Hansens tegning og notater samt enkelte andre kilder.

Da stillingen stort set ikke har været bemanded bortset fra nogle artillerister, er der ikke øjenvidneberetninger.

Hvad pionerer og artillerister fortalte lokalbefolkningen, er nok efterhånden gået tabt.

Baggrunden

Efter det bliver åbenbart, at krigen ikke overstås på 6 uger, begynder vareknaphed at melde sig. Den tyske forsynings-situation begynder i 1916 at se håbløs ud på grund af den engelske flådeblokade, også med hensyn til fødevarer til civilbefolkningen. Der er heller ikke tegn på, at den hidtidige tyske ubådsindsats er i stand til at stoppe forsyningsruterne til England. En udvidelse af ubådskrigen og de mulige konsekvenser drøftedes derfor i Tysklands absolutte top. Man diskuterer bl.a. amerikansk indtræden i krigen, hvis amerikanske liv går tabt, og man diskuterer, om de to gamle søfarts-nationer Holland og Danmark kunne tænkes at indtræde i krigen.

Ludendorff i sine erindringer: "Det var kun med den dybeste beklagelse, at vi ikke kunne udtale os til gunst for

Sikringsstilling Nord i Sønderjylland Rester fra Den Sto

Af Søren Østergaard

den uindskrænkede ubådskrig, da den efter Rigskanslerens mening eventuelt kunne medføre krig med Holland og Danmark. Til at beskytte os mod begge stater havde vi ikke en eneste mand til rådighed. De ville være i stand til at rykke ind i Tyskland med deres hære, selv om de ikke er krigsvante, og give os dødsstødet." (Danmark kunne på grund af uddannelserne i sikringsstyrken mobilisere ca. 90-100.000 mand, alle årgange inkl. på dette tidspunkt).

En front mod nord var ikke en ny tanke. Allerede i 1890'erne afholdt von Schlieffen nogle krigsspil over emnet: En nordlig fjendtlig stat griber ind i en fransk-tysk konflikt.

Der blev i perioden 1900-1914 afholdt en hel del større øvelser, og de privat indkvarterede soldater kunne til deres danske værtsfolk fortælle, om et forsvar mod 100.000 englændere, der kom fra Esbjerg. Disse øvelser blev stort set alle afholdt, hvor Sikringsstilling Nord senere kom til at ligge.

Første gang en egentlig stilling nævnes, er 2. sep. 1916, hvor en stilling med

Sikringsstillingens placering er forudset. Man er således ikke helt uforberedt, da admiralstaben 16. sep. 1916 modtager telegram fra Ludendorff med ordre om at igangsætte etablering af en "Stellung in Gerippe" (delvis udbygget stilling) i linjen Hoptrup - Toftlund - Skærbæk.

I september 1916 får den stedfortrædende generalkommando for 9. arme-korps ordre til at etablere Sikringsstilling Nord efter de planer, der har ligget klar længe. Allerede 10. og 17. september ankommer de første pionertropper til Nord Schleswig (Sønderjylland).

Bygningen

Byggeriet af stillingen indledtes af den kejserlige tyske hær i 1916 og ophørte ved våbenhvilen i 1918. Det blev forestået af en pionerstab med 6 pionerkompagnier, men udført af Festungshäftlinge, dvs. desertører og andre fanger dømt for statsskadelige handlinger. De boede i baraklejre de selv byggede efter ankomsten og opførte stillingerne under ufatteligt rå og brutale forhold. Der findes i dag ingen spor i området af hverken baraklejrene eller fangerne.

re Krig 1914-18

Den velbevarede kommando- og mandskabsbunker ved Årøsund.

General Eric Ludendorff (09.04.1865 – 20.12.1937), malet af Max Antlers.

Der blev anlagt ca. 50 km jernbane (10 km normalspor og 40 km smalspor.) til bygningen. Der er intet tilbage af disse jernbaner.

Forløbet

I hovedtræk ligger stillingen på Sønderjyllands smalleste sted, i rummet Skærbæk - Toftlund - Hoptrup - Aabenraa - Løgumkloster – Skærbæk.

4-9 kilometer bag denne linje findes de svære batterier med hovedvægten i østlige halvdel af rummet. ▶

Tyskerne ville med opførelsen af Sikringsstilling Nord i Sønderjylland i 1916 sikre sig mod, at englænderne landsatte soldater ved f.eks. Esbjerg og åbnede en nordlig front. Der er tale om en velplanlagt og grundig udførelse af omfangsrige befæstningsanlæg tværs over Jylland. Efter Sønderjylland stemte sig tilbage til Danmark, blev hovedparten af anlæggene sprængt i stykker. Man kan imidlertid stadig finde mange af de tilbageblevne rester

Ammunitionsbunker i Andholm med udlangeråbning.

Rester fra Den Store Krig 1914-18

Beskrivelsen kort

Forrest i stillingen var anlagt eller forbedret en, to eller tre skyttegravslinjer alt efter terrænets beskaffenhed og foranliggende hindreværdi. Jo mere sumpet og ufremkommeligt, evt. hjulpet af kontrollerede oversvømmelser, jo færre linjer. F.eks. er der øst for Hoptrup kun en linje på grund af Slib Søs hindreværdi.

Det delvist udbyggede feltanlæg

1. række skyttegravsanlæg blev gravet helt ud, 2. række markeret med vendte tørv og en evt. 3. række bare afmærket. Brede pigtrådsbælter blev etableret foran forreste skyttegrave og batterier og større og mindre mandskabsbunkere støbt.

Til flankering af forsvarslinjen anlagdes et større antal bunkere til maskingeværer og deres besætninger. Til at støtte linjen etableredes lette feltbatterier (7,5 og 10,5 cm.) og middeltunge fæstnings- og haubitsbatterier (10,5-15 cm) i det bagvedliggende terræn.

De mellemsvære fæstningskanoner var taget fra utidssvarende nedlagte forter omkring Kiel og kanonerne i pivotudfasede marinekanoner.

De bagvedliggende svære batterier

Til at støtte fjernkampen omkring de sandsynlige nord-syd gående fremrykkeakser blev der nogle kilometer bag selve linjen anlagt 7 svære batterier med 20-25 cm. kanoner. Disse kanoner var

Mandskabsbunker set udefra ved landsbyen Strandelhjørn.

afmonterede marinekanoner bortset fra batteriet i Andholm, der var en jernbanebriskkanon og dermed henhørte under jernbanearterieret.

Efter krigen

Efter krigen afslutning tog den tyske hær sin udrustning med, og Krupp demonterede de svære kanoner. Jorden blev herefter igen taget i brug som landbrugsjord og efterladt jern og stål solgt og omsmeltet.

Den danske hær foretog i 1922 en rekognoscering af stillingens forskellige anlæg, hvorefter en sprængning af alle betydelige anlæg blev besluttet. Dette blev påbegyndt i 1926. Nogle af de svære batterier blev efterladt som de faldt, medens andre anlæg blev tildækket eller knust og brugt som vejfyld. Kun to af batterierne er helt intakte, Andholm (bettungskanone) og Kirkehøj (middelsvært batteri). Sidstnævnte ligger på privat grund.

Efterhånden forsvandt stillingen fra den lokale bevidsthed som et minde om en ubehagelig tid.

Genopdagelsen

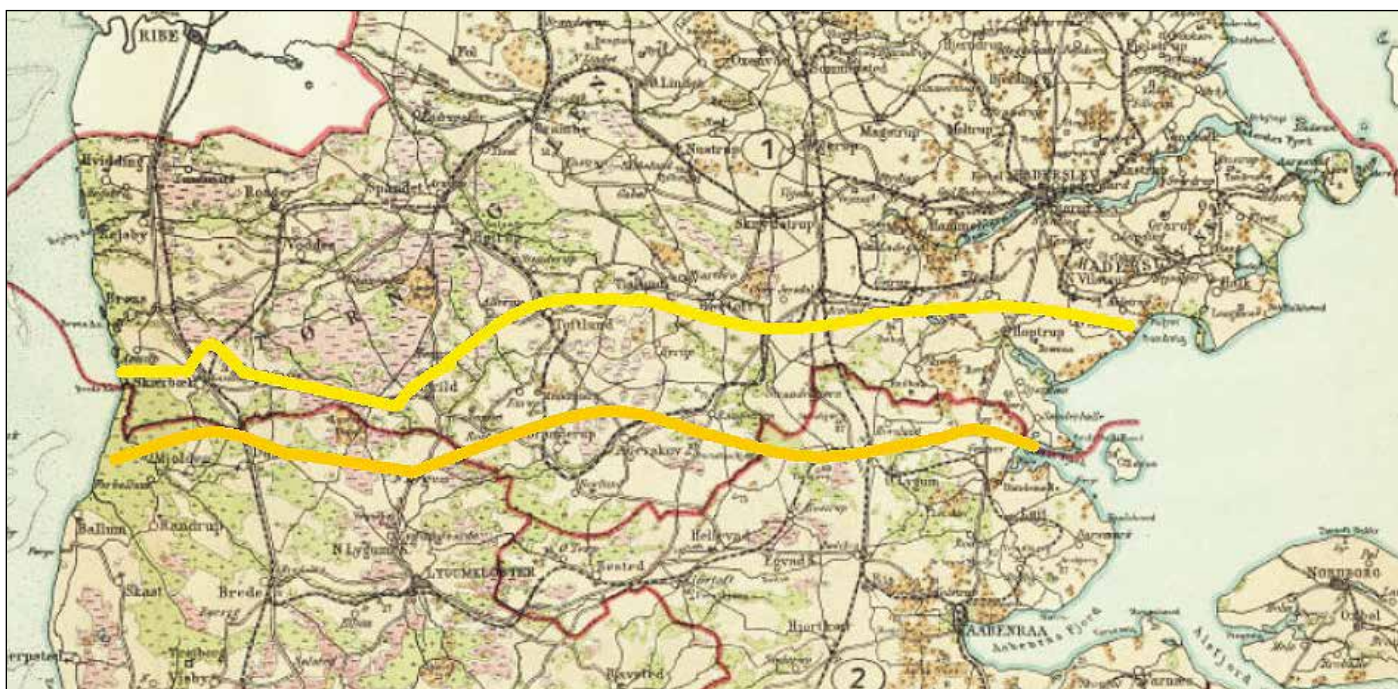
I begyndelsen af 1970-erne påbegyndte ægteparret Scott-Hansen at finde de tilbageblevne rester og kortlægge dem. Dette skete med diverse kort, metalsøgere, samtaler med lokale og lignende. Takket være dem er stillingen i dag veldokumenteret.

Mandskabs- og maskingeværbunkere

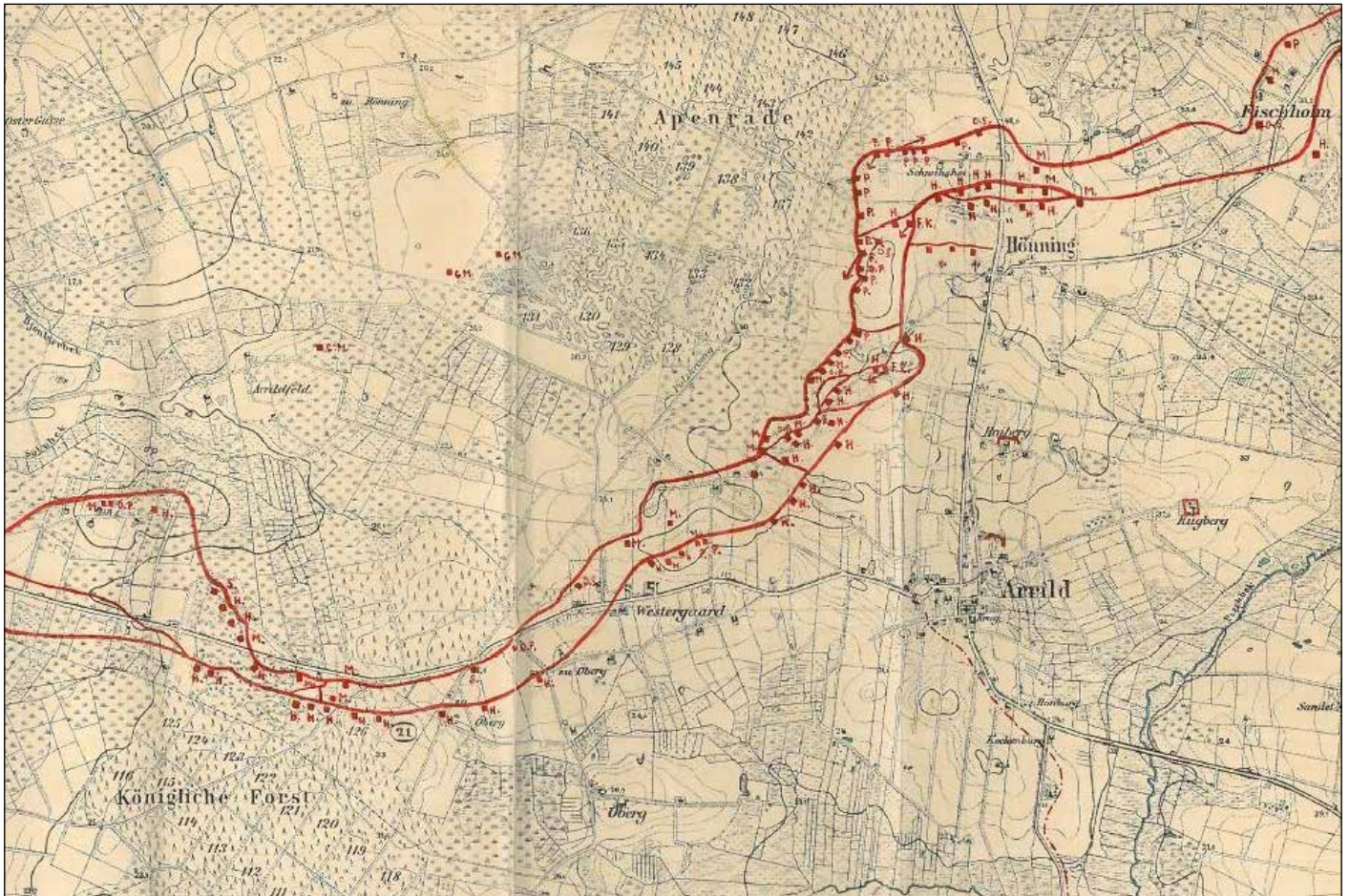
Der findes ikke rester af skyttegravene og deres pigtråd. De er for længst tildækket.

Men alligevel dukker der småting frem af jorden. Nord for Toftlund dukkede en skruepæl til pigtråd frem af jorden i 2011 og et enkelt sted sidder pigtrådsresterne stadig i de gamle træer 100 år efter, at den blev opsat.

De almindeligste bunkere, der kan

Kort over det geografiske omfang af Sicherungsstellung Nord.

Udsnit af Scott-Hansens kort over Sicherungsstellung Nord ved Hønning.

Observationsbunker med periskophul set udefra ved Langdyssevej.

ses i dag, er mandskabsbunkere og flankeringsbunkere til maskingeværbesætninger. Disse følger i store træk forreste skyttegravsline, enten som dækningsrum for mandskabet eller som flankeringsbunkere til at dække området foran forsvaret.

Mange er i forbavsende god stand med de indstøbte kroge til køjerne og de små rum til mandskabets udrustning og ejendele. I maskingeværbunkerne ses det udvendige rum til våbnet og evt. ildåbningerne, der angiver skudretningen,

hvis våbnet var opsat inde i bunkeren.

Enkelte bunkere er gravet frem de seneste år. En i Arrild Ferieby fra 2011, der forbliver afdækket, og en ved Neder Jerstal, der blev udgravet i 2012, for efter opmåling og registrering af blive tildækket igen.

Af de 6-900 støbte anlæg regnes ca. 100 for intakte. Heraf er de ca. 30 overdækkede.

I 2011 fandt og udgravede en interessegruppe bunkeren "Elfriede" midt i Arrild Ferieby.

Bunkeren har nogle ukendte karakteristika, og dens nøjagtige funktion er ukendt.

Af nogle anlæg er det eneste synlige periskopåbningen i loftet, og dem finder man kun med lokal hjælp.

Revolverkanonbunker

Der findes en enkelt bunker til 37 mm. revolverkanon. Revolverkanonen var et manuelt drevet flerskudsvåben med stor effekt på kortere afstande. Den kunne nå en kadence på op til 50 skud/min og havde en skudvidde på 2000 m. Denne ligger nord for Arrild.

De lette og middel. svære batterier

De lette og middelsvære batterier er, bortset fra Kirkehøj der ligger intakt på privat ejendom, enten forsvundet eller ligger som større eller mindre betonstykker efter sprængningerne. Man kan dog få et ganske godt indtryk af anlæggenes omfang, når man står i dem. Mange steder kan man endvidere ane batterigravenes forløb.

De svære batterier

De svære batterier lå 4-9 km fra 1. linje. Deres briske er alle sprængt sammen med de fleste af magasinerne.

En undtagelse er Andholm, hvor ejeren af jorden modsatte sig sprængning af historiske grunde, hvorfor batteriets tre bygninger er intakte. Formentlig undlod ►

Rester fra Den Store Krig 1914-18

man sprængning, idet anlægget kun omfatter tre bunkere.

Den store åbning midt i ammunitionsbunkeren er udlangeråbningen. Andholm var bestykket med et stk. 24 cm. jernbanebriskkanon.

Strandelhjørns to magasiner er intakte, et af magasinerne i Drengsted er afdækket og med sprængningshuller i siderne, medens en mandskabs/sanitetsbunker ved Lerskov batteri er intakt. Briske og øvrige bunkere ligger som store betonrester i terrænet. Batteriet var bestykket med et stk. 24 cm marinekanon.

Specielt skal nævnes batteriet i Gammelsskov, stillingens største batteri med to 24 cm marinekanoner under panserskjold. Rækkevidde 16,5 kilo meter og en granatvægt på 160-190 kilo. Med sin 250 m lange batterigrav var Gammelsskov stillingens største enkeltanlæg. Alle anlæg i batteriet er sprængt, men resternes størrelse og udstrækning giver et godt indtryk af det imponerende batteri.

Batteriernes observationsbunkere

Til batterierne hørte nogle observationsbunkere. Flere af disse er bevaret, endda i god stand. I to af dem har den panserforing, der skulle beskytte observatøren, overlevet jagten på metal efter krigen. De ligger på henholdsvis Langdyssevej og ved Hoptrup.

En enkelt stor observationsbunker ligger på Pothøj, men her er panserkassen taget ud. Til gengæld kan man stadig ane bunkerens camouflagemaling.

Ingeniørbroen i Bevtøft.

Ved Bevtøft fører den smalle landevej over en lille uanseelig bro. For den uindviiede ikke noget særligt, men ved nærmere eftersyn kan man på broens side se, at den er bygget af Ersatzpionerkompagnie 10 i 1918, i øvrigt den eneste bro af den art. Den hedder derfor Pionerbroen og vejen Pionervej.

Broens ene side har beslag til opstemning og indgik formentlig i de 16 stemmewærker og dæmninger, der skulle styre oversvømmelser foran stillingen. Man kender ikke oversvømmelsernes planlagte omfang.

Kystbatteriet i Årøsumd

Udover selve sikringsstillingen findes i dag kystbatteriet ved Årøsumd. Det skulle med 4 stk. 10,5 cm kanoner beskytte nogle minefelter i Lillebælt. Kommando- og mandskabsbunker er ret velbevarede, ligesom de 4 kanonbriske findes med to på hver side af bunkeren.

Den udgravede bunker, Elfriede, i Arrild Ferieby.

Vedbøl halvdelingsbunker set indefra med indstøbte kroge til køjerne.

Skydeåbning til revolverkanon i bunker nord for Arrild.

Ingeniørbroen ved Bevtoft bygget af Erztzpionerkompagnie 10 i 1918.

Skilte som dette afmærker de gamle forsvarsværker i landskabet.

Krigsfangegrave ved Løgumkloster.

Luftskibsbasen i Tønder

I Tønder findes resterne af luftskibsbasen samt luftskibsmuseet.

I området kan man få et godt indtryk af hangarernes størrelse ved at følge de lange rullebaner, der førte luftskibene ind og ud af hangarerne. Endvidere er der en del fundamentrester, det intakte fyrrum med baderum og den intakte hangar til basens jagerfly. Museet giver et godt indtryk af basens udstrækning og luftskibenes verden.

Luftskibsbasen blev ødelagt i 1918 under historiens første flyangreb fra et hangarskib.

Krigsfangegravene i Løgumkloster

71 krigsfangegrave i Løgumkloster rummer flere nationaliteter, fortrinsvis russere, men også en del franskmænd og belgiere. Krigsfangerne var beskæftiget som landbrugshjælp og var jf. Haag-konventionen ikke beskæftiget på Sikringsstillingen.

Der findes ingen grave efter de fæstningsfanger, der var beskæftiget på Sikringsstillingen. Underligt nok, for deres arbejdsvilkår var særdeles anstrengende og dagligdagen præget af sult, kulde og streng disciplin. At der har været omkomne blandt fangerne, er hævet over enhver tvivl.

Indgang til observationsbunker ved Langdyssevej.

Kilder:

Sikringsstilling Nord.

Mogens Scott Hansen, Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1992

Guide til Sikringsstilling Nord,

Hans Ole Matthiesen, Sønderjyllands Amt 1994.

Sikringsstilling Nord, foreløbigt studie- og rekognosceringsgrundlag. Institut for Militærhistorie ved Forsvarsakademiet

Sicherrungsstellung Nord,

Ulrich Holstein

Links:

http://www.fortress-scandinavia.dk/Sik_nord_dk/index.htm

Zeppelinbasen i Tønder

Af Henrik Denman

Zeppelinbasen i Tønder er på flere måder enestående, for der findes ikke et tilsvarende anlæg hverken i Danmark eller Tyskland, da alle militære anlæg i det tabende tyske rige blev fjernet efter Tysklands nederlag. Kun fordi Zeppelinbasen i Tønder kom til Danmark efter grænsedragningen i 1920, undgik den at lide samme skæbne.

Baggrunden for Tønder-basen

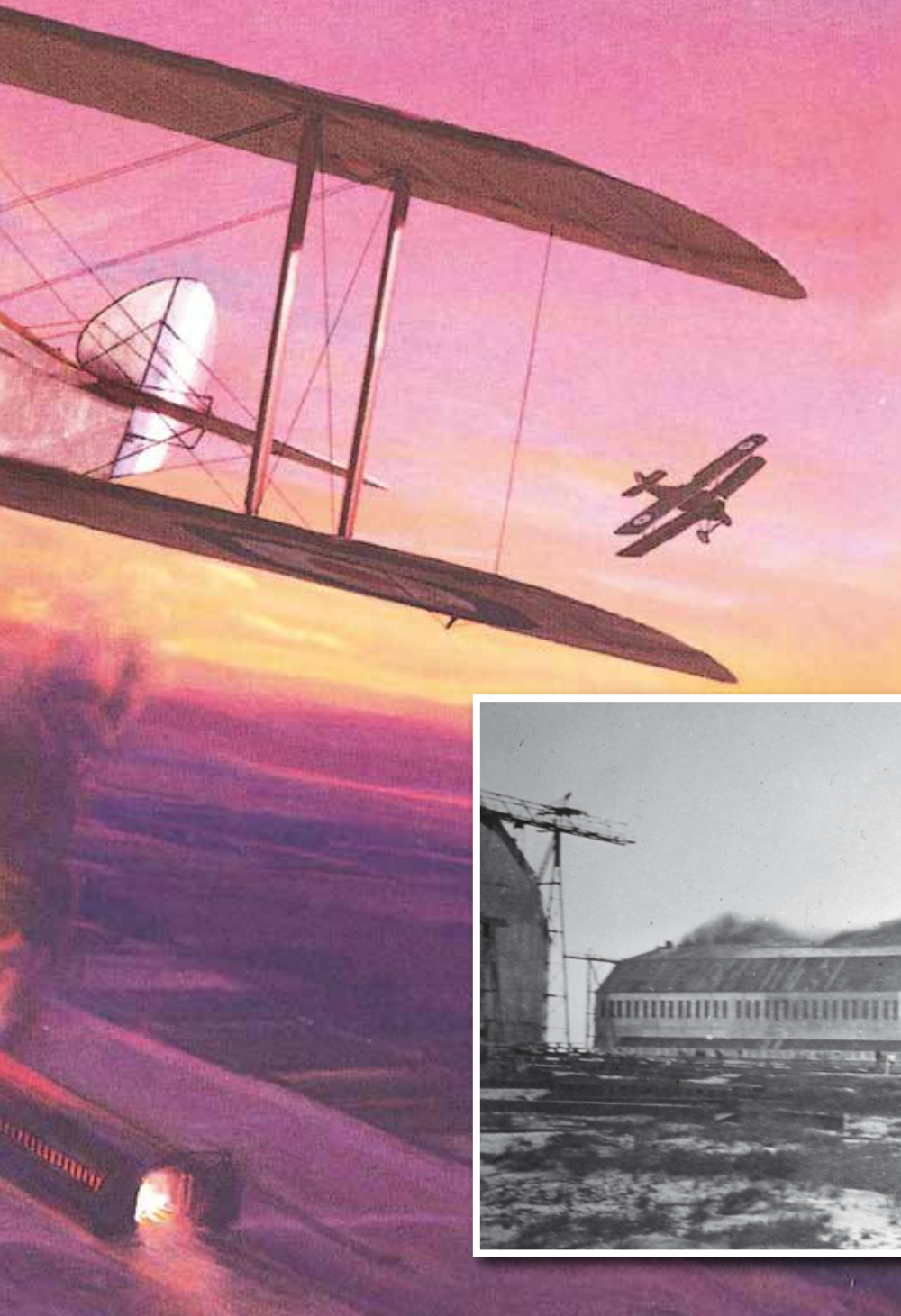
Da 1. verdenskrig brød ud i 1914, rådede den tyske flåde kun over ét luftskib, men den tyske marines behov for luftskibe steg stærkt i krigens første måneder.

Ved krigsudbruddet ønskede det tyske krigsministerium at bygge et antal marineluftskibsbaser især i den nordlige

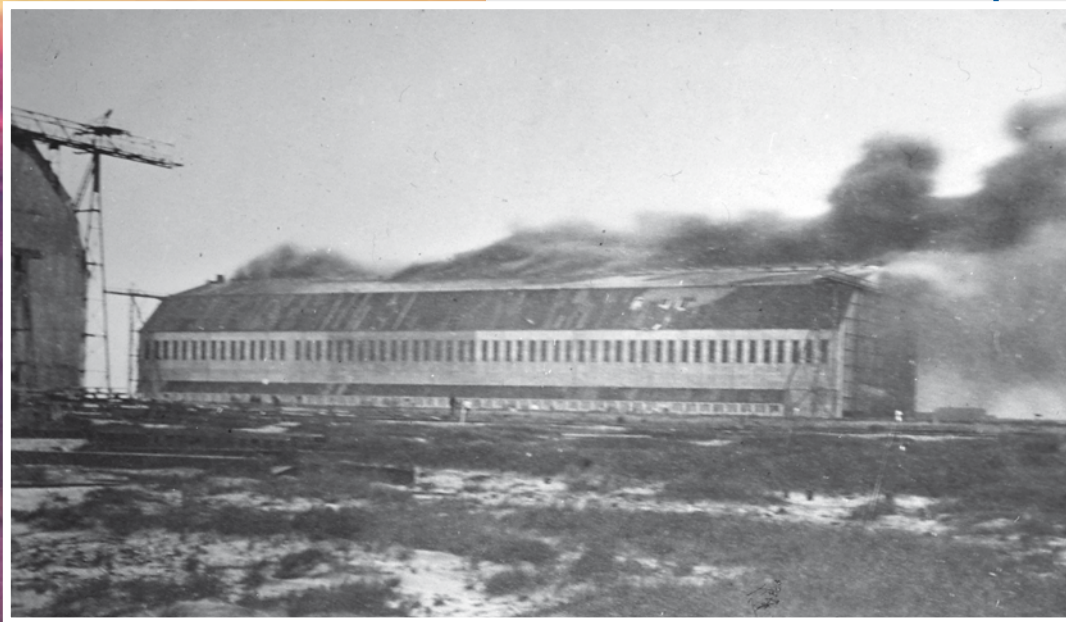
del af riget, hvorfra luftskibene kunne foretage rekognosceringsflyvninger for at holde øje med den engelske flådes bevægelser i Nordsøen.

Den 16. september 1914 fremlagde det tyske krigsministerium et forslag om at etablere en række baser, hvoraf én skulle placeres ved

Det britiske bombardementet af Tønderbasen med Sopwith Camel fly, tegnet af Simon Smith, Air Vanguard 3, Sopwith Camel, 2012 Osprey Publishing Ltd, UK.

■ Tidligt om morgenen den 19. juli 1918 lettede syv fly fra det britiske hangarskib HMS "Furious". Skibet lå i Nordsøen ca. 150 km Nord-Nordvest for Tønder, der dengang lå i Tyskland, og flyene fløj i to grupper. Målet var Zeppelinbasen nord for Tønder. Da den første gruppe fly nåede frem, indledte de angrebet på basen, hvor den store dobbelthal blev ramt og to luftskibe udbrændte. En halv time senere blev basen igen angrebet af de sidste tre fly, der var lettet fra hangarskibet. Med det engelske flyangreb skrev Tønder sig ind i historiebøgerne, for det var verdenshistoriens første hangarskibsbårne luftangreb mod landmål – og samtidig satte angrebet en stopper for luftskibsoperationerne fra Tønder.

Toskahallen efter angrebet den 19. juli 1918.

Nordholz ca. 25 nord for Bremerhaven, én ved Cuxhaven ca. 12 km længere nordpå og én ved Tønder.

Sønderjylland var en del af det tyske rige, og man valgte en lokalitet lige nord for Tønder, som lå forholdsvis tæt ved kysten, der var god plads, og terrænet var fladt og uden træer.

Et tysk firma fik til opgave at opføre

basen med luftskibshaller, en flyhangar og mandskabsbarakker. Allerede i marts 1915 stod de første to hangarer klar, og den 23. marts landede det første luftskib, Parseval PL 25, på basen. Det var stationeret i Tønder de næste otte måneder, men kort tid efter, den 25. april 1915, landede den første Zeppelin, L 7, på basen. Det var den første militære zeppeli-

liner, og det havde i de følgende 13 måneder base i Tønder, men den 4. maj 1916 lykkedes det for Royal Navy at nedskyde luftskibet, hvor 11 mand omkom og syv blev taget til fange og måtte tilbringe resten af krigen i britisk fangenskab.

I de tre år og knap tre måneder, zeppelinbasen ved Tønder eksisterede, var der på skift stationeret 15 zeppelinere, ►

Zeppelinbasen i Tønder

hvoraf de fire blev ødelagt på selve basen ved hændelige uheld og ikke i forbindelse med krigshandlinger.

Zeppelinerne

Den tyske general, grev Ferdinand von Zeppelin, havde i 1890'erne udviklet det stive luftskib. Zeppelineren var bygget med et skelet af sammennittet aluminium, som var betrukket med tæt vævet lærred. Luftskibet var fyldt med balloner med brint placeret i 14 gassektioner, og det var af afgørende betydning, at gassektionerne var så tætte som muligt, fordi udsivende brint udgjorde en stor fare for eksplosioner med risiko for dødelig udgang.

Mellem gassektionerne var der plads til løbegange, så luftskibets mandskab kunne bevæge sig mellem sektionerne og udføre reparationsopgaver.

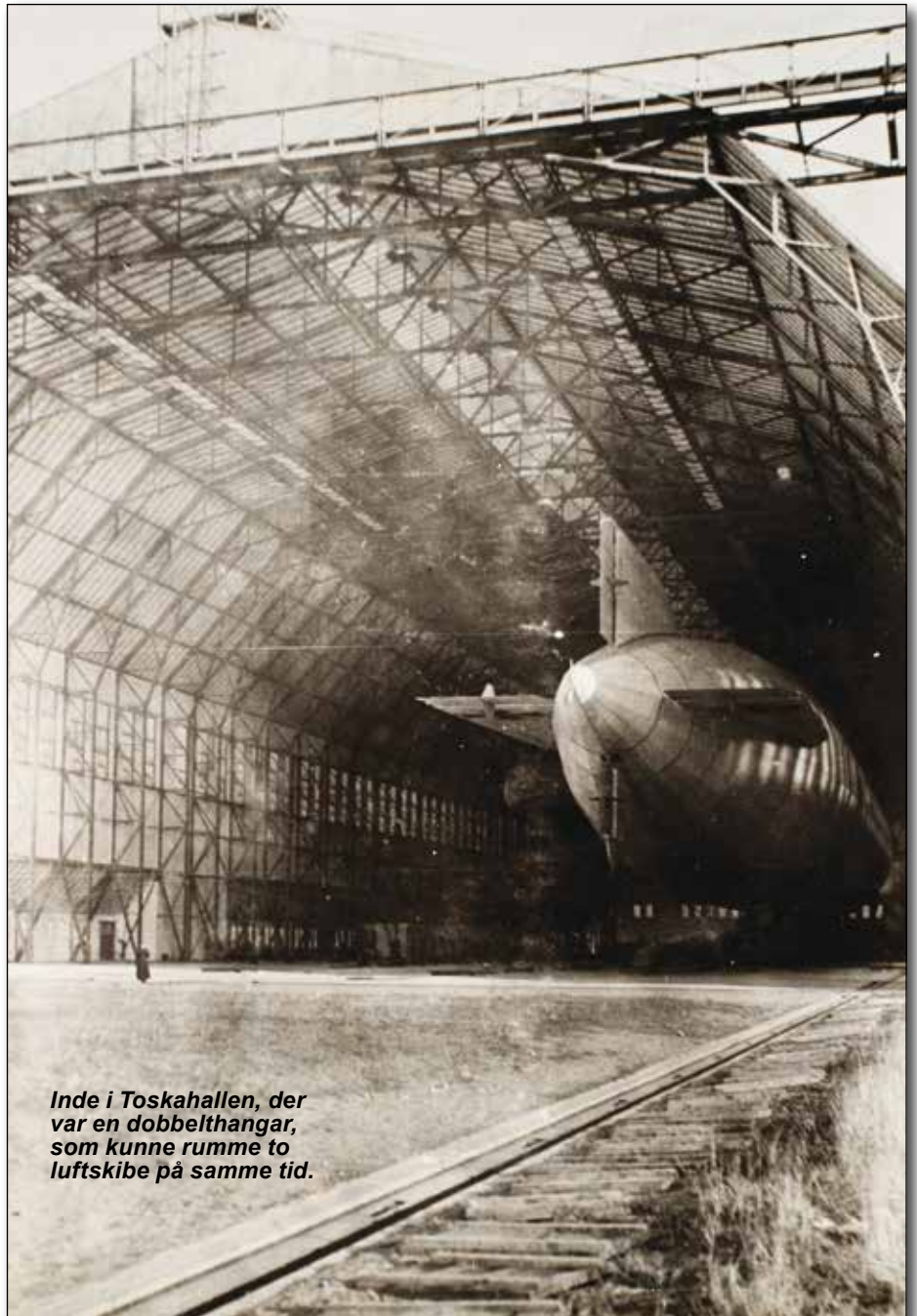
Under det kæmpemæssige luftskibs cigarformede krop var mandskabs gondolerne placeret, og øverst var der en åben platform til tre maskingeværskytter.

Zeppelinerne var ca. 200 meter lange og havde en besætning på 15-17 mand. Kaptajnen på et luftskib, der havde det overordnede ansvar, havde en besætning bestående af styrmænd og navigatører samt forskellige håndværkere. Der var således en sejlmager og hans assistent, der skulle overvåge og reparere gassektionerne, hvis der opstod lækage, og maskinisterne havde ansvaret for de fem motorer. Desuden var der ombord et antal personer, hvis eneste funktion var at afbalancere luftskibet med deres vægt, hvis det fik slagside under flyvningen. Afbalanceringen skete på gangbroer indvendigt langs luftskibets sider.

Fremdriften skete ved hjælp af fem dieselmotorer, der gav luftskibet en marchhastighed på ca. 100 km i timen, og som gjorde, at man kunne styre det og flyve mod vinden. Fartøjet kunne medbringe en bombelast på 1.000-2.000 kg bomber.

Historikeren Inger Lauridsen, der har forsket i zeppelinerne og luftbasen i Tønder, kalder zeppelinerne for ingeniørkunst af høj kvalitet, som imidlertid også var meget sårbare. Brint er meget brandfarligt, og efter en flyvning krævede det et stort antal marinesoldater for at hjælpe zeppelineren ned til jorden. Når den så stod på jorden, skulle den aflades for elektricitet, inden den kunne bugseres ind i de store haller.

Uheld skete allerede tidligt i basens levetid. Inden den store dobbelthal på

Inde i Toskahallen, der var en dobbelthangar, som kunne rumme to luftskibe på samme tid.

basen stod færdig, blev den i slutningen af 1915 ramt af et uheld under påfyldningen af gas på Zeppelin L 18, så luftskibet gik til i flammer. I det følgende år ramte Zeppelin L 22 porten til hallen og fik hele forpartiet ødelagt, og det skete igen i slutningen af 1916, da Zeppelin L 24 under bugsering under dårlige vejrforhold ramte en tændt elektrisk pære i hallens loft, så luftskibet brød i en eksplosionsagtig brand, hvorved også Zeppelin L 17 brød i brand. Begge luftskibe udbrændte totalt.

Luftskibene blev fortrinsvis anvendt til rekognoscering og overvågning over havet. De gjorde tyskerne i stand til at observere Royal Navy's aktiviteter og bevægelser først og fremmest på Nordsøen. Til gengæld var de ikke egnede til militære angreb, men de var anvendelige til det, som den svenske historiker Tho-

mas Wallin kalder "et af datidens terrorvåben". Da luftskibenes brummende lyd havde en afskrækkende effekt på folk på jorden, blev de tyske luftskibe gennem krigen jævnligt anvendt til flyvninger ind over engelske byer og altså ikke kun til rekognosceringsopgaver over Nordsøen.

I alt udførte tyske luftskibe under 1. verdenskrig ifølge Inger Lauridsen ca. 1.200 rekognosceringsflyvninger over Nordsøen og ind over England, mens antallet af egentlige angrebsflyvninger med luftskibe over engelske byer var ca. 350.

Basens indretning

I løbet af efteråret 1915 var Zeppelinbasen i Tønder med den officielle betegnelse Marine-Luftschiff-Detachment, Tondern, fuldt udbygget.

Under det kæmpemæssige luftskibs cigarformede krop var mandskabs gondolerne placeret, og øverst var der en åben platform til tre maskingeværskytter.

De to første luftskibshaller med navnene Tobias og Toni blev indviet i marts, men inden da havde den tyske marine besluttet at udvide basen med endnu en hal, en dobbelthangar med navnet Toska, der kunne rumme to luftskibe på samme tid. Den nye hal blev færdiggjort i løbet af sommeren og efteråret 1915 og stod færdig den 17. januar 1916. Den store dobbelthall Toska var en enorm bygning med en længde på 242 meter og var 73 meter bred og 42 meter høj.

Navnene var ikke tilfældigt valgt, da det var lettere for den tyske marine at identificere hallernes beliggenhed, når alle tre haller havde navne, hvis to første bogstaver var identiske med Tønders første bogstaver: To for Tondern.

Samtidig med, at Toska blev opført, blev der bygget et gasværk til basen, som kunne fremstille mellem 8.000 og 10.000 kubikmeter brint i døgnet. Til at lagre gassen opførte man et tankanlæg over og under jorden med en samlet kapacitet på 50.000 kubikmeter brint. Gasværket blev anlagt ca. en kilometer fra luftskibshallerne, og gassen blev ført til luftskibene dels gennem rørledninger og dels på specialbyggede jernbanevogne, der kørte mellem gasværket og luftskibshallerne på et nyanlagt baneanlæg.

Basen rådede over fem jagerfly af typen Albatros D III. En hangar blev opført til at opbevare og vedligeholde flyene, og foran hangaren blev der anlagt en landingsbane. Der var imidlertid

problemer med planeringen af arealerne, og det medvirkede til, at flere af flyene havarede fra tid til anden under start eller landing. Til sidst blev forsvaret af basen med fly opgivet, og det sidste fly forlod Tønder den 6. marts 1918. Da englænderne angreb basen senere samme år, havde man kun håndvåben til at forsvare sig med.

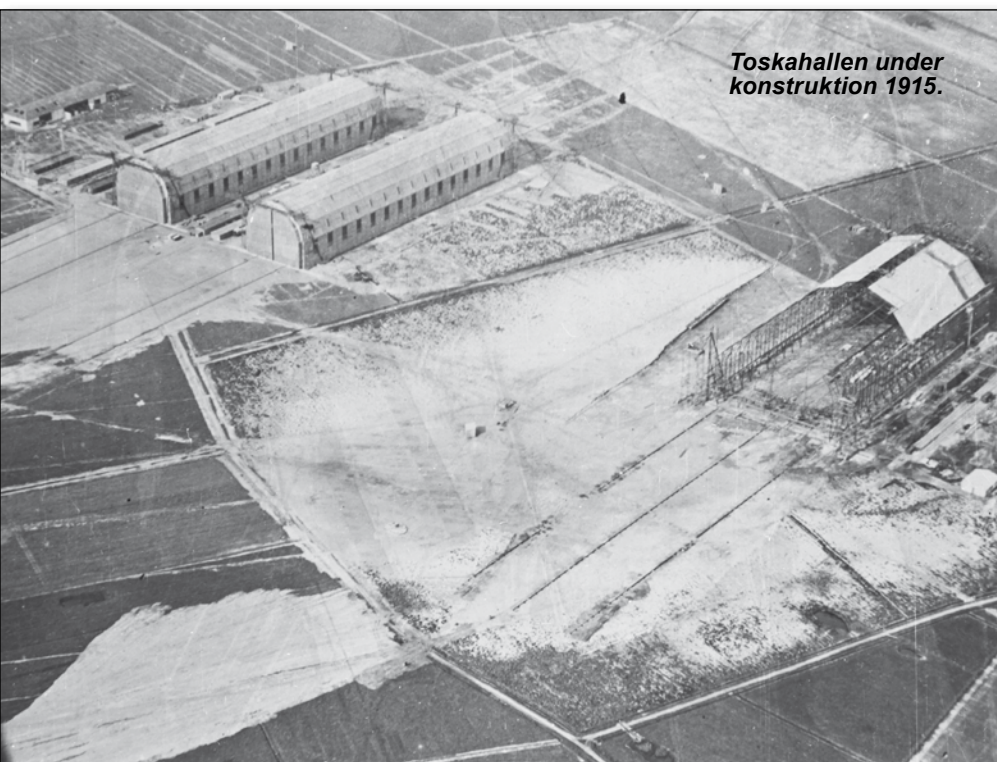
Basen var en lille by i sig selv, der stort set var selvforsynende. Den havde et personel på ca. 500 mand, der boede i den barakby, som var blevet opført i basens første byggefase.

Jordpersonellet

Jordpersonellets opgave var at klargøre zeppelinerne til start, påfylde brint, brændstof, bomber og proviant og udføre reparationer på maskiner, gassektioner og andet materiel. Jordpersonellet havde dog især ansvaret for, at luftskibene kom sikkert til jorden, hvilket kunne være noget af en udfordring, fordi det var særdeles vanskeligt at bugsere de store luftskibe ind i en af hallerne, når det blæste kraftigt.

Arbejdet med luftskibene var specielt krævende, når et luftskib lagde an til landing. Kaptajnen lod det gå ned til ca. 20 meter over jorden, hvorefter der blev kastet adskillige tove ned, som jordpersonellet greb fat i for at trække luftskibet ned. Samtidig skulle de passe på, at mandskabsgondolen under luftskibet ikke stødte mod landingsbanen. For at undgå det, var der fæstnet en form for gelænder til gondolens sider, så nogle af folkene på jorden kunne løfte luftskibet en smule op, mens andre fik tid til at fæstne landingstovene til såkaldte løbekatte med hjul, der blev anbragt i en skinne, som blev brugt til at køre luftskibet ind i hallen.

Inger Lauridsen fortæller om Zeppelin- ▶

Toskahallen under konstruktion 1915.

Zeppelinbasen i Tønder

basen ved Tønder i bogen ”Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918”, at de mange marinesoldater, officerer og øvrige personale, der var tilknyttet basen, naturligvis satte deres præg på Tønder by. Her blev der arrangeret koncerter, danseaftener og sportsarrangementer for basens soldater, og en del tyske marinere blev forelskede og nogle også gift med kvinder fra egnen. Flere af de mænd, der under krigen havde været tilknyttet luftskibsbasen, blev boende i Tønder og fik deres liv og familie der.

Kendte navne

Tønder blev base for flere tyske officerer, som har fået en plads i historiebøgerne.

Kaptajn Hans von Schiller var officer på en række Zeppelin luftskibe bl.a. i Tønder, og han sluttede sin karriere som kaptajn på det berømte luftskib ”Graf Zeppelin”, som fløj første gang i 1928 og var et af datidens største luftskibe. Det blev taget ud af drift i 1937.

Søsterskibet ”Hindenburg” blev ført over Atlanten på dets skæbnetur til USA i maj 1937. Luftskibet blev ført af kaptajn Max Pruss, der gjorde tjeneste i en periode på basen i Tønder. Medlem af mandskabet var også Ernst Lehmann, der ligeledes havde gjort tjeneste i Tønder, men som døde af sine brandsår ved Hindenburg-katastrofen.

Den nok mest legendariske luftskibskaptajn fra den 1. verdenskrig var baron, kaptajnløjtnant friherre Treusch von Buttlar Brandenfels, som fik tildelt den fornemme orden Pour le Merite, mens han var chef på zeppelinieren L 54 i Tønder.

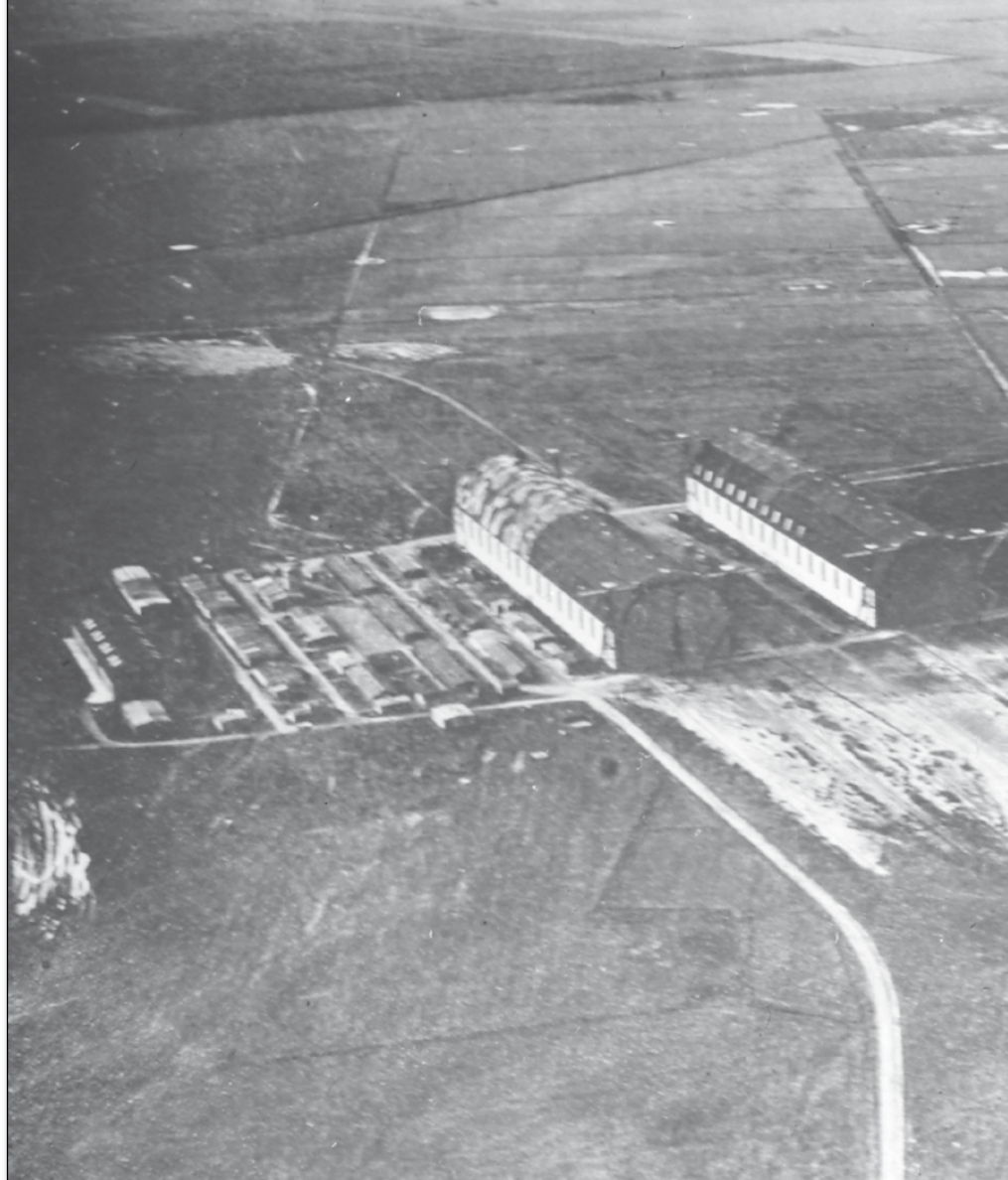
Det afgørende angreb

I sommeren 1918 besluttede englænderne sig for, at Zeppelinbasen i Tønder én gang for alle skulle sættes ud af spil. Allerede i 1916 havde de forsøgt at flyve mod Tønder for at bombe basen, men de måtte vende om, da afstanden var for stor.

I 1918 havde briterne imidlertid taget et hangarskib i brug, nemlig HMS ”Furious”, som var en ombygget krydser, der blev udstyret med start- og landingsbane.

Hangarskibet blev bragt i en position ud for den danske vestkyst, ca. 15 sømil vest for Lyngvig Fyr, og herfra stak syv jagerfly af typen Sopwith Camel ved godt tretiden om morgenen snuden op i et overskyet og tåget vejr. Første del af turen gik over Danmark, der var neutralt, mens sidste del af ruten gik ned over Tyskland.

Tyskerne nåede ikke at få sat zeppelinbasen i stand, inden freden var en reali-

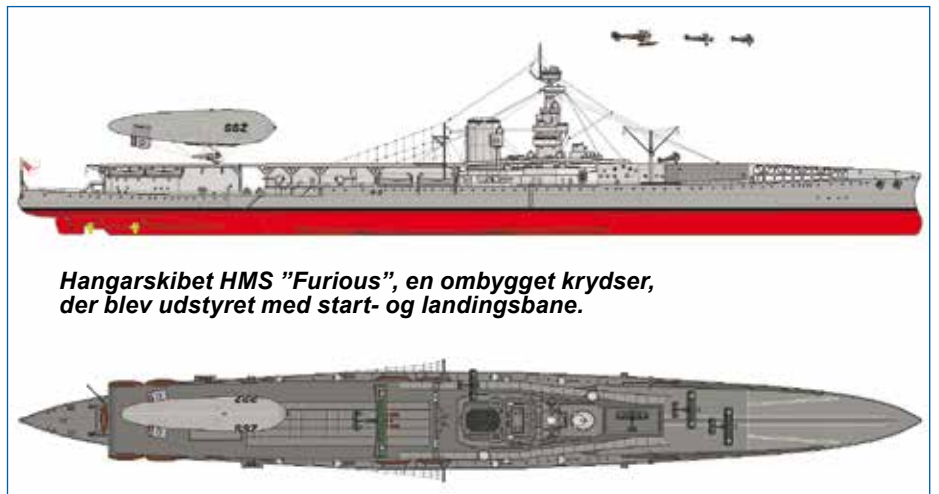
tet den 11. november, og 1. verdenskrig dermed var slut. Dermed sluttede også luftskibenes æra i Tønder.

Zeppelinmuseet i Tønder

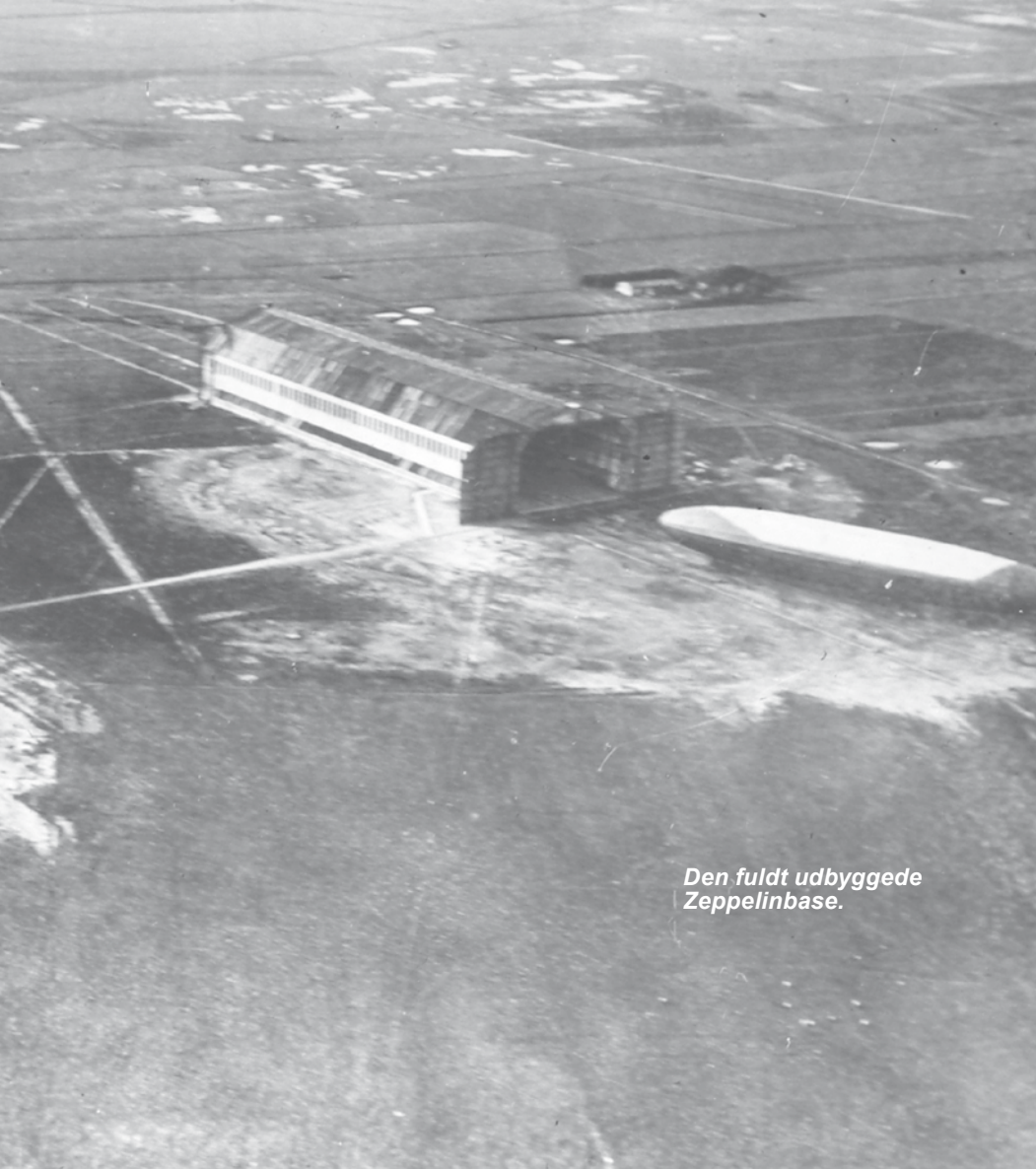
Zeppelin Museum Tønder blev indviet i 1999 og ligger i umiddelbar nærhed af det gamle baseområde.

Museet rummer en stor samling fotografier og genstande fra perioden, bl.a. originale propeller fra luftskibene samt uniformer og våben.

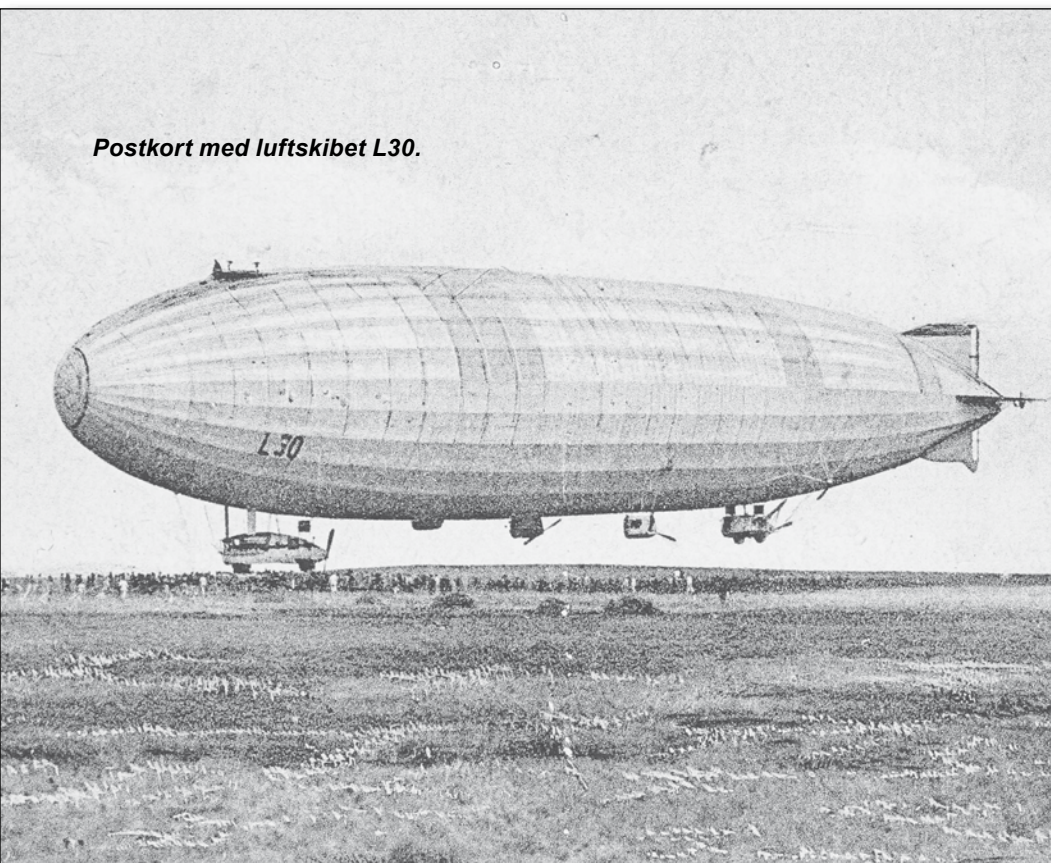
Museum Sønderjylland arbejder på et projekt, hvor flyhangaren i Soldaterskoven ved Tønder i fremtiden kan blive et krigsmuseum til formidling af 1. verdenskrigs historie og zeppelinbasen ved Tønder. Hangaren var en del af zeppelinbasen, men mens de engelske bomber ramte zeppelinhallerne, gik flyhangaren fri, og den har overlevet til i dag. Hvis projektet bliver til virkelighed, vil samlingerne fra Zeppelin Museum Tønder indgå i det nye museum. ■

Hangarskibet HMS "Furious", en ombygget krydser, der blev udstyret med start- og landingsbane.

Den fuldt udbyggede Zeppelinbase.

Postkort med luftskibet L30.

Læs mere

Christopher Chant:

Zeppelinieren – 50 års historie, Værløse 2000, 112 s.

Hans Kofoed:

”Luftangrebet på Tønderbasen 19/7 1918” i: Sønderjysk Månedsskrift 1968, s. 201-11.

Hans Jensen:

”Zeppelinintiden i Sønderjylland” i: Fra gamle Dage, 1986, s. 35-42.

Hans J. Gläser:

”Zeppelinere i Tønder: en episode fra Den første Verdenskrig” i: Sønderjysk Månedsskrift 1991, s. 211-19.

Hans Schultz Hansen, Inger Lauridsen og Inge Adriansen:

”Sikringsstilling Nord, Zeppelinbasen og andre militære anlæg” i: Inge Adriansen og Hans Schultz Hansen (red.): Sønderjyderne og Den store Krig 1914-1918, Aabenraa 2006, især s. 231-37.

Inger Lauridsen:

Zeppelinbasen ved Tønder: et stykke krigshistorie i Sønderjylland i: Sønderjyllands Kulturmiljøer, skriftrække udg. af Det faglige Kulturmiljøråd for Sønderjyllands Amt 2002, nr. 5, 18 s.

Thomas Wallin:

”Zeppelinbasen i Tønder” i: Torsten Hallberg (red.): ”Slesvig – ett gränsländ i Norden”. Foreningen Nordens årbog 2010, s. 254-61.

Manfred Petersen og Svend-Ulrik Ørneborg (red.):

Tønder Zeppelinmuseum, en udstillingsguide. Tønder 1991.

John Vaupell Christensen:

Zeppelin-Basen Tønder 1914-18. Tønder 1991. 16 s.

Gert Normann:

”Historien om en af de store zeppelinere under 1. verdenskrig” på www.strandmus.dk.

Uwe Brodersen:

”Zeppeliner i Tønder” på www.dengang.dk.

Niels-Henrik Jensen:

”Zeppelinernes æra i Tønder” i: Kristeligt Dagblad 3. januar 2009.

Jon Guttman, Air Vanguard 3,

Sopwith Camel, 2012 Osprey Publishing Ltd, UK.

**Husar,
Garde-
husar-
regimentet,
1910.
Tegnet
af Svend
Højberg
Nielsen.**

**Ritmester,
3. Dragon-
regiment,
1911.
Tegnet
af Svend
Højberg
Nielsen.**

**Oberst
i gala,
Felt-
artilleriet,
1911.
Tegnet
af Svend
Højberg
Nielsen.**

**Menig,
1. Bataljon,
1910.
Tegnet
af Svend
Højberg
Nielsen.**

**Menig,
Ingeniør-
regimentet,
1911.
Tegnet
af Svend
Højberg
Nielsen.**

**Over-
skytte,
Akademisk
Skytte-
korps,
1914.
Tegnet
af Svend
Højberg
Nielsen.**

